శ్రీవ్యాసతాత్పర్యనిర్ణయః

వేదాంతగ్రంథమాల

ఓం

శ్రీ శివాభ్యాంనమః

అయం

శ్రీవ్యాసతాత్పర్యనిర్ణయః

సర్వవేదాన్తసిద్ధాన్తరహస్యార్థప్రకాశనపటిష్ఠేన
వీణావాదనప్రవీణేన

శ్రీమతా

అయ్యన్నవిద్వన్మణినా

విరచితః

శ్రీమత్పరమహంసపరివ్రాజకాచార్య
శ్రీ రామానంద సరస్వతీ
చరణానుగ్రహలబ్ధబ్రహ్మవిద్యా[illegible]దేవత
శ్రీ [illegible] వంశసంభవేన

నరకంఠీరవశాస్త్రిణా

[illegible]

[illegible]

శ్రీ [illegible]

శ్రీ [illegible]

శ్రీ [illegible]

శ్రీ [illegible] ([illegible]) [illegible]
శ్రీ వేంకటేశ్వర [illegible]
ముద్రాక్షర[illegible]ప్రకాశితా[illegible]
జగతి[illegible]యలాం

1909

శ్రీరస్తు.

శ్రీ కాళహస్తీశ్వరాయనమః

శ్రీవ్యాసతాత్పర్యనిర్ణయగ్రంథస్య

భూమికా.

అస్యగ్రంథస్యరచయితా శ్రీమాన్ అయ్యన్నవిద్వన్మణిః కస్మిన్దేశేకస్మిన్కాలేకస్యరాజ్ఞస్సభామండలం మండయామాసేతి పర్యాలోచనాయాంనకించిదుచితంప్రమాణముపలభ్యతే.

పరంత్వేతద్గ్రంథప్రారంభపరిసమాప్తిగతపద్యగద్యసందర్శనేన గ్రంథకర్తురస్యవృత్తాంతఃకియానిహవిలిఖ్యతే.

ఏతద్గ్రంథారంభే

౧॥ యద్వీక్షాఖిలలోకకిల్బిషతమస్కాండస్యచండద్యుతిః
సూక్తిర్యస్యవిరక్తిభక్తిభగవద్బోధప్రకాశావనీ।
బ్రహ్మానందసుధాబ్ధిమంథనగిరిర్యస్యోపదేశక్రమః
తస్మైశ్రీధర వేంకటేశగురవేకుర్వే ప్రణామాయుతం ॥

౨॥ శ్రీవేఙ్కటపతేస్సూనురళగిరేరనుజఃకవేః।
అయ్యన్నో వైణికఃకుర్వే వ్యాసతాత్పర్యనిర్ణయం ॥

ఇత్యుపలభ్యమానాభ్యాంశ్లోకాభ్యాం, ఏతద్గ్రంథపరిచ్ఛేదద్వయపరిసమాప్తౌపరిదృశ్యమానేన"

"ఇతిశ్రీమద్రాధామాధవసంవాదాద్యనేక ప్రబంధనిర్మాణధురీణస్యశ్రీవేఙ్కటపతికవిసార్వభౌమస్యతనూభవేన సుదంతాకల్యాణాద్యనేకప్రబంధరచనాధౌరేయస్య అళగిరికవేరనుజేన వీణావాదనప్రవీణేన వేదాన్తసిద్ధాన్తరహస్యార్థప్రకాశనధురంధరేణ శ్రీమదయ్యన్నవిద్వన్మణినావిరచితేవ్యాసతాత్పర్యనిర్ణయే। ప్రథమః (ద్వితీయః) పరిచ్ఛేదః"

ఇతిగద్యేనశాస్త్రవిద్యాగురుశ్శ్రీధరోపపదః మురికినాడువంశ్యః శ్రీ వేంకటేశ్వరవిద్వన్మణిరితి, పితాచ రాధామాధవసంవాదాద్యనేకప్రబంధనిర్మాణధురీణః శ్రీ వేఙ్కటపతికవిసార్వభౌమ ఇతి, జ్యేష్ఠభ్రాతాచ సుదంతాకల్యాణాద్యనేక ప్రబంధరచనాధౌరేయః అళగిరికవిరితి, వివాదనేచపరం ప్రావీణ్యమాసీదితిచవిజ్ఞాయతే, వేదాన్తసిద్ధాంతరహస్యార్థ ప్రకాశనపటీయస్త్వచాయమేవతద్విరచితో గ్రంథో నిదర్శనంభవతి విదుషాం, నాత్రకించిద్బహువక్తవ్యమపేక్ష్యతే.

రాధామాధవసంవాదాఖ్యత్రిలింగభాషానిబద్ధో గ్రంథోమయా కదాచిద్దృష్టపూర్వః। తత్రచనందవరీకబ్రాహ్మణః వేంకటపతికవిస్తత్కర్తేతిసముపలభ్యతేస్మ, తేనతత్తనూభవ ఇతినిర్దిష్టోయమయ్యన్నవిద్వన్మణిరపినందవరీక బ్రాహ్మణఇతినిశ్చీయతే, సుదంతాకల్యాణ గ్రంథస్తునాద్యాపిమమలోచనగోచరతామయాసీత్ ।

కించ శ్రీ వేంకటగిరిసంస్థానపుస్తకభాండాగారస్థితతాళపత్రలిఖితవ్యాసతాత్పర్యనిర్ణయ పుస్తకాంతిమ తాళపత్రదృష్టేన ఏతద్గ్రంథకర్తృప్రేషితేన అదసీయహస్తాక్షరవిన్యాస సహితేన ప్రతిజ్ఞా పత్రేణ శ్రీవేంకటగిరి సంస్థానాధిపతేరర్వాచీనస్యనిరంతర నిర్వర్త్యమానవివిధవిద్యాగోష్ఠీవినోదరసికస్యకస్యచిత్ప్రభుశిరోమణేస్సభాయా మయంవిద్వన్మణిః విశిష్టాద్వైతద్వైతమతానుయాయి భిర్బహుభిః పండితైః కృతవివాదంవిధాయతన్మతనిరసన పరమేతద్గ్రంథం రచయామాసేత్యనుమీయతే, త్రైలింగభాషాలిఖితస్య

తస్యచప్రవిజ్ఞాపత్రస్యాయంయథావదనువాదః,

మహారాజరాజశ్రీ ప్రభుసన్నిధౌ, వీణ, అయ్యన్నశాస్త్రిణావిలిఖ్యసమర్పితేయంప్రతిజ్ఞా పత్రికా,

ఇహతావత్ శ్రీరామేశ్వరమధ్యదేశ మధ్యాసీనేషువిద్వద్వతంసేషుయః కోపివిద్వాన్మద్విరచితస్యవ్యాస తాత్పర్యనిర్ణయాఖ్యస్య గ్రంథస్య ఖండనగ్రంథంవిరచయ్య మధ్యస్థపదమధ్యారోపితాన్ పండితప్రా-

డా ననుమానయతి, తస్యాహంప్రతివాది నశ్శిష్యతామవశ్యమాసాద యిష్యామి॥

మహారాజేనమధ్యస్థానానాయ్యాప్రచాలనీయేయంవిచారపద్ధతిః స్మార్తేషువైష్ణవేషుచ కరతలామలకీకృతాద్వైతవిశిష్టాద్వైత ద్వైతమతరహస్యసర్వస్వాః సదసద్విచార చతురాః చతురఃపండితాః స్వసకాశమాకార్యమాధ్యస్థ్యమేతేషాంప్రదాతవ్యం

యద్యపిద్వైతాద్వైతమతదౌర్బల్యప్రాబల్యయోర్మాధ్యస్థీకరణే తత్తన్మతానుయాయినఃసంశితాస్స్వభావ సిద్ధమన్నివారస్వమత పక్షపాతశాలితయాపరస్పరమతివిజిగీషావశ్యం భావేనస్వమతభంగ ప్రసంగ మణుమాత్రమప్యసహమానామురాగ్రహ గ్రస్తహృదయానకుర్వంతితత్త్వనిర్ణయం॥

తథాపివాది ప్రతివాదిమతి దౌర్బల్యప్రాబల్యయోర్మాధ్యస్థీకృతాస్సంత స్వస్వమనీషాకల్పితయుక్తినికర తారతమ్యేనజయపరాజయయోస్తదానీంతనవాదిప్రతివాది మాత్రసాధారణతాం తత్తన్మతానుయాయినామన్యేషాం విదుషాంతదప్రసక్తించనిశ్చిన్వానాః నిర్విశంకం తత్త్వనిర్ణయం కర్తుముత్సహంతే.

తదేవంవాది ప్రతివాది మతిపరీక్షాయాంచ తత్తమాధ్యస్థ్యానాంచతుర్ణాం విదుషా మభ్యాశేవాది ప్రతివాది నిర్మితౌ గ్రంథావితీర్య "అర్వాగష్టదినేభ్యః పరిశీల్యసదసద్వివేచనం విధాయస్వసదసివాదిప్రతివాదినోర్జయపరాజయావుద్భావనీయౌ" ఇతిమహారాజేన కర్తవ్యస్సమయబంధః, తతశ్చతేవిపశ్చిదపశ్చిమాః పరిశీలితోభయగ్రంథాఃయస్యజయముద్భావయంతి, తస్యగ్రంథకర్తుర్గజస్కంధారోహణ పురస్సరాబహుప్రాబహుమానాఃకర్తవ్యా మహారాజేనేతి॥

ఇతి స్వసమ్మతిపూర్వకం ప్రభుసన్నిధౌ
వీణ,అయ్యన్న శాస్త్రిణా విలిఖ్యదత్తేయం
ప్రతిజ్ఞా పత్రికా.

అనయాసహకాచిదన్యాపి త్రిలింగభాషామయీ పత్రికాసము పలబ్ధా, తస్యాశ్చాయం సౌపర్వాత్యాంవాత్యామనువాదః,

మహారాజరాజశ్రీ ప్రభుసన్నిధౌ పినాకినీతీరం, వేంకటాద్రిశాస్త్రిణా విలిఖ్యదత్తేయం ప్రతిజ్ఞా పత్రికా.

శ్రీమతా, వీణ, అయ్యన్నశాస్త్రిణావిరచితస్య వ్యాసతాత్పర్య నిర్ణయగ్రంధస్య యఃకోపివిద్వాన్ఖండనగ్రంథం విరచ్యమధ్యస్థమనీషి మండలీమనుమానయతి, తస్యాహమవశ్యం శిష్యోభవిష్యామీతి"

ఇతి స్వసమ్మతి పురస్సరం ప్రభుసన్నిధౌపినాకినీతీరం॥ వేంకటాద్రిశాస్త్రిణా దత్తేయం ప్రతిజ్ఞాపత్రికా.

అనయోరుభయోరపి ప్రతిజ్ఞాపత్రయోఃరాజ నామ్నోవారా జధాన్యావా, లేఖప్రేషణసంవత్సర స్యవాకస్యాప్యనుల్లేఖాన్నకిమపివిశి ష్యనిశ్చేతుంశక్యతే, పరంతు అత్రగ్రంథే శ్రీమదప్పదీక్షితశ్రీచరణ గ్రంథోదాహరణేన అదసీయవచనరచనాపర్యాలోచనే నచాయం గ్రంథకారః మాకీమితఃప్రాక్ శతవర్షమధ్యకాల ఏవమధ్యమభువనమధ్యవా త్సీదిత్యనుమీయతే"

తథా, ఏతద్గ్రంధకారప్రశంసాపరాస్త్రియః శ్లోకాస్తత్రాశపత్రి పుస్తకాం తేసముపలబ్ధాః॥

తఏతేశ్లోకాః.

౧॥ మాధ్వామాధ్వంపురేస్మిన్నపసరతజనాలక్షితాలక్ష్మణీయాః
శ్రీకంఠీయానకంఠాః ధ్వనయతభవతాఽభాస్వరాభాస్కరీయాః।
అయ్యన్నయ్యాభిధానః కపిలకణభుగాద్యుక్తనానానువాద
బ్రహ్మస్త్రోల్లాసిహస్తోజగతివిజయతే ద్వైతిమత్తేభసింహః॥

౨॥ కపిలకణాదాదికృతై స్సూత్రైః ద్వైతాభిమానిమత్తేభాః।
అయ్యానసుధీరబంధీదద్వైతాఖ్యేజయస్తంభే॥

౩॥ శ్రీకంఠమధ్వయాదవభాస్కరరామానుజాదిభాష్యాణాం।
మూలోచ్ఛేదనమకరోత్ వ్యాసమతస్థాపనాచార్యః॥

ఏతేషాం శ్లోకానామర్థపరిశీలనేనచ గ్రంధకార సంప్రేషిత ప్రతిజ్ఞా పత్రప్రదర్శితపరిపాట్యా మహారాజేన విచారః ప్రవర్తిత ఇతి, వ్యాస తాత్పర్య నిర్ణయ గ్రంధపరీక్షానంతరంమధ్యస్థైః కృతైర్ద్వావత్ప్రకాండైరేతద్గ్రంధ కర్తురయ్యన్నవిద్వన్మణేరేవ జయః ప్రభుసన్నిధౌ వృద్ధ్యావిత ఇతి, తైరేవతత్ప్రశంసాపరా ఏతే శ్లోకానిరమాయిషతేతిచాధ్యవసీయతే.

అయంచ గ్రంథః పరిచ్ఛేదద్వయ పరిష్కృతః, తత్ర ప్రథమేప రిచ్ఛేదే భగవద్బాదరాయణ ప్రణీత బ్రహ్మసూత్రాణాం భగవత్పాదభట్టభాస్కరయాదవ ప్రకాశ రామానుజమధ్వశ్రీకంఠాదికృతేషుభాష్యేషుస్వస్వాభిమతార్థపరతయా యోజితానాంక స్మిన్నర్థే భగవతో బాదరాయణస్యపరమం తాత్పర్యమితివిచికిత్సాయాం తత్రయుక్తి మాత్రబలేనవా, శ్రుతిమాత్ర బలేనవా, యుక్తిసహకృతశ్రుతిబలేనవా, మధ్యస్థ విద్వత్సన్నిధాన బలేనవా, తత్త్వద్వాది మాత్రసంప్రతిపన్న కూటసాక్షివాక్యసదృశ సూతసంహితా బోధాయన వృత్త్యాద్యనుగృహీత భగవత్పాద రామానుజాదిభాష్య గ్రంథపర్యాలోచనయావా, వ్యాస తాత్పర్యవిషయార్థనిర్ణయః కథంచిదపికర్తుంనశక్యత ఇత్యుపన్యస్యస్తోత్ర భాష్యేత త్రభవతా వేదాన్తాచార్యేణ మధ్యస్థశిల్పిశాస్త్రవచన బలేన హరిహరయోర్మధ్యే హరేరేవ సత్త్వాఽశ్రయత్వమితి యథానిరధారి, యథాచచతుర్వేదతాత్పర్యసంగ్రహేత త్రభవతా సుదర్శనాచార్యేణ శివకేశవయోర్మధ్యే శివస్యైవనమస్కేషిత్వమితినిరణాయి, తథాద్వైతాద్వైతవిశిష్టాద్వైతమతానాంతత్తద్భాష్యకారాభిమతానాంమధ్యేకస్మిన్నర్థే భగవతో బాదరాయణస్యపరమం తాత్పర్యమితిపర్యాలోచనాయామస్మదాదీన్ప్రతి మధ్యస్థత్వే నసంప్రతిపన్నానాం కపిలకణాదగౌతమపతంజలిజైమినీనాం తంత్రేషు, పాశుపత పాంచరాత్ర బౌద్ధార్హతచార్వాకతంత్రేషుచ దశసు "యావత్పరమతంననిరాక్రియతే తావత్స్వమతమప్రతిష్ఠితంభవతి, ఇతిన్యాయేనస్వమతస్థాపనాయ పరమతనిరాకరణ, ప్రకరణేకపిలకణాదిభిర్మహర్షిభిస్సర్వజ్ఞైర్భ్రమప్రమాదాదిశంకాకళంకర

హితైః ప్రామాణికతమైః కేవలాద్వైతమేవ భగవద్బాదరాయణతా
త్పర్యవిషయ ఇతినిర్ణీయతస్యైవాను వాదపూర్వకం నిరాకృతత్వేనకే
వలాద్వైతమేవవ్యాసతాత్పర్యవిషయఇతి నిరచాయి, తతశ్చవ్యాసతాత్ప
ర్యవిషయాద్వైతమతప్రతిపాదకంశ్రీమచ్ఛంకర భగవత్పాదభాష్యమేవ
ప్రమాణపదమధిరోహతీతివ్యవస్థాపితం॥

ద్వితీయస్మిన్పరిచ్ఛేదేచ శివతత్త్వవివేకాది గ్రంథానామాపాత
దర్శనేనతత్రబ్రహ్మవిష్ణుశివాపేక్షయాతురీయశివస్యవ్యావహారికాధిక్యం
వర్ణితమితిభ్రామ్యతాంతదీయపరమతాత్పర్యమవిజుషామ కూలంకషశే
ముషీజుషాంభ్రమనివారణవ్యాజేన సగుణబ్రహ్మనిర్ణయఃకృతః।బహుప్ర
మాణవచనానుసారేణచ సకలవైదికసమ్మతభగవత్పాదాభిమత కేవలా
ద్వైతసిద్ధాంతసరణిమనుసృత్యహరిహరయోరర్థతశ్శబ్దతశ్చాభేదమేవాం
గీకృత్యవిష్ణూత్కర్షప్రతిపాదకానాం శివోత్కర్షప్రతిపాదకానాంచ సక
లశ్రుతిస్మృతిపురాణానాంవిరోధపరిహారేణవ్యాసాభిమతాఖండసచ్చిదా
నందస్వరూపకేవలాద్వైతనిర్విశేషపరబ్రహ్మణఏవ మాయోపహితా
మూర్తరూపేణజగజ్జన్మాదికారణత్వం తద్రూపేణ బ్రహ్మవిష్ణు రుద్రరా
మకృష్ణాది రూపేణచ ముముక్షూపాస్యత్వంతత్ప్రసాదేన బ్రహ్మజ్ఞానప్రా
ప్తిశ్చేతినిరూపితం॥

కించ బ్రహ్మవిష్ణు రుద్రాణామీశ్వరకోటి ప్రవిష్టత్వం పరస్ప
రముపాస్యోపాసకభావప్రతిపాదక శ్రుతిస్మృతీతిహాసపురాణానాం ప
రస్పరోపాసనస్య స్వప్రయోజనార్థతాభ్యుపగమే పరమేశ్వరత్వనియత
నిత్యముక్తత్వాపహతపాప్మత్వాప్తసమస్తకామత్వాదివిరోధాప
త్త్యాతత్తన్మూర్త్యుపాసనాయా అవశ్యకర్తవ్యతాపరత్వప్రతిపాదనేన ప
రస్పరోపాసనస్యలోకానుగ్రహార్థత్వవర్ణనేనచ విరోధః పరిహృతః॥

ఏవమత్రప్రాచీనార్వాచీనవిద్వదవతంసైరద్వైతసిద్ధాంత వ్య
వస్థాపనపరమతనిరాకరణపరేషుమహానిబంధేష్వపరిశీలితామేవానన్య
సాధారణీంసరణిమనుసృత్య సయుక్తికం భగవద్బాదరాయణసూత్రా

ణామద్వైతపవపరమతాత్పర్యం సగుణబ్రహ్మస్వరూపంచ నిరూపితం॥

అయంచ గ్రంధః మాకీంప్రాగితో దశసంవత్సరేభ్యః శ్రీ వేంకటగిరి సంస్థానాస్థాన విద్వద్వరాణాం శ్రీమతాం చేట్లూరు వేంకటసుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిణాం, సకాశేమయాప్రథమముపలబ్ధః, ఉక్తంచతైః శ్రీవేంకటగిరి సంస్థాన సంస్థాపిత రాజకీయ పుస్తకభాండాగారేతాళపత్రపుస్తకమాలోక్యాలోచ్యచాస్యాత్యంతావశ్యకతాంకాకలపత్రేషు స్వహస్తాక్షరైర్మయాయంగ్రంధోవ్యలేఖీతి।

తతస్తదక్షరపరిష్కృతంప్రాయఃపరిశుద్ధంతత్పుస్తకంగృహీత్వా హామామూలచూడంతత్ప్రతిపాదితవిషయజాతం యుక్తినికరదుష్ప్రధర్షమధిగత్యావిలేఖ్యచపుస్తకాంతరం మదీయ పుస్తక భాండాగారేన్యచిక్షిపం॥

అచీకథంచ గ్రంథరత్నమిదమపూర్వమత్యుత్తమం ముముద్రయిషురపిస్వయంసముచితద్రవిణోపపత్తివికలః శ్రీ వేంకటగిరి నగరాభిజనస్య శ్రీకాళహస్తీశ్వరచరణనళిననిరంతరసంసేవనకుతూహలాకృష్టచిత్తస్య శ్రీకాళహస్తినగరవాస్తవ్యస్య విరూధనరూధినీతిత్వచంద్రికాగ్రంథముద్రణసముద్యమ విరచితాన్వైవిద్వజ్జనమహోపకారస్య శ్రీ కురువాడవంశముక్తాఫలస్య రాఘవార్యస్య సవిధే॥

వ్యాసతత్త్వస్య నిర్ణయగ్రంథ స్సర్వేషామప్యద్వైతమతానుయాయినామత్యంతావశ్యకః దర్శనీయతమః తన్ముద్రణంచావశ్యకర్తవ్యమద్వైతినామత్యుపకారకంచేతి॥

అథసోయం రాఘవార్య స్తన్ముద్రణావశ్యకతామురరీకృత్య స్వయమపికస్యచిత్పండితవంశ్యస్యభూసురవర్యస్యసకాశాత్ప్రాచీన కాకలపత్రలిఖితం నాతి శుద్ధం పాఠభేదావరుద్ధమేకంపుస్తకం తథా శ్రీవేంకటగిరి సంస్థానపండిత శిరోమణీనామితః పంచాశద్వత్సరేభ్యఃపూర్వం పరిష్కృతపృథివీతలానాంన్యాయవైశేషికమీమాంసాదిశాస్త్రజాలరహస్యార్థవిదాం శ్రీవేలువెంటివంశావతంసానాం గరుడాచలయజ్వనాం పుస్తకభాండాగారాత్తాళపత్రలిఖితమతిశిథిలం రామబాణక్రిమిదష్టం

ప్రామోవిస్పష్టం ద్వితీయంచ పుస్తకం సంపాద్య మత్సకాశే వితీర్య తత్పరిశోధనాయ మామచూచుదత్॥

అహమపి తత్పుస్తకసహకారేణ ప్రాయః పరిశుద్ధమదీయపుస్తకస్థితపాఠానురోధేన యథామతి పర్యశూశుధం॥

వ్యలీలిఖంచాత్రోదాహృతానాం సాంఖ్యయోగ న్యాయ వైశేషికశారీరకమీమాంసాసూత్రాణాం సుఖేనార్థావగమాయ ప్రాక్తనీం తనీయసీమేవటీకాం॥

ఇదానీంచ శ్రీకురువాడరాఘవార్యకృత ద్రవ్యసాహాయ్యకేనైవ మహావాక్యరత్నావళీ కిరణావళీవ్యాఖ్యాసంవళితా తప్తచక్రాంకనవిధ్వంసనం చముద్రణపదమధ్యారోపిషాతాం।

కించరామానుజీయబ్రహ్మసూత్రభాష్యఖండనపరః శ్రీకృష్ణానందసరస్వతీవిరచితసిద్ధాంతసిద్ధాంజనగ్రంథోపి ముద్రయితుంపరిశోధనపదమానీతః।మన్యేచాయమచిరాదేవ ముద్రాపదమసాద్యవిదుషాంకరకమలాన్యలంకరిష్యతీతి॥

ఏవమనేకోత్తమోత్తమాద్వైతగ్రంథరత్నముద్రణమహోపకారేణస్వంద్రవిణంజననంచసార్థకీకుర్వతః శ్రీకురువాడరాఘవార్యస్యభగవాన్భక్తవత్సలః శ్రీజ్ఞానప్రసూనాంబా సనాథశ్శ్రీకాళహస్తీశ్వరఃసతతమఖిలాని శ్రేయాంస్యనుగృహ్ణాత్విత్యాశాసానైస్సౌజన్యభూషితైఃసహృదయశిరోమణిభిః మదీయపరిశోధనవ్యాపారే ప్రమాదవశాద్వా మతిమాంద్యాద్వానిరంతరశాస్త్రశ్రవణప్రవణత్వాద్వా కార్యాంతరవ్యగ్రత్వాద్వాపరిపతితాని స్ఖాలిత్యాన్యుపలభ్యనోపాలంభోపహాసయోఃపదముపనేతవ్యోయంజనఇతిసప్రశ్రయంసాంజలి బంధంసశిరఃప్రణామంసహస్రకృత్వస్సమభ్యర్థయే,

ఇతిసహృదయవిధేయః,
వట్టిపల్ల్యుపాఖ్యః, నరకంఠీరవశాస్త్రీ,
తిరుపతి శ్రీ వేంకటేశ్వర సంస్కృతపాఠశాలాయాం,
తర్కాలంకారోపాధ్యాయః

18-9-09. ఓంతత్సత్.

శ్రీరస్తు.

శ్రీ జ్ఞానప్రసూనాసనాథాయ.

శ్రీ కాళహస్తీశ్వరాయనమః.

శ్రీ శంకరగురవేనమః.

శ్రీ వ్యాసతాత్పర్యనిర్ణయః.

ప్రథమపరిచ్ఛేదః

౧. శ్రీశాకృతిస్తు మకుటాకృతిరూపసేవ్య
మీశాత్మకం తదుపసేవితృ జీవరూపం ।
విశ్వాత్మకం తదుపభోగపదం యదీడే
తద్బ్రహ్మ సత్యసుఖబోధ నిజస్వరూపం॥

౨. యద్వీక్షాఖిలలోక కిల్బిష తమస్కాండస్య చండద్యుతి
స్సూక్తిర్యస్య విరక్తి భక్తి భగవద్బోధప్రరోహావనిః।
బ్రహ్మానన్దసుధాబ్ధి(బ్ధి)మన్థనగిరిర్యస్యోపదేశక్రమ
స్తస్మై శ్రీధర వేంకటేశ గురవే కుర్వే ప్రణామావలిం॥

3. శ్రీవేఙ్కటపతేస్సూనుః రఙ్గేశరనుజః కవేః।
అయ్యన్నో(ణ్ణో) వైణికః కుర్వే వ్యాసతాత్పర్య నిర్ణయం॥

౪. పక్షపాతవినిర్ముక్తైర్వైదికైర్లౌకికైరపి।
తత్త్వజిజ్ఞాసుభిస్తత్త్వమస్మిన్గ్రన్థేఽవధార్యతాం॥

ఇహ ఖలు భగవాన్నారాయణః పరమకారుణికస్సకలలోకాను
గ్రహాయ వ్యాసరూపేణావతీర్ణః పరస్పరవిరుద్ధార్థతయా ప్రతీయమానవే
దాన్తవాక్యార్థావబోధాఽసమర్థానాం మన్దమతీనాం సకలోపనిషన్మ
హా తాత్పర్యనిర్ణయద్వారా పరమపురుషార్థ సాధనీభూత పరతత్త్వా
వధారణాయ తత్సూచకాని "అథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసే"త్యాదీని "అనా

వృత్తిశ్శబ్దాదనావృత్తిశ్శబ్దా" దిత్యన్తానిసూత్రాణిప్రణినాయ॥తదుక్తం॥ శైవేపకాదశరుద్రసంహితాయాం । సచనారాయణస్యాంశో భగవాన్బాదరాయణః।దృష్ట్వామన్దమతీన్మర్త్యాన్కృపయా పరయాన్వితః॥వేదాన్తార్థస్తు సర్వేషాం నానాభాతినచైకధా।అతస్తేన కథం బ్రహ్మజానాత్వే(త్య)ల్పమతిఃపుమాన్॥ఇతి సంచిత్యమతిమాన్మునిః కారుణికోత్తమః॥ సూత్రయామాసవేదాన్తవాక్యార్థం శఙ్కరాజ్ఞయేతి ॥

తానిభగవద్వ్యాససూత్రాణ్యనతిస్ఫుటాశయాని భగవత్పాదభట్టభాస్కరయాదవప్రకాశ రామానుజ మధ్వశ్రీకణ్ఠాదయోభాష్యకారాస్స్వస్వాభిమతార్థపరతయావ్యాచఖ్యుః॥తత్ర భగవత్పాదానాం జీవబ్రహ్మణోరభేదస్స్వాభావికః పారమార్థికః।భేదస్త్వౌపాధికఃఅపారమార్థికశ్చేత్యభిమతార్థః॥ భట్టభాస్కరాణాంతు జీవబ్రహ్మణోరభేద స్వాభావికఃపారమార్థికః।భేదస్త్వౌపాధికః పారమార్థికశ్చేతి॥యాదవ ప్రకాశానాంజీవబ్రహ్మణోస్స్వాభావిక ఏవభేదోఽభేదశ్చేతి॥ రామానుజ శ్రీకణ్ఠాచార్యాణాం జీవబ్రహ్మణోస్స్వాభావికో భేదోవిశిష్టాద్వైతంచేతి।తథాపివిష్ణుపారమ్యశివపారమ్యాభ్యాంతన్మతయోర్విశేషః॥మధ్వాచార్యాణాన్తు జీవబ్రహ్మణోస్స్వాభావికభేదఏవేతి ॥

అత్ర।స్థాపయధ్వమిమంమార్గం ప్రయత్నేనాపి హేద్విజాః । స్థాపితేవైదికేమార్గే సకలం సుస్థిరంభవేత్॥ యోహిస్థాపయితుం శక్తో నకుర్యాన్మోహితోనరః । తస్యహన్తాన(స)పాపీయానితి వేదాన్త నిర్ణయః॥ యస్స్థాపయితుముద్యుక్తశ్శ్రద్ధయైవాక్షమోపిసన్ । సర్వపాపవినిర్ముక్తస్సాక్షాజ్జ్ఞానమవాప్నుయాత్॥ యస్తువిద్యాభిమానేన వేదమార్గప్రవర్తకం । ఛలజాత్యాదిభిర్జయేత్సమహాపాతకీభవేత్॥ ఇతిస్కాన్దవచనపర్యాలోచనయావేదాన్తతాత్పర్య విషయీభూతార్థ నిర్ణయస్యావశ్యకర్తవ్యత్వేన తన్నిర్ణయైదంపర్యేణ ప్రవృత్తస్యవ్యాసస్య

పూర్వోక్తభాష్యకారాభిమతార్థానాం మధ్యేకస్తాత్పర్యవిషయీభూతార్థ ఇతి సంశయే కేవలాద్వైతమేవేతినిర్ణయః క్రియతే॥

ననుద్వాపరేద్వాపరే విష్ణుర్వ్యాసరూపీ మహామునే।చతుర్భిస్సహశిష్యైస్తుశఙ్కరోఽవతరిష్యతి॥ఇత్యాదిపురాణవచనైః శ్రీమచ్ఛఙ్కరభగవత్పాదానాం సాక్షాచ్ఛఙ్కరావతారరూపత్వావగమేన ॥శ్లో॥ తామష్టాదశధాదృష్ట్వాశంకరస్సూతసంహితాం।చక్రేశారీరకంభాష్యంసర్వశ్రుతిమనోహరం॥ఇత్యాది నాతదీయశారీరకభాష్యస్య శ్రీమత్సూతసంహితామూలకత్వావగమేనచభగవత్పాదాభిమతకేవలాద్వైతమేవవ్యాసతాత్పర్యవిషయ ఇత్యర్థస్యైవప్రామాణికత్వేన స్ఫుటంప్రతీయమానతయాపునస్తదవధారణాయగ్రన్థారంభోవ్యర్థ ఇతిచేత్సత్యం। తథాపి॥ అనన్తః ప్రథమంరూపం లక్ష్మణస్తుతతఃపరం । బలభద్రస్తృతీయంతు కలౌకశ్చిద్భవిష్యతి॥ ఇత్యాదినారామానుజాచార్యాణాం శేషావతారరూపత్వావగమేన "భగవద్బోధాయన కృతాం విస్తీర్ణాం బ్రహ్మసూత్రవృత్తిం పూర్వాచార్యాస్సంచిక్షిపుః తన్మతానుసారేణసూత్రాక్షరాణివ్యాఖ్యాస్యన్తే" అథాతోబ్రహ్మజిజ్ఞాసా॥ఇతి॥ తద్భాష్యసన్దర్భేణ తద్భాష్యస్యబోధాయనవృత్తి మూలకత్వావగమేనచ రామానుజాచార్యాభిమతార్థ ఏవవ్యాసతాత్పర్యవిషయ ఇత్యర్థస్యప్రామాణికత్వం ప్రతీయతే॥తథా । ప్రథమోహనుమాన్నామద్వితీయోభీమసేనకః।పూర్ణప్రజ్ఞస్తృతీయస్తు భగవత్కార్యసాధకః॥ ఇత్యాదినామధ్వాచార్యాణాం వాయ్వవతారరూపత్వావగమేన తదీయభాష్యస్యతన్మతప్రసిద్ధబ్రహ్మతర్కమూల రామాయణాది మూలకత్వావగమేనచ మధ్వాచార్యాభి మతార్థఏవవ్యాసతాత్పర్యవిషయ ఇత్యర్థస్యప్రామాణికత్వం ప్రతీయతే॥తథా।భట్టభాస్కరయాదవప్రకాశ శ్రీకణ్ఠాచార్యాదీనామపితత్తన్మతప్రసిద్ధవచనావగతతత్తద్దేవతావతార రూపత్వేనతదీయభాష్యాణాంతత్తన్మత ప్రసిద్ధప్రమాణమూలకత్వావగమేనచ భట్టభాస్కరాదభిమతార్థ ఏవవ్యాసతాత్పర్యవిషయ ఇత్యర్థస్యప్రామాణికత్వంప్రతీయ

తే। తథాచ। పరస్పరవిరుద్ధార్థప్రతిపాదకానేకభాష్యద్రష్టౄణాం మన్దమతీ
నాం వ్యాసతాత్పర్యవిషయేఽర్థే సంశయసంభవేన తన్నిర్ధారణాయై
తత్ప్రారమ్భస్యోచితత్వేన వైయర్థ్యశఙ్కానవకాశః॥

అత్రైవంసతి విచార్యతే। సూతసంహితాబోధాయనవృత్త్యాదీ
నాం తన్మూలకభాష్యాణాంచ వ్యాసతాత్పర్యవిషయేఽర్థే సర్వేషాం
ప్రామాణ్యం। ఉతాప్రామాణ్యం। అథనైకస్యైవప్రామాణ్యమితి। తత్ర
యదిసర్వేషాంప్రామాణ్యం తదావస్తునోనానారూపతాపత్తిః। నచైత
త్సంభవతివిరోధాత్। యదిచసర్వేషామప్రామాణ్యంతదాతాదృశభాష్య
ప్రతిపాద్యభేదాభేదాద్యన్యతమావశ్యతాత్పర్యక శ్రుతిసూత్రాణామప్య
ప్రామాణ్యాపత్త్యావేదాన్తశాస్త్రోచ్ఛేదప్రసఙ్గః। అతఏకస్యైవ ప్రామా
ణ్యమితితృతీయకల్పేఽవశిష్యతే। తచ్చప్రమాణమిదమేవేతి కేనాప్యవధా
రయితుంనశక్యతే। నచభగవత్పాదభట్టభాస్కరయాదవప్రకాశరామాను
జమధ్వశ్రీకణ్ఠాదిభాష్యగ్రన్థాన్పర్యాలోచ్య పూర్వమీమాంసాన్యాయో
పోద్బలితతత్తద్భాష్యోక్తోపక్రమోపసంహారాదిషడ్విధతాత్పర్యలిఙ్గాద్యు
పేతశ్రుతిసూత్రస్వారస్యబలాబలానుసారేణాయమేవార్థో వ్యాసతాత్ప
ర్యవిషయఇత్యధ్యవసాతుంశక్యత ఇతితత్ప్రతిపాదకభాష్యమేవప్రమాణ
మితివాచ్యం। ఉక్తతాత్పర్యలింగాద్యుపేతశ్రుతిసూత్రస్వారస్యబలాబలా
నుసారేణైవ సకలభాష్యేషుస్వస్వాభిమతార్థఏవవ్యాసతాత్పర్యవిషయఇ
తినిర్ణీతత్వేనతత్ర విశిష్యబలాబలనిశ్చయాసమ్భవాత్। నచాస్మదాదిభి
రేవయుక్తిశ్రుతిస్వారస్యబలాబలానుసారేణాయమేవార్థో వ్యాస తాత్ప
ర్యవిషయఇత్యధ్యవసాతుంశక్యతఇతివాచ్యం। తత్రకింయుక్తిమాత్రబలే
నాయమేవార్థో వ్యాసతాత్పర్యవిషయఇతినిర్ణయః క్రియతఇత్యుచ్యతే। ఉ
తశ్రుతిమాత్రబలేన। యుక్తిసహకృతశ్రుతిబలేనవా। నాద్యః। విక
ల్పాసహత్వాత్। తత్రాపికిముపక్రమోపసంహారాదిరూపయుక్త్యావ్యాస
తాత్పర్యనిర్ణయః క్రియతఇత్యుచ్యతే। ఉతానుమానవిశేషరూపయుక్తి
మాత్రబలేనపరతత్త్వస్వరూపంనిశ్చిత్యతద్ద్వారా సఏవార్థో వ్యాసతాత్ప

ర్యవిషయ ఇత్యధ్యవసాతుం శక్యత ఇత్యుచ్యతే। నాద్యః। ఉపక్రమో
వసంహారాదిరూపయుక్తిభిః సహకారిత్వేన తృతీయకల్పాభేద పర్యవ
సన్నతయా యుక్తిమాత్రేణేతి పక్షోత్థితేరేవాసమ్భవాత్। అస్యపక్షస్యవ
క్ష్యమాణతృతీయపక్షదూషణేనైవదూషితప్రాయత్వాచ్చ। నద్వితీయః।
నైషా తర్కేణ మతిరపనేయా॥" తర్కాప్రతిష్ఠానాత్॥ యత్నేనానుమి
తోప్యర్థః కుశలైరనుమాతృభిః। అభియుక్తతరైరన్యైరన్యథైవోపపా
ద్యత ఇతి శ్రుతిసూత్రాభియుక్తవచనైర్వేదాన్తైకసమధిగమ్యపరతత్త్వ
నిర్ణయే యుక్తిమాత్రోపాయస్య నిరాకృతత్వేన తద్ద్వారా సఏవార్థో వ్యా
సతాత్పర్యవిషయ ఇత్యధ్యవసాతుం శక్యత ఇత్యస్య శశవిషాణకల్పత్వా
త్। నాద్యద్వితీయః। అహం బ్రహ్మాస్మి। తత్త్వమసి। అయమాత్మా బ్ర
హ్మ। ఇత్యాద్యభేద శ్రుతీనాం। పృథగాత్మానం ప్రేరితారం చ మత్వా। ద్వా
సుపర్ణా। ఇత్యాదిభేదశ్రుతీనాం చ తుల్యతయా విద్యమానత్వేన శ్రుతి
మాత్రబలేనాయమేవార్థో వ్యాసతాత్పర్యవిషయ ఇతి నిర్ణయాసమ్భ
వాత్। అతఏవ పూర్వమేవోదాహృతం। వేదాన్తార్థస్తు సర్వేషాం నానాభా
తి న చైకధా। అతస్తేన కథం బ్రహ్మ జానాత్యల్పమతిః పుమానితి॥ నాపితృ
తీయః। ఉపక్రమోపసంహారాదిరూపయుక్తి సహకృతశ్రుతిబలేనైవ తత్త
ద్భాష్యేషు సకలభాష్యకారైస్స్వస్వాభిమతార్థ ఏవ వ్యాసతాత్పర్యవిష
య ఇతి నిర్ణీతత్వేన తాదృశభాష్యాది గ్రన్థాన్పర్యాలోచ్యాస్మదాద్యపే
క్షయా సర్వజ్ఞైః ప్రాచీనగ్రన్థకారైరపి యుక్తిసహకృతశ్రుతిబలేన ప్రతి
వాదివాక్యసమ్భవపూర్వకం సకలజనహృదయఙ్గమతయాయమేవార్థో
వ్యాసతాత్పర్యవిషయ ఇత్యవధారణస్యాకృతత్వేన చ స్వస్వమతాభిమా
న సంరంభవిజృమ్భితోద్ఘోషమాత్రప్రయోజనైః కిఞ్చిజ్ఞైరస్మదాదిభి
రేవ యుక్తిసహకృతశ్రుతి బలేనాయమేవార్థో వ్యాసతాత్పర్యవిషయ
ఇత్యధ్యవసాతుం శక్యత ఇత్యస్య భ్రాన్తివిలసితత్వాత్॥

నన్వేవం సతి వ్యాసతాత్పర్యవిషయీభూతార్థనిర్ణయకుతూహల
స్య పురుషధౌరేయస్య ప్రభుశిరోమణేస్సభామాగతైకదినప్రభృతిమా

సావధిద్వైతాద్వైత విచారేసతితత్పక్షయోర్మధ్యే ఏకస్యప్రామాణ్య
మితిమధ్యస్థముఖేన నిశ్చిత్యతన్మతప్రవేశ ఏవాఙ్గీక్రియతఇతిపత్త్రావలం
బనపూర్వకం సమయబన్ధం కృత్వాతత్సభాప్రవిష్టమధ్యస్థవిద్వత్సన్నిధా
నబలేనాస్మదాదిభిరేవయుక్తిశ్రుతిస్వారస్యబలాబలానుసారేణాయ మే
వార్థో వ్యాసతాత్పర్యవిషయఇత్యధ్యవసాతుంశక్యతఇతిచేన్న । ఉక్తప్రభు
రేవదుర్లభః। తల్లాభేఽపివక్ష్యమాణరీత్యామధ్యస్థస్యైవాభావేన తత్స
న్నిధానేపరతత్త్వంనిర్ణీయతఇత్యస్యప్రతిజ్ఞామాత్రత్వాత్ । అత్రమధ్య
స్థత్వంనామవాదిప్రతివాద్యభిమతపక్షద్వయేపిస్వపక్షత్వాభిమానశూన్య
త్వేసతితత్పక్షయోర్బలాబల నిర్ణయకుశలత్వమితివక్తవ్యం । ఏతచ్చబా
హ్యమతప్రవిష్టానాం సమ్భవతీత్యుచ్యతే, ఉతకపిలాదితన్త్రప్రవిష్టానాం
సంభవతి, ఆహోస్విద్వేదాన్తశాస్త్ర ప్రవిష్టానామేవసమ్భవతీత్యు
చ్యతే । నాద్యః । బౌద్ధార్హతచార్వాకాది బాహ్యమతప్రవిష్టానాం
వేదాప్రామాణ్యవాదిత్వే నోపనిషదధ్యయ నాభావప్రయుక్తతద్గతో
పక్రమోపసంహారాది షడ్విధతాత్పర్యలింగస్వారస్యబలాబల నిర్ణ
యసామర్థ్యాభావేనతేషాం మధ్యస్థత్వప్రసక్తేరేవా భావాత్। వేదా
క్షరశ్రవణేప్య నధికారిణాం తేషాం నికటేవేదాన్తవిచారస్యప్రత్య
వాయకరత్వాచ్చ । తదుక్తంగౌతమధర్మే । అథహాస్యవేదముపశృ
ణ్వతస్త్రపుజతుభ్యాం శ్రోత్రప్రతిపూరణం ఉదాహరణేజిహ్వాచ్ఛేదః
ధారణేశరీరభేదఇతి। నద్వితీయః। కపిలకణాదగౌతమాదితన్త్రప్రవిష్టా
నామిదానీంకుత్రాప్యదర్శనేన తేషాంమధ్యస్థత్వకల్పనస్యాభిత్తిచిత్రాయ
మాణత్వాత్ ।జీవానేకత్వప్రపఞ్చసత్యత్వపరక్షేత్రజ్ఞభేదవాదాద్యభిమా
నేనపక్షపాతితయా తేషామప్యుక్త మధ్యస్థత్వస్యాత్య న్తాసఙ్గతత్వా
చ్చ। నాపితృతీయః। వేదాన్తశాస్త్రప్రవర్తకానేకభాష్యకారమతప్రవిష్టే
షుభగవత్పాదరామానుజమధ్వశ్రీకణ్ఠమతచతుష్టయప్రవిష్టానామేవవి
ద్యమానతయా తేషామపిపరస్పరవిరుద్ధభేదాభేదాన్యతరకోట్యవలమ్బనేన
తదుభయవాది సంప్రతిపన్నపూర్వోక్తమధ్యస్థత్వస్యగగనకుసుమాయ

మానత్వాత్। వాదిప్రతివాదిజ్ఞానతారతమ్యా నిర్ణయమాత్రప్రయోజ
నవ్యాపారేచరితార్థతయాతత్త్వనిర్ణయ పర్యన్త ప్రయోజనవ్యాపారే
తేషాంపరమ్పరాప్రాప్తగురూపదిష్టస్వమతహాని ప్రయుక్తదురాగ్రహ
స్యనివారయితుమశక్యత్వాచ్చ। అతఏవవాదిదౌర్బల్యంవినానమతదౌర్బ
మిత్యాభాణకోఽపిసమ్పనీపద్యతే॥

యద్యేవంయుక్తిమాత్రబలేనవా।శ్రుతిమాత్రబలేనవా।యుక్తి
సహకృతశ్రుతిబలేనవా।మధ్యస్థవిద్వత్సన్నిధానబలేనవా।తత్తద్వాదిమా
త్ర సమ్ప్రతిపన్నకూటసాక్షివాక్యసదృశసూతనం హితాబోధాయన
వృత్త్యాద్యనుగృహీతభగవత్పాదరామానుజాదిభాష్యగ్రన్థపర్యాలోచన
యావా। అయమేవార్థో వ్యాసతాత్పర్యవిషయఇతికేనాప్యవధారయితు
న్నశక్యతే। తస్మాత్త్వయావాయ మేవార్థో వ్యాసతాత్పర్యవిషయ ఇతి
కథమవధార్యతఇతిచేత్॥

ఉచ్యతే। యథాస్మత్ఛాష్యేహరిహరయోర్మధ్యేకస్యసత్త్వాశ్ర
యత్వమితిసంశయేసతి॥స్యాన్మాగధద్రావిడవేనరజశ్చక్రమేణవైసత్త్వరజ
స్తమాంసి। మహీసురోక్త్యపతిస్సైన్యకాస్తేహరిర్విధాతాహర ఆదిదేవ
ఇతి మధ్యస్థశిల్పశాస్త్రవచనబలేన విష్ణోరేవసత్త్వాశ్రయత్వమితి వేదా
న్తాచార్యేణ ప్రతిపాదితం। యథావాచతుర్వేదతాత్పర్యసఙ్గ్రహేశివ
నారాయణయోర్మధ్యేకస్యపరమశ్రేష్ఠిత్వమితి సంశయేసతి ॥ వజ్రిణ్యా
ముద్రయాశక్రంపద్మిన్యా దర్శయేద్విధిం। శంఖిన్యా కేశవంరుద్రం శిర
స్యఞ్జలిముద్రయా॥ ఇతి మధ్యస్థభరతశాస్త్రవచనబలమనుసృత్య।యా
శంఖినీభవతిశఙ్కరవజ్రిణీసూముద్రాచయాకమలినీభరతోపదిష్టా।తాభి
ర్భవంత్యభిర యావిబుధాస్తరాణాం మౌళిస్ఫురచ్ఛాకరపుటాఞ్జలిముద్ర
యాతే॥ ఇత్యనేనశివస్యైవ పరమశ్రేష్ఠిత్వమితి సుదర్శనాచార్యేణ ప్రతి
పాదితం॥తద్వదత్రాపి పూర్వోక్తభగవత్పాదరామానుజాద్యనేక భా
ష్యకారాద్యభిమతార్థానాం మధ్యేకస్మిన్నర్థే వ్యాసతాత్పర్యమితిసంశ

యేసతి తన్నిర్ణయాకాంక్షాయా మస్మదాదీన్ప్రతిమధ్యస్థత్వేనసమ్ప్రతి
పన్నకపిలకణాద గౌతమపతఞ్జలి జైమినితన్త్రేషు సూత్రభాష్యవార్తిక
వృత్తిగ్రన్థేషు పాశుపతపాఞ్చరాత్రబౌద్ధార్హతచార్వాకతన్త్రేష్వప్యుక్తరీ
త్యాదశతన్త్రేషు యావత్పరమతంననిరాక్రియతే తావత్స్వమతమ
ప్రతిష్ఠితంభవతీతిన్యాయేన స్వమతస్థాపనాయపరమతనిరాకరణ ప్రస్తావే
కపిలకణాదాదిభిః కేవలాద్వైతమేవవ్యాసతాత్పర్యవిషయ ఇతిమత్వాఽ
నూద్యనిరాకృతత్వేనత దేవాద్వైతం వ్యాసతాత్పర్యవిషయ ఇతి నిర్ణీ
యతే॥ తదుక్తం గౌతమమహర్షిణా॥విప్రతిపత్తౌ సాక్షినిమిత్తాసత్యవ్యవ
స్థా ॥ఇతి॥ అతస్తత్ప్రతిపాదకశ్రీమత్సూత సంహితామూలకభగవత్పా
దభాష్యమేవ ప్రమాణమితిపర్యవసితమితి ॥

ననుజీవానేకత్వప్రపఞ్చసత్యత్వపరక్షేత్రజ్ఞభేదవాదాద్యభిమానే
న కపిలకణాదగౌతమప్రభృతీనాంమధ్యస్థత్వంనాస్తీతిపూర్వముక్త్వేదా
నీన్తేషామవిద్యమానం మధ్యస్థత్వమఙ్గీకృత్యతదనువాదబలాదయమేవా
ర్థోవ్యాసతాత్పర్యవిషయ ఇతి స్వవచోవ్యాహతిరితిచేన్నకపిలకణాదాదీ
నాం భేదాభేదప్రతిపాదకశ్రుత్యర్థవిచారేమధ్యస్థత్వాభావేపితేషాంవ్యాస
మతానువాదతన్నిరాకరణపూర్వకస్వమతస్థాపనాయవ్యాససిద్ధాన్తస్యా
వశ్యంజ్ఞాతవ్యత్వేనతత్సిద్ధాన్తేష్వపక్షత్వాభిమానశూన్యత్వేనచ వ్యాసతా
త్పర్యవిషయీభూతార్థవిచారేమధ్యస్థత్వ సంభవేనస్వవచోవ్యాహతిశ
ఙ్కానవకాశాత్।నచాస్మిన్గ్రన్థేకపిలాద్యనువాదరూపయుక్తి బలేనాయ
మేవార్థోవ్యాసతాత్పర్య విషయఇతినిశ్చయసంభవేతస్యాపి భాష్యగ్రన్
థాదౌప్రవృత్తిర్నస్యాదితివాచ్యం । తన్త్వౌపనిషదంపురుషంపృచ్ఛామి॥
నావేదవిన్మనుతేతంబృహన్తమిత్యాదిశ్రుత్యాషడ్విధతాత్పర్య లిఙ్గాద్యు
పేతశ్రుతిబలేనైవ పరతత్త్వనిర్ణయఃకర్తవ్యఇత్యర్థస్యవ్యాసతాత్పర్యవి
షయత్వేన తదర్థప్రతిపాదకసూత్రభాష్యాదిగ్రన్థపర్యాలోచనేనైవ త
న్నిర్ణయస్య కర్తవ్యత్వేనతత్ప్రతిభగవత్పాదభాష్యస్యైకత్వాత్తన్నిర్ణయోయు
క్తః, రామానుజ మధ్వశ్రీకణ్ఠాదిభాష్యానేకత్వాపేతివాదివిప్రతిపత్తిరూప

సంశయే ప్రాప్తే కపిలాద్యనువాదోపోద్బలితభగవత్పాదభాష్యోక్తోపక్రమోపసంహారాదిషడ్విధతాత్పర్యలిఙ్గాద్యుపేతశ్రుతిబలేనైవతన్నిర్ణయో యుక్తఇతిసర్వేషాంభాష్యగ్రన్థాదౌప్రవృత్తేస్సమ్భవాత్॥

తత్రయథావేదాన్తశాస్త్రే। రచనానుపపత్తేశ్చనానుమానం॥ ఇత్యాద్యధికరణేషు భగవతావ్యాసేనసాఙ్ఖ్యమతనిరాకరణంకృతం। తద్వత్సాఙ్ఖ్యతన్త్రేఽపిభగవతాకపిలేనవేదాన్తశాస్త్రాభిమతకేవలాద్వైతభేదావాధికత్వప్రపఞ్చాఽనిర్వచనీయత్వాద్యనువాదపూర్వకం నిరాకరణంకృతం॥ తథాహిసాంఖ్య శాస్త్రే ప్రథమాధ్యాయే॥

సూ॥ "నావిద్యాతోఽప్యవస్తునాబన్ధాయోగాత్ ॥౨౦॥ వస్తుత్వే సిద్ధాన్తహానిః ॥౨౧॥ విజాతీయద్వైతాపత్తిశ్చ ॥౨౨॥ విరుద్ధో

ఇహఖలు గ్రంథేసాంఖ్యాదిదర్శనాంతరగతాని। వేదాన్తదర్శనగతానిచబహూనిసూత్రాణ్యుదాహృతాని। తేషాంసుఖనార్థావబోధాయతత్తన్మతానుసారిణీవ్యాఖ్యాసంక్షిప్తాలిఖ్యతే"

తత్రసాంఖ్యసూత్రాణ్యేతాన్య నిరుద్ధేనవృత్తికృతేత్థం వ్యాఖ్యాతాని॥

అథావిద్యయాతస్యబంధోభవిష్యతీత్యతఆహ। నావిద్యాతఇతి॥ ౨౦॥ అవిద్యాహివిద్యాప్రాగభావఃప్రధ్వంసాభావోవాఉభయథాప్యవస్తు। నచావస్తునావస్తునఆత్మనస్సంభవతిబన్ధః। తస్మాదవిద్యయాబన్ధఇతివ్యపదేశమాత్రంనతత్త్వం॥ ౨౦॥ విద్యాతోఽన్యాఽవిద్యావస్తుభూతాభవిష్యతీత్యతఆహ॥ వస్తుత్వఇతి॥ ౨౧॥ అస్మాకంతావదవిద్యాయాస్సద్రూపత్వేనాశాభావాదనిర్మోక్షః। అద్వైతినాంత్వవిద్యానతాత్త్వికీ। ద్వైతవాదినాంత్వనాదేర్వస్తుభూతస్యనాశాభావాదుపదేశానర్థక్యం॥ ౨౧॥ దూషణాంతరమాహ॥ విజాతీయేతి॥ ౨౨॥ యద్యవిద్యావస్తుభూతా అనాదిస్తదానిత్యాఆత్మతుల్యా। అనాత్మత్వేవిజాతీయద్వైతత్వం॥ ౨౨॥ అథాన్యపదార్థానామీదృశీగతిః। అవిద్యాతువస్తు

భయరూపాచేత్ ॥౨౩॥ నతాదృక్ప్రదార్థాప్రతీతేః ॥౨౪॥ తత్రైవ॥ ఉపాధిభేదేప్యేకస్యనానాయోగఆకాశస్యేవఘటాదిభిః ॥౧౫౦॥ ఉపాధిర్భిద్యతేనతుతద్వాన్ ॥౧౫౧॥ ఏవమేకత్వేనపరివర్త్తమానస్యనవిరుద్ధధర్మాధ్యాసః ॥౧౫౨॥ అన్యధర్మత్వేపినారోపాత్తత్సిద్ధిరేకత్వాత్ ॥౧౫౩॥ నాద్వైతశ్రుతివిరోధోజాతిపరత్వాత్ ॥౧౫౪॥ విహతబన్ధకారణస్య

భూతాఽనాదిరపివినంక్ష్యతీత్యాహ ॥ విరుద్ధేతి ॥ ౨౩ ॥ అన్యోన్యవిరుద్ధరూపా అనాదిరపినాశాత్ప్రాగభావరూపా ॥ ౨౩ ॥ ఉత్తరమాహ॥ నేతి ॥ ౨౪ ॥ నకుత్రాపికేనాపితాదృక్ప్రదార్థప్రతీతేః ॥ ౨౪ ॥

పరమతమాశంకతే ॥ ఉపాధీతి ॥ ౧౫౦ ॥ యథాఏకమాకాశం ఘటాద్యుపాధిభేదాద్ఘటేనష్టేఘటాకాశంనష్టమితివ్యపదిశ్యతే । తథాఏకాత్మపక్షేఽపిదేహావచ్ఛేదాత్తన్నాశే ఆత్మానష్టఇతివ్యపదేశమాత్రం నానాత్మపక్షేఽప్యన్యథాఆత్మనఃనిత్యత్వాత్కథంజన్మమరణవ్యవస్థేతి ॥ ౧౫౦ ॥ సమాధానమాహ ॥ ఉపాధిరితి ॥ ౧౫౧ ॥ ఉపాధిర్భిద్యతేనచాన్యనాశాదన్యత్రనాశవ్యవహారఃఅతిప్రసంగాత్ । ఏకాత్మపక్షేచవ్యక్తఏవవిరుద్ధధర్మాధ్యాసఃఏకస్యబన్ధమోక్షాభావాత్ । ఆకాశస్యతుఘటాదియోగాయోగావవిరుద్ధౌ సంయోగస్యావ్యాప్యవృత్తిత్వాత్ ॥ ౧౫౧ ॥ ఏతేనకింస్యాదిత్యతఆహ ॥ ఏవమితి ॥ ౧౫౨ ॥ నవిరుద్ధధర్మాధ్యాసోభవతి ॥ ౧౫౨ ॥ అన్యధర్మస్యాప్యన్యత్రారోపోదృష్టఃయథాప్రకృతేఃకర్తృత్వంపురుషేఅన్యత్రేత్యతఆహ ॥ అన్యధర్మత్వఇతి ॥౧౫౩॥ పురుషకర్తృత్వంభ్రాన్తం । అత్రపురుషాకర్తృత్వస్యసత్యత్వాత్ । ఆరోపస్యాసత్యత్వాత్ । నచసత్యాసత్యయోస్సంబంధస్తాత్త్వికోభవతి । అసంగిత్వాదాత్మనోనజన్మమరణాదిసంభవతి ॥ ౧౫౩ ॥ ఏవంచశ్రుతివిరోధస్స్యాత్ ॥ ఏకమేవాద్వితీయం । నేహనానాస్తికించన । మృత్యోస్సమృత్యుమాప్నోతియఇహనానేవపశ్యతీత్యతఆహ ॥నేతి॥ ౧౫౪॥

దృష్ట్వాతద్రూపం ||౧౫౫|| నాన్ధదృష్ట్యాచక్షుష్మతామనుపలమ్భః ||౧౫౬|| వామదేవ (వాదిర్ముక్తో) (ముక్త్యాపి) నాద్వైతం ||౧౫౭|| అనాదావద్యయావదాభావాద్భవిష్యదప్యేవం ||౧౫౮|| ఇదానీమివసర్వత్రనాత్యన్తోచ్ఛేదః ||౧౫౯|| పఞ్చమాధ్యాయే || నావిద్యాశక్తియోగోనిస్స

వ్యక్తం। ననుఅనేకాత్మవాదినోప్యేకస్యాత్మనోబంధమోక్షౌవిరుద్ధావిత్యతఆహ॥విదితేతి॥ ౧౫౫॥విదితంబంధకారణమ్।ప్రకృతిపురుషవివేకాదర్శనంయస్యతేస్యదృష్ట్వావివేకజ్ఞానేనతద్రూపంకైవల్యరూపం। వివేకాదర్శననిమిత్తోబన్ధోనతాత్త్వికః। దర్శనాదదర్శనంనివర్తతఇతియుక్తిః॥ ౧౫౫॥ ఏవంచైకాత్మపక్షేప్యవన్యాయ్యంపశ్యామః। ననానాత్మపక్షఇత్యతాహ ॥ నేతి॥ ౧౫౬॥ అన్ధోనపశ్యతీతిచక్షుష్మానపికిన్నోపలభతేనానాత్మవాదినామనేకేన్యాయోస్తీత్యర్థః॥ ౧౫౬॥ ఇతోపినానాత్మానఇత్యాహవామదేవేతి ||౧౫౭|| పురాణాదౌశ్రుతంవామదేవోముక్తశ్శుకోముక్తఇత్యాది। యద్యేకఏవాత్మాఏకముక్తౌసర్వముక్తిర్భవేదశ్రుతిభాధస్స్యాత్॥౧౫౭॥ నానాత్మపక్షేఅనాదౌసంసారేకదాపికోపిముచ్యతఇతిక్రమేణసర్వముక్తౌసర్వశూన్యతాస్యాత్। ఏకాత్మపక్షేతుఉపాధివిగమఏవమోక్షఇత్యతఆహఅనాదావితి ॥ ౧౫౮ ॥ అనాదౌసంసారేఅద్యయావత్శూన్యతాయాఅదర్శనాద్భవిష్యతిముక్తిరితివక్తుంనాస్తిప్రమాణం ||౧౫౮|| సమాధానాంతరమాహఇదానీమితి ||౧౫౯|| అనంతత్వాదాత్మనాంక్రమేణముక్తిరపిస్యాత్। సంసారోచ్ఛేదోపినస్యాత్। ఇదానీమివసర్వత్రభవిష్యత్కాలేపిముక్తిర్భవిష్యతీతినాత్యంతోచ్ఛేదస్స్యాత్। ప్రవాహనిత్యత్వాత్। ఉపాధివిగమోమోక్షఇతిపక్షేపిసర్వశూన్యతాప్రసంగఇతితుల్యోనుయోగః। యథానానాత్మనాంక్రమేణముక్తౌసర్వోచ్ఛేదః। తథాసర్వకర్మోచ్ఛేదేసర్వోపాధినాశాత్జగత్శూన్యంస్యాత్। అథఉపాధీనామనంతత్వాన్నశూన్యతానానాత్మపక్షేపితుల్యత్వం। తథాచ॥ శ్లో॥ అతఏవహివిద్వత్సుముచ్యమానేషుసంతతం। బ్రహ్మాండజీవలోకానామనంతత్వాదశూన్యతా॥౧౫౯॥

జ్గస్య ॥౧౩॥ తద్యోగేతత్సిద్ధావన్యోన్యాశ్రయత్వం॥౧౪॥ నబీజాఙ్కు-
రవత్సాదిస్సంసారశ్రుతేః॥౧౫॥విద్యాతోఽన్యత్వేబ్రహ్మబాధప్రసక్తిః॥
౧౬॥ అబాధేనైష్ఫల్యం ॥౧౭॥ విద్యాబాధ్యత్వేజగతోఽప్యేవం ॥౧౮॥
తద్రూపత్వేసాదిత్వం॥౧౯॥తత్త్రైవ॥నానిర్వచనీయస్యతదభావాత్ ॥౨౦॥

అవిద్యాయోగాదాత్మనఃకర్తృత్వమితి కేచిత్ తత్రాహ ॥ నేతి ॥౧౩॥
వ్యక్తం ॥ దూషణాన్తరమాహ ॥ తద్యోగఇతి ॥ ౧౪ ॥ అవిద్యయా
వినానసృష్టిః । సృష్ట్యావినానావిద్యేత్యన్యోన్యాశ్రయత్వం ॥౧౪॥ అ
నాదిత్వాద్బీజాంకురవన్నాన్యోన్యాశ్రయత్వమిత్యాహ ॥నేతి॥౧౫॥భవే
దేవంయద్యనాదిస్సంసారః । కింతుసాదిస్సంసారః । శ్రుతిశ్చ । విశ్వతశ్చ
క్షురుతవిశ్వతోముఖోవిశ్వతోబాహురుతవిశ్వతస్పాత్ । సంబాహు
భ్యాంధమతిసంపతత్రైర్ద్యావాభూమీజనయన్దేవఏకః । తస్మాత్ప్రలయే
ప్రవాహవిచ్ఛేదఇతి ॥౧౫॥ అవిద్యాస్వరూపమాహ॥ విద్యాతఇతి॥౧౬॥
విద్యాతోఽన్యత్వే బ్రహ్మణోఽప్యవిద్యాత్వంస్యాత్ । తతశ్చబ్రహ్మత్వ
బాధఇతి ॥ ౧౬ ॥ యుక్త్యంతరమాహ ॥ అబాధఇతి॥౧౭॥ యదివిద్య
యాఅవిద్యానబాధ్యతేవిద్యైవనభవిష్యతీతి ॥౧౭॥ బాధ్యతఏవేత్యత్రా
హ ॥ విద్యేతి॥౧౮॥జగతోఽప్యవిద్యాత్వం॥౧౮॥అస్తిజగతోఽప్యవిద్యాత్వ
మిత్యత్రాహ॥ తద్రూపత్వఇతి॥౧౯॥ అనాదిరియమవిద్యాజగతస్తద్రూ
పత్వేఅవిద్యాయాస్సాదిత్వం॥౧౯॥వేదాన్తిమతందూషయతి॥నేతి॥ ౨౦॥
ఇదంరజతమిత్యసత్వేఽపరోక్షజ్ఞానాభావాత్। సత్యత్వేబాధాభావాత్।
అతస్సదసద్విలక్షణానిర్వచనీయత్వం। తథాచ॥నసత్వేబాధసంవిత్తిర్నభా
నమసతోఽపిచ । నద్వయాత్మవిరుద్ధత్వాదతస్తత్వాంతరంకుతః ॥ మా
యామయత్వసిద్ధౌతుప్రపంచస్యప్రమాణతః । ప్రత్యక్షాదిప్రమాణా
నాంప్రామాణ్యం వ్యావహారికం।ప్రమాణభావంభజతేబాధనైధుర్యహే
తుతః।తస్మాన్మాయామయత్వేపియుక్తాబ్రహ్మణిమానతా। అద్వైతాగ
మవాక్యానామితితావద్వ్యవస్థితం॥తన్న॥ ఇదంరజతమిత్యనేనైవనిర్వచ
నీయత్వాత్ । నసన్నాసన్నిత్యనిర్వచనీయత్వేననిర్వచనాచ్చ ॥ ౨౦ ॥

తత్రైవ। నాద్వైతమాత్మనోలిఙ్గాత్తద్భేదప్రతీతేః ॥౬౧॥ నానాత్మనాపిప్రత్యక్షబాధాత్ ॥ ౬౨॥ నోభాభ్యాం తేనైవ ॥ ౬౩॥ అన్యపరత్వమవివేకానాంతత్ర ॥౬౪॥ నాత్మావిద్యానోభయం జగదుపాదానకారణంనిస్సఙ్గత్వాత్ ॥౬౫॥నైకస్యానన్దచిద్రూపత్వేద్వయోర్భేదాత్ ॥౬౬॥

ఏకఏవాత్మా । తథాచ ॥ సితనీలాదిభేదేనయథైకందృశ్యతేనభః। భ్రాన్తదృష్టిభిరేవాత్మాతథైకస్సన్పృథక్పృథక్ ॥ తన్నిరాకరోతి ॥ నేతి ॥ ౬౧ ॥ జరామరణాదిలింగనియమాత్ । పూర్వత్రసిద్ధవదుక్తం । ఇదానీంసాధ్యతఇత్యపౌనరుక్త్యం ॥ ౬౧॥ మాభూత్సజాతీయాద్వైతం । అనాత్మానోభవిష్యంతిఘటాదయస్తుఆత్మరూపా ఇతివిజాతీయాద్వైతం భవిష్యతీత్యత్రాహ ॥నేతి॥౬౨॥ నఅనాత్మనాఘటాదినాఆత్మనఏకత్వం ఘటాదీనాంబాహ్యత్వేనభేదదర్శనాత్ । ఏకత్వేఘటాదీనామాత్మత్వం ఆత్మనశ్చపరిణామిత్వమితి ॥ ౬౧ ॥ సజాతీయవిజాతీయాద్వైతంభవిష్యతీత్యత్రాహ ॥ నేతి ॥ ౬౩ ॥ అబాధితప్రత్యక్షేణైవభేదదర్శనాత్ ॥ ౬౩ ॥ ఏవమద్వైతశ్రుతివిరోధఇత్యత్రాహ ॥అన్యేతి॥౬౪॥ అన్ధానాంతచ్ఛ్రుతేరన్యపరత్వంసామాన్యపరత్వం ॥ ౬౪ ॥ ఏకాత్మవాదినాంజగదుపాదానకారణమపినాస్తీత్యాహ ॥ నేతి ॥౬౫॥ కూటస్థత్వాన్నాత్మాకారణంఅవిద్యాయాఅసత్యత్వాన్నకారణత్వం సత్యత్వేఅద్వైతహానిః। సంబంధాభావాన్నోభయంకారణం॥౬౫॥చిదానందరూపఆత్మేత్యత్రాహ॥నేతి॥౬౬॥ఆనందస్సుఖంచిత్ జ్ఞానం । ఆనందచిద్రూపత్వేద్వైతత్వాపత్తిః । నచానందోనవిషయజంసుఖంచిత్తిర్వావృత్తిజ్ఞానంకింత్వన్యదేవాలౌకికమితివాచ్యంఅలౌకికత్వేనాప్రామాణికత్వాత్ । ప్రామాణికత్వేప్రమాణసత్త్వేనైవద్వైతత్వం । కించాత్మనఆనందరూపత్వమానందధర్మత్వంవా । ఆనందధర్మత్వేద్వైతత్వాపత్తిః । నిర్గుణత్వాదిశ్రుతివిరోధశ్చ । ఆనందరూపత్వేసంసారావస్థాయాంకథమానందోనానుభూయతే । అవిద్యాతిరోధానాదితిచేదమూర్తత్వాదవిద్యాయానతయాకుడ్యవత్తిరోధానసంభవః । అథాభిభవస్తిరోధానశబ్దార్థః । నిత్యస్యవిభునో

తత్రైవ । నానన్దాభివ్యక్తిర్ముక్తిర్నిర్ధర్మత్వాత్ ॥ ౨౪ ॥ షష్ఠా
ధ్యాయె ॥ ఉపాధిశ్చేత్తత్సిద్ధౌపునర్ద్వైతం ॥౨౫॥ ద్వాభ్యామపి
ప్రమాణవిరోధః ॥ ౨౬॥ ద్వాభ్యామప్యవిరోధాన్నపూర్వముత్తరంచ

నాభిభవః । అవిద్యాయామిథ్యాత్వాదాత్మనస్సత్యత్వాన్నానయోస్సం
బంధః । వస్తువస్తునోస్సంబంధాభావాత్ । సంబంధేవానిస్సంగాది
శ్రుతివిరోధః । ఆనందానుభవేచ కర్మకర్తృవిరోధః । కించానందాత్మ
కత్వేకింప్రమాణం।కింప్రమాణానుసరణేనస్వయమేవప్రమాణరూపత్వా
దాత్మన ఇతిచేత్తస్య ప్రమాణవ్యవస్థార్థంప్రమేయస్వీకారాత్ । ప్రమే
యాభావాత్కింప్రమాణేనపరిచ్ఛేత్తవ్యం । ప్రమిత్యుపధానాభావా
త్ప్రమాణత్వమేవనాస్తి । చిద్రూపత్వంచనాసందరూపత్వంద్వయోర్భే
దాత్ । తయోరలౌకికత్వేనాభేదసిద్ధిరిత్యపిన । అలౌకికత్వేనైవవ్యాప్తి
గ్రహణాభావాత్ । తతోనాత్మనోఽద్వైరూపత్వమితి ॥ యదిచముక్తౌ
వానందోనానుభూయతేకింతేన । అనుభూయతేచేదనుభవిత్రనుభవా
నుభవనీయావాచ్యాః । యథాచయావద్దేహభావిత్వేనాత్మసాక్షాత్కా
రాదపిసమాధిరిత్యుచ్యతే దేహపాతానంతరమాత్మనఃస్థితిరితిక్వసమాధిః।
తథాచసమాధౌసకలదుఃఖనివృత్తేరానందలాభఇత్యభిమన్యతే। దేహాభా
వాత్సమాధినాశేక్వానందానుభవః । ఏవంచముక్తావానందానుభవో
భ్రాంతఇతి ॥ ౬౩ ॥ ఆనందాభివ్యక్తిర్ముక్తిరితితద్దూషయతి ॥నేతి॥౨౪॥
ముక్తౌధర్మధర్మిభావాభావాత్సాఽభివ్యక్తిఃకింసర్వదాస్తి । సంసారద
శాయామపిముక్తిప్రసంగః । అథముక్తౌక్రియతే । కార్యభావస్యావశ్యం
నాశాత్పునరనిర్మోక్షఇతి ॥ ౨౪ ॥

ఉపాధిభేదాన్నానాత్వంభవిష్యతీత్యత్రాహ ॥ ఉపాధిరితి ॥౨౫॥
తత్సిద్ధౌభేదసిద్ధౌ । ఉపాధిమిథ్యాత్వేకుతోభేదసిద్ధిః । సత్యత్వేతుతేనైవ
పునర్ద్వైతం ॥ ౨౫ ॥ దూషణాంతరమాహ ॥ ద్వాభ్యామితి ॥ ౨౬ ॥
సత్యాసత్యాభ్యాంసత్యత్వేఽద్వైతసిద్ధాంతహానిః । అసత్యత్వేకుతోనా
నాత్వవ్యవస్థా ॥౨౬॥ నాద్వైతశ్రుతివిరోధఃద్వైతహానిశ్చేత్యత్రాహ॥

సాధకాభావాత్ ॥౪౮॥ స్వప్రకాశతస్తత్సిద్ధాకర్మకర్తృవిరోధః ॥౪౯॥
జడవ్యావృత్తో జడం ప్రకాశయతి చిద్రూపః ॥౫౦॥ న శ్రుతివిరోధో రాగి

దాభ్యామపీతి ॥ ౪౮ ॥ అద్వైతశ్రుతేస్సామాన్యపరత్వాత్ ప్రశంసా
పరత్వాద్వా అన్యార్థత్వేనవిరోధః । తస్మాన్నపూర్వమాత్మైకత్వం నోత్త
రం చ శ్రుతివిరోధః । అద్వైతత్వే ప్రమాణాసత్త్వాన్న తత్సిద్ధిరితి భిన్నా
స్తీత్యర్థః ॥౪౮॥ న ప్రమాణాభావః స్వప్రకాశమేవ ప్రమాణమస్తీత్యత్రా
హ॥ ప్రకాశేతి ॥౪౯॥ వ్యక్తమ్॥౪౯॥ దూషణాన్తరమాహ జడేతి ॥౫౦॥

జడాత్ అన్యః చిద్రూపః జడం ప్రకాశయతి । జడవ్యావృత్తత్వేన
ప్రకాశరూపత్వం న తు ప్రకాశధర్మత్వముక్తమ్ । అత ఏవ స ఏష నేతి
నేతీత్యుచ్యతే న తు విధిముఖతయేతి ॥ అథ అలౌకికప్రకాశరూపత్వమ్ ।
తత్ర వ్యాప్తిగ్రహణాభావాద్దృష్టాన్తాభావః। అథ యోగిగమ్యం తత్ అసం
ప్రజ్ఞాతయోగినః జ్ఞానచేష్టాభావాత్ లిఙ్గం నాస్తి । సంప్రజ్ఞాతయోగినశ్చ
వచనచేష్టాదిలిఙ్గమ్ । తేన చ లౌకిక ఏవార్థోఽనుమీయతే న చ సోఽప్యను
భవరూపం చైతన్యమ్ ప్రతిపాదయితుం శక్నోతి తథా చ। ఇక్షుక్షీరగుడా
దీనాం మాధుర్యస్యాన్తరం మహత్। తథాపి న తదాఖ్యాతుం సరస్వత్యాపి శ
క్యతే। ఏవమచేతనవ్యావృత్తత్వాచ్చేతన ఇత్యుచ్యతే న తు చితిసమవాయః
చైతన్యరూపత్వం వా అసంప్రజ్ఞాతావస్థాయాం నిరుద్ధవృత్తిత్వేనాప్యలౌ
కికచైతన్యమితి వ్యవహారాన్యథాసిద్ధేః । సంప్రజ్ఞాతావస్థాయాం తు వృత్తి
జ్ఞానేనైవ చైతన్యమితి వ్యపదేశః । ఏవం దుఃఖనివృత్త్యానన్దరూపత్వమితి
ప్రయోగః ॥ యది భావాత్మకమానన్దరూపత్వం । తత్ కిం సుఖమాత్రే ప్ర
యోగః తథా సత్యజ్ఞాతస్య సుఖస్యాదర్శనాత్సుఖం తజ్జ్ఞానమ్ జ్ఞాతా చేతి కు
తః అద్వైతమ్ । అథ సుఖవిశేషే ఆనన్దవ్యపదేశః । సుఖం చ చైతన్య
రూపం చేతి న దృష్టమ్ । అవివేచకానామేవైతత్ । వివేచకాస్త్వేవం
మన్యన్తే। దృష్టేనైవ వ్యావృత్తిరూపత్వేనోపపత్తావదృష్టాలౌకికకల్పనా
గుర్వీతి । యది చైతన్యం న స్యాత్ । వస్తుసంవేదనమేవ న స్యాత్ । మా

ణాం వైరాగ్యాయతత్సిద్ధేః ॥౫౧॥ జగత్సత్యత్వమదుష్టకారణజన్యత్వా ద్బాధకాభావాత్ ॥౫౨॥ ఏతేషుపరమతనిరాకరణార్థేషుకపిలసూత్రేషు కేవలాద్వైతాదేరతిస్ఫుటతయా ప్రతీయమానత్వేనతాదృశవాద్యాకాంక్షాయాం వ్యాససూత్రేషుపరస్పరవిరుద్ధార్థప్రతిపాదకనానాభాష్యప్రచారేణసంశయేసతితన్నిర్ణయాకాంక్షాయాంచసత్యాంపతఞ్జలిజైమినిగౌతమకణాదాదిసూత్రకారాణాం పాశుపతాదితాన్త్రికమతప్రవిష్టానాంచార్వాకాదిబాహ్యమతప్రవిష్టానాంచాద్వైతానభ్యుపగమాద్వాదిత్వాసమ్భవేనపారిశేషికప్రమాణాత్ ప్రకారాన్తరేణ తన్నిర్ణయాకాంక్షానివృత్త్యసమ్భవాచ్చవ్యాసఏవవాదిత్వేపర్యవస్యతి । ఇతరథావ్యాసమహర్షిం వినాన్యస్యయస్యకస్య చిదప్రసిద్ధస్యవాదిత్వాభ్యుపగమేవాద్యంతరాభిమతకేవలాద్వైతస్యవ్యాసతాత్పర్యవిషయత్వాభావేపిభట్టభాస్కరయాదవప్రకాశరామానుజ మధ్వశ్రీకణ్ఠాదిభాష్యకారాభిమతార్థానాంమధ్యేఽయమేవార్థో వ్యాసతాత్పర్యవిషయ ఇతికేనాపినిర్ణేతుమశక్యత్వేనద్వైతవాదినాం స్వపక్షస్థాపనాభావప్రయుక్తనైరర్థక్యదూషణమాపద్యేత । తస్మాదుభయాకాంక్షాశాన్తయేవ్యాసఏవవాదీత్యకామేనాప్యభ్యుపగన్తవ్యం, అయమేవార్థస్తటస్థానాంనిర్మత్సరాణాంహృదయఙ్గమః॥

ఏవమ్ । యథాఅలాబువేణుతన్తూనాంతథావిధసంయోగవిశేషశ్శబ్దకారణం ॥ నతుత్రయాణాంసంయోగాదతిరిక్తంకించిదస్తి । తథాపాంచభౌతికత్వావిశేషేపిజన్తురూపేణపరిణతానాం పిండానాంతథావిధాత్సంబధాచ్చైతన్యమితి । ప్రకాశత్వేచాత్మనోప్యంశత్వేనజడత్వమితి ॥ ౫౦ ॥ ఏవంచస్వప్రకాశశ్రుతిర్బాధితాస్యాదిత్యత్రాహ।నేతి ॥౫౧॥ జడస్యత్రిగుణాత్మకత్వేసరాగహేతుత్వాత్ ప్రమాణాదయశ్చత్రిగుణాత్మత్వేనహేయాఇతిరాగోచ్ఛిత్తిశ్చకర్తవ్యేతితత్సిద్ధేఃస్వప్రకాశశ్రుతేరనన్యథాసిద్ధేః॥ ౫౧॥ జగతోమిథ్యాత్వాత్ కథమన్యథాసిద్ధిరిత్యత్రాహ॥జగదితి ॥౫౨॥ దుష్టకారణజన్యంయథాపీతశంఖజ్ఞానమ్ । బాధకంచనేదంరజతమితిజ్ఞానమ్ । నచేదంతథాప్రకృత్యాదీనామదుష్టత్వాత్ నేదంజగదితిప్రత్యయాభావాత్ బాధకంచనాస్తి ॥

అత్ర కేచిద్భేదవాదినః కపిలసూత్రగతకేవలాద్వైతానువాదబ్రహ్మసూత్రప్రతిక్రియాం కర్తుమసమర్థా అపి పరమ్పరాప్రాప్తభేదవాసనాకలుషితాన్తఃకరణాః నిజమతాభిమానం పరిత్యక్తుమశక్తాస్సన్తస్స్వస్వోత్ప్రేక్షాకల్పితయుక్త్యాభాససూచీశకలైః కేవలాద్వైతానువాదబ్రహ్మసూత్రం పరిహర్తుమిచ్ఛన్తి॥ తథాహి। సాఙ్ఖ్యశాస్త్రానుసారేణ కేవలాద్వైతం వ్యాసతాత్పర్యవిషయ ఇత్యేతదయుక్తం। సాఙ్ఖ్యసూత్రాణామభిమతగ్రన్థేషు క్వాప్యనుదాహృతత్వేన కపిలోక్తత్వనిశ్చయాసమ్భవాదితి ప్రథమః పక్షః। ప్రాచీనాద్వైతగ్రన్థేషు కపిలసూత్రోక్తకేవలాద్వైతబాధకయుక్తిత్వేనానుపన్యాసాదితి ద్వితీయః। ప్రాచీనకపిలమహర్షిణాఽర్వాచీనవ్యాసప్రణీతసూత్రతాత్పర్యవిషయార్థస్యానువాదాఽసమ్భవాదితి తృతీయః । ఉదాహృతసూత్రేషు క్వాపి వ్యాసశబ్దప్రయోగాభావేన వ్యాసమతమనూద్యత ఇత్యస్యార్థస్య గగనకుసుమాయమానత్వాదితి చతుర్థః। సాఙ్ఖ్యసూత్రాణామాదితార్థస్య కేవలాద్వైతాదేర్వేదాన్తసూత్రేషు క్వాప్యప్రతీయమానత్వేన ప్రత్యభిజ్ఞాభావాదితి పఞ్చమః । యది కపిలస్య వ్యాసమతనిరాకరణమవశ్యమభిప్రేతం స్యాత్ ।తదా ॥ ఈశ్వరాసిద్ధేః॥ ఇత్యాదిసూత్రేషు వ్యాసాభిమతజగత్కారణీభూతేశ్వరాదినిరాకరణమాత్రేణ చరితార్థతయా కేవలాద్వైతానువాదసూత్రాణామపి వ్యాసాభిమతార్థానువాదపరత్వమేవ కల్పనీయమితి నిర్బన్ధాభావాదితి షష్ఠః। కేవలాద్వైతానువాదినః కస్యచిదభావేఽపి సాఙ్ఖ్యసూత్రేషు స్వమతస్థాపనాయ స్వోత్ప్రేక్షితపక్షతయాఽద్వైతమనూద్య తన్నిరాకరణసమ్భవాదితి సప్తమః। తదానీన్తనస్య యస్య కస్యచిత్కేవలాద్వైతవాదినో మతమనూద్య తన్నిరాకరణసమ్భవాదిత్యష్టమః । సూతసంహితావిష్ణుపురాణాదిప్రసిద్ధజడభరతాదీనాం కేవలాద్వైతవాదినాం మతస్య నిరాకరణసమ్భవాదితి నవమః । వ్యాససూత్రేషు ॥ తదనన్యత్వమారమ్భణశబ్దాదిభ్యః ॥ ఇత్యాదినాఽఽపాతప్రతిపన్నాఽద్వైతానువాదోపపత్తేరితి దశమః। ఆత్మేతి తూపగచ్ఛన్తి గ్రాహయన్తి చ ॥ ఇత్యాదిసూత్రానుసారేణ కేవలాద్వైతమేవ

వ్యాసతాత్పర్యవిషయఇతిభ్రాన్తి మతాకపిలేనతదనువాదసమ్భవాదిత్యే
కాదశః॥ సర్వజ్ఞేనకపిలేన భావిశఙ్కరాచార్యాభిమతకేవలాద్వైతాదే
రనువదితుంశక్యత్వాదితిద్వాదశః । వేదాన్త్యేకదేశినామాశ్మరథ్యౌడు
లోమికాశకృత్స్న బాదరీణాంమధ్యేయస్యకస్యచిన్మతమనూద్యతన్నిరా
కరణసమ్భవాదితిత్రయోదశఃపక్షః । తస్మాదుదాహృతసూత్రేషు కేవలా
ద్వైతానువాదాదేరన్యథోపపన్నతయా వ్యాస ఏవవాదిత్వేనపర్యవస్యతీ
త్యుక్తేరయుక్తత్వేన కేవలాద్వైతమేవ వ్యాసతాత్పర్యవిషయఇత్యుద్ఘో
షోయమభిత్తిచిత్రాయమాణఇతి॥

అత్రోచ్యతే । యదుక్తంసాఙ్ఖ్యసూత్రాణామభియుక్తగ్రన్థేషు
కుత్రాప్యనుదాహృతత్వేనకపిలోక్తత్వనిశ్చయాసమ్భవాదితి । తదయు
క్తం । శ్రీమత్సూతసంహితావ్యాఖ్యాయాంతాత్పర్యదీపికాఖ్యాయాంవి
ద్యారణ్యగురుచరణైః ॥ అతఏవసాఙ్ఖ్యైరుచ్యతే॥సత్త్వరజస్తమసాంసా
మ్యావస్థాప్రకృతిరితి । ఇత్యాదినా । పరిమళగ్రన్థే। ఆనుమానికమప్యే
కేషామిత్యధికరణే । అప్పయ్యదీక్షితచరణైః । అతఏవస్థూలాత్సూక్ష్మత
న్మాత్రస్య॥ ఇత్యాదీని ॥ సంహతపరార్థత్వాత్పురుషస్య॥ ఇత్యన్తానికపిల
సూత్రాణీత్యాదినా । పురుషార్థరత్నాకరేపి బాలకృష్ణానందచరణైః ॥
మోక్షస్తులక్షితస్సాంఖ్యైః॥ అథత్రివిధదుఃఖాత్యన్తనివృత్తిరత్యన్తపు
రుషార్థః॥ ఇత్యాదినాకపిలసూత్రాణాముదాహృతత్వాత్ । నచోక్తరీ
త్యాకపిలసూత్రసద్భావేపిత్వదుదాహృతకేవలాద్వైతానువాదసూత్రా
ణాంనకపిలోక్తత్వసిద్ధిరితివాచ్యం । కపిలసూత్రవ్యాఖ్యాతృభిరనిరుద్ధా
చార్యాదిభిరేవ ॥ అథత్రివిధదుఃఖాత్యన్తనివృత్తిరత్యన్త పురుషార్థః॥
౧-౧॥ ఇత్యారభ్య॥ యద్వాతద్వాతదుచ్ఛిత్తిఃపురుషార్థస్తదుచ్ఛిత్తిఃపు
రుషార్థః ॥ ౬-౭౦ ॥ ఇత్యన్తానాంసర్వేషాంసూత్రాణాంవ్యాఖ్యాతత్వేన
తన్మధ్యపతితానాముదాహృతసూత్రాణామపి కపిలప్రణీతత్వావివాదా
భావాత్॥

ద్వితీయపక్షోఽపినక్షోదక్షమః । అస్మద్భాష్యాదిప్రాచీనగ్రన్థే
షుగౌతమకపిలాదిసూత్రకారాణామేవప్రతివాదిత్వేనలక్ష్యతయాతన్మత
నిరాకరణప్రవృత్తానాంభాష్యకారాదీనామాధునికభేదవాదనిరాకరణా
ర్థకపిలానువాదయుక్తిపర్యన్తధావనానపేక్షణాత్ । అప్పయ్యదీక్షితచర
ణాదిగ్రన్థకారాణాన్తుస్వపమానయుక్తిప్రమాణోఽవన్యాససమర్థభేదవా
ద్యసమ్భవాదేవకపిలసూత్రానువాదరూపప్రబలయుక్తిమనపేక్ష్యైవప
రమతనిరాకరణసమ్భవాత్ । ప్రాచీనగ్రన్థేష్వనుదాహరణమాత్రేణసా
ఙ్ఖ్యానువాదస్యకేవలాద్వైతసాధకయుక్తిత్వంనసమ్భవతీత్యేతస్య మూర్ఖ
ప్రలపితత్వాచ్చ॥

తృతీయపక్షోఽపిసమనోజ్ఞః । వ్యాసకపిలాదీనాంప్రతికల్పంలోకా
నుగ్రహార్థమవతీర్ణానామ్ప్రాచీనత్వార్వాచీనత్వవిభాగాభావేన స్వస్వమ
తస్థాపనాయపరస్పరాభిమతార్థానువాదోపపత్తేః॥

చతుర్థఃపక్షోఽప్యసఙ్గతః । కపిలసూత్రేషుకేవలాద్వైతనిరాకరణ
స్థలేవాద్యన్తరాభావేనవ్యాసఏవకేవలాద్వైతవాదీత్యవగన్తుంశక్యతయా
తత్రవ్యాసశబ్దప్రయోగేణాపిభవితవ్యమిత్యత్రనియామకాభావాత్ ।ఇతర
థావేదాన్తసూత్రేషు॥ ఈక్షతేర్నాశబ్దం॥ఇత్యాదిషుసాఙ్ఖ్యమతనిరాకర
ణేపికపిలశబ్దప్రయోగాపత్తేః॥

అతఏవపఞ్చమోఽకిఞ్చిత్కరః । కపిలసూత్రగతకేవలాద్వైత
వాద్యభిమతార్థానువాదబలేనైవాద్వైతం వ్యాసతాత్పర్యవిషయ ఇతి
నిశ్చయసమ్భవేవేదాన్తసూత్రేషుతత్ప్రత్యభిజ్ఞాయా అనపేక్షితత్వాత్ ।
ప్రత్యభిజ్ఞాభావేఅద్వైతమేవవ్యాసతాత్పర్యవిషయఇతికథమధ్యవసీయత
ఇతిచేద్భ్రాన్తోసి। అన్యస్యాద్వైతవాదినోఽభావాదేవవ్యాసఏవాద్వై
తవాదీత్యుక్తత్వాత్ । యదిచవేదాన్తసూత్రేష్వతిస్ఫుటతయాఽద్వై
తాదికమేవప్రత్యభిజ్ఞాయేత । తదాత్వదీయభాష్యాదిగ్రన్థారమ్భానంభ

వేనత్వేన్బుద్ధిపరికల్పితవిరుద్ధశఙ్కాఙ్కురోఽస్మైపానవకాశః । అస్తి చభేదా
పాధికత్వాద్యంశే ప్రత్యభిజ్ఞా బ్రహ్మసూత్రేషు ॥ ఉపాధిభేదేప్యేకస్యనా
నాయోగ ఆకాశస్యేవఘటాదిభిః ॥ ౧-౧౫౦ ॥ ఇత్యాదికపిలసూత్రైః
రసూర్యస్వరూపస్యౌపాధికభేదస్య ॥ అతఏవచోపమా సూర్యకాదివత్ ॥
౩-౨-౧౮ ॥ ఆభాసఏవచ ॥ ౨-౩-౫౦ ॥ ఇత్యాదిసూత్రేషుప్రతీయ
మానత్వాత్॥ నాత్మాఽవిద్యానోభయంజగదుపాదానకారణంనిస్సఙ్గ
త్వాత్ ॥౫-౬౫॥ఇతికపిలసూత్రేణనిరాక్రియమాణస్యబ్రహ్మగతజగదు

అత్రేవంభగవత్పాదీయంభాష్యం। యతఏవచాయమాత్మా చై
తన్యరూపో నిర్విశేషో వాఙ్మనసాతీతః పరప్రతిషేధోపదేశ్యోఽతఏవచా
స్యోపాధినిమిత్తామపారమార్థికీం విశేషవత్తామభిప్రేత్య జలసూర్యకాదివ
దిత్యుపమోపాదీయతే మోక్షశాస్త్రేషు॥ యథాహ్యయంజ్యోతిరాత్మా
వివస్వానపోభిన్నా బహుధైకోఽనుగచ్ఛన్। ఉపాధినాక్రియతే భేదరూపో
దేవః క్షేత్రేష్వేవమజోఽయమాత్మా ॥ ఇతి ॥ ఏకఏవహి భూతాత్మా భూ
తేభూతే వ్యవస్థితః । ఏకధా బహుధాచైవ దృశ్యతే జలచంద్రవత్ ॥ ఇత్యేవ
మాదిషు।౩-౨-౧౮॥

ఆభాసఏవచైషజీవః పరస్యాత్మనః జలసూర్యకాదివత్ప్రతిపత్తవ్యః।
నసఏవసాక్షాత్ । నాపివస్త్వంతరం । అతశ్చయథా నైకస్మిఞ్జలసూర్య
కేకంపమానే జలసూర్యకాంతరంకంపతే । ఏవంనైకస్మిఞ్జీవేకర్మఫల
సంబంధిని జీవాంతరస్యతత్సంబంధః। ఏవమప్యవ్యతికర ఏవకర్మఫలయోః।
ఆభాసస్యచావిద్యాకృతత్వాత్తదాశ్రయస్య సంసారస్యావిద్యాకృతత్వో
పపత్తిరితి । తద్వ్యుదాసేనచబ్రహ్మాత్మభావస్యోపదేశోపపత్తిః ॥
౨-౩-౫౦ ॥

అత్రేయం బ్రహ్మసూత్రరత్నప్రభావ్యాఖ్యా ॥ ననుబ్రహ్మణోలక్ష
ణానభిధానాత్ప్రసిద్ధస్వరూపాజ్ఞానే బ్రహ్మైక్యజ్ఞానఫలకవేదాంతవా
క్యవిచారస్యకర్తవ్యత్వాభావాత్తద్ద్వారా బ్రహ్మణోవిచార్యత్వంకథంసం
భవతీత్యతఆహ ॥ జన్మాదీతి ॥ ౧-౧-౨ ॥ అస్యప్రత్యక్షాదిప్రమాణగ

పాదానత్వస్య ॥ జన్మాద్యస్యయతః ॥ ౧-౧-౨॥ ప్రకృతిశ్చప్రతిజ్ఞాదృష్టా
న్తానుపరోధాత్ ॥ ౧-౪-౨౩ ॥ ఇతిసూత్రద్వయే ప్రతీయమానత్వాచ్చ ॥

నన్వనేనసూత్రేణనిరాక్రియమాణస్య ప్రకృతివిశిష్టబ్రహ్మగతజ
గదుపాదానత్వస్య రామానుజశ్రీకణ్ఠాదిమతసాధారణత్వేనకథం కేవలా
ద్వైతవాద్యభిమతజగదుపాదానత్వస్యైవేయం ప్రత్యభిజ్ఞేతిచేదుచ్యతే ।
తస్మిన్సూత్రే కేవలాత్మా జగదుపాదానం। ఉతావిద్యా। తద్విశిష్టాత్మావే
తి త్రిధావికల్ప్యతన్నిరాకరణప్రస్తావే । అవిద్యాజగదుపాదానత్వనిరాక
రణపక్షే అవస్తుభూతాఽవిద్యైవావిద్యాశబ్దార్థ ఇతివక్తవ్యం। ఇతరథా
రామానుజాద్యభిమతనిత్యప్రకృతిపరత్వే సాఙ్ఖ్యైరపి తాదృశ ప్రకృతేరేవ
జగదుపాదానత్వాభ్యుపగమేనతన్నిరాకరణేస్వసిద్ధాన్తోచ్ఛేదప్రసఙ్గాత్ ।
నావిద్యాతో౽ప్యవస్తునాబన్ధాయోగాత్ ॥ ౧-౨౦ ॥ ఇతి ప్రథమాధ్యా
యగతావిద్యాశబ్దస్యావస్తుభూతాఽవిద్యాపరతయా నిర్ణీతత్వేనతత్ప్రత్య
భిజ్ఞానేనైతత్సూత్రగతాఽవిద్యాశబ్దస్యాప్యవస్తుభూతాఽవిద్యాపరత్వ

మ్యాప్యజగతో౽జన్మాదిజన్మఉత్పత్తిరాదిర్యస్యజన్మస్థితిభంగస్యతజ్జన్మాది
యతఃయస్మాద్భవతితత్ప్రకృత్యర్థః। తథాచయతో వా ఇమానిభూతా
నిజాయంతే। యేనజాతానిజీవంతి । యత్ప్రయంత్యభిసంవిశంతి । తద్విజి
జ్ఞాసస్వ । తద్బ్రహ్మేతి । శ్రుత్యాజగజ్జన్మాదికారణత్వరూపతటస్థలక్ష
ణసంభవాత్ ॥ సత్యంజ్ఞానమనంతంబ్రహ్మ ॥ ఇతిశ్రుత్యాసత్యజ్ఞానానం
దాదిరూపస్వరూపలక్షణసంభవాచ్చ బ్రహ్మస్వరూపజ్ఞానసంభవాద్బ్ర
హ్మాపరోక్షజ్ఞానఫలకవేదాంతవాక్యవిచారద్వారా బ్రహ్మణో౽విచార్యత్వం
సంభవతీతిభావః ॥ ౧-౧-౨ ॥

ననుజన్మాద్యస్య యతఇతిసూత్రే బ్రహ్మణో౽జగత్కారణత్వము
క్తంతచ్చనిమిత్తత్వరూపమేవ । సర్వత్రతదైక్షతబహుస్యామిత్యాదావీ
క్షాపూర్వకస్రష్టృత్వశ్రుతత్వాత్ । తథాచఏకవిజ్ఞానేనసర్వవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞాన
సంగచ్ఛతే । కులాలాదిజ్ఞానేనఘటాదిజ్ఞానస్యానుభవాదిత్యతఆహ॥ప్ర
కృతిరితి ॥ ౧-౪-౨౩- ॥ ప్రకృతిశ్చబ్రహ్మజగదుపాదానంచభవతిచశబ్దే

చిత్వాచ్చ। తథాచావస్తుభూతావిద్యావిశిష్టబ్రహ్మగతజగదుపాదానత్వ
నిరాకరణస్యైవాత్రవక్తవ్యతయాతస్యజగదుపాదానత్వస్య రామానుజా
దిమతసాధారణత్వాభావేన కేవలాద్వైతవాద్యభిమతజగదుపాదానత్వ
స్యైవపూర్వోక్తవేదాన్తసూత్రద్వయేపిప్రత్యభిజ్ఞానే నవివాదఇతి॥

నాపిషష్ఠోఽగరిష్ఠః।ఈశ్వరాసిద్ధేః॥౧-౯-౨॥ ఇత్యాదికపిలసూత్రై
ర్నిరాక్రియమాణస్యేశ్వరాదేర్గౌతమాదిమత సాధారణత్వేన తేషాంసూ
త్రాణాంవ్యాసమతనిరాకరణపరత్వాసమ్భవాత్ । తత్సూత్రాణాంనై
యాయికాదిమతమాత్రనిరాసపరత్వాచ్చ । అతఏవ అనిరుద్ధవృత్తౌనై
యాయికాదిమతఖణ్డనాభిప్రాయేణేశ్వరాసిద్ధేరిత్యాదిసూత్రాణివ్యా
ఖ్యాతాని । కేవలాద్వైతానువాదపరేష్వనేకేషుకపిలసూత్రేషువాద్య
న్తరాభావేనాసాధారణ్యేనావశ్యకర్తవ్యవ్యాసమతనిరాకరణసమ్భవేమ

తాజ్జగన్నిమిత్తమపిభవతికుతః ప్రతిజ్ఞాదృష్టాంతానుపరోధాత్ । ప్రతి
జ్ఞాయా యేనాశ్రుతంశ్రుతంభవత్యమతం మతమవిజ్ఞాతంవిజ్ఞాతమిత్యా
దావాత్మవిజ్ఞానేనసర్వవిజ్ఞానరూపప్రతిజ్ఞాయాః ॥ దృష్టాంతస్యయథా
సోమ్యైకేనమృత్పిండేనసర్వంమృన్మయంవిజ్ఞాతం స్యాదిత్యు పాదానవిష
యదృష్టాంతస్యచ।అనుపరోధాత్ అవిరోధాదిత్యర్థః।తథాచబ్రహ్మణోజ
గన్నిమిత్తత్వమాత్రస్వీకారేబ్రహ్మజ్ఞానాత్సర్వజ్ఞానస్యాసంభవాత్తాదృ
శప్రతిజ్ఞాయాఃమృద్విషయదృష్టాంతోపన్యాసస్యచవిరోధస్స్యాత్ । అ
తోజగదుపాదానత్వమపిస్వీకరణీయమితిభావఇతి ॥ ౧-౪-౨౩- ॥

అత్రేయమనిరుద్ధవృత్తిః ఈశ్వరప్రత్యక్షస్యాలక్షణమిత్యతఆహ॥ ఈ
శ్వరేతి॥౧-౯-౨॥ యదీశ్వరసిద్ధౌప్రమాణమస్తి । తదాతత్ప్రత్యక్షచిన్తో
పపద్యతే।తదేవతునాస్తి। క్షిత్యాదిసకర్తృకంకార్యత్వాదితిప్రమాణమ
స్తీతిచేత్సకింశరీరీవేఅశరీరీత్యుభయథాపికర్తృత్వాసంభవాద్విశేషవాది
నాంకార్యత్వస్యాభాసత్వాత్ । ఏతదన్యత్రబహుప్రపంచితమితి॥౧-౧౨॥

న్తరసాధారణార్థనిరాకరణపరైరీశ్వరాసిద్ధేరిత్యాదిసూత్రైరేవ వ్యాస
మతనిరాకరణచరితార్థత్వకల్పనస్యాయుక్తత్వాచ్చ॥

నాపిసప్తమః । వస్తుత్వేసిద్ధాన్తహానిః ॥ ౧-౨౧ ॥ ఇతిసూత్రే
కస్యచిద్వాదిన స్సిద్ధాన్తంసిద్ధవత్కృత్యైవతన్మతనిరాకరణస్య ప్రతీయ
మానత్వేనోత్ప్రేక్షితపక్షమాదాయతన్నిరాకరణాయోగాత్॥

అష్టమోపిమష్టః । తదానీన్తనః కేవలాద్వైతవాదీత్యుక్తేసమ
హర్షిర్వాన్యోవా । నాద్యః । యదిమహర్షిస్తదాకపిలకణాదాదిమతవ
త్తదీయమతస్యాపి గురుశిష్యపరమ్పరయా ప్రచారావశ్యమ్భావేనఖిల
త్వానుపపత్తేః । నద్వితీయః । అన్యః కేపలాద్వైతవాదీకశ్చిదప్రసిద్ధో
స్తీత్యత్రమానాభావాత్ । ప్రసిద్ధవ్యాసమహర్షింపరిత్యజ్యాప్రసిద్ధాద్వై
తవాదిగవేషణాసమ్భవాచ్చ

నవమోప్యవమః । సూతజడభరతాదీనాంస్వాతన్త్ర్యేణతన్త్ర
ప్రవర్తకతయాసాఙ్ఖ్యతన్త్రప్రవర్తకకపిలప్రతివాదిత్వాసమ్భవేనతన్మత
నిరాకరణానుపపత్తేః । కిఞ్చతేషాంవాదిత్వాభ్యుపగమేశ్రీమత్సూతసం
హితావిష్ణుపురాణాదీనాంత్వన్మైవ కేవలాద్వైతపరత్వస్యసాధనీయత్వేన
తత్సమానార్థకవేదాన్తానామపి కేవలాద్వైతపరత్వస్యసిద్ధతయాఽస్మదిష్ట
సిద్ధేః । ఉక్తరీత్యాకేవలాద్వైతప్రతిపాదకస్యవిష్ణుపురాణాదేర్భేదపర
త్వవ్యవస్థాపకానాం భవద్భాష్యకారప్రభృతీనాంత్వన్మైవభ్రాన్తికల్పనేన
త్వదనిష్టప్రసఙ్గశ్చ॥

దశమోవిషమః । వికల్పాసహత్వాత్ । ఆపాతప్రతిపన్న కేవలా
ద్వైతనిరాకరణాభ్యుపగమేఽనూద్యమాన కేవలాద్వైతంవ్యాసస్యపూ
ర్వపక్షఇత్యుచ్యతే । సిద్ధాన్తఇతివా । నాద్యః । వస్తుత్వేసిద్ధాన్తహానిః॥
౧-౨౧ ॥ ఇతివ్యాఖ్యాతృకపిలసూత్రసామఞ్జస్యాత్ । వ్యాససిద్ధా

న్తనిరాకరణాయప్రవృత్తేనకపిలేనతత్పూర్వపక్షనిరాకరణాయోగాచ్చ ద్వితీయేఇష్టాపత్తిః ॥

నాప్యేకాదశః । స్వమతస్థాపనాయపరమతనిరాకరణప్రస్తావేస కలతన్త్రసిద్ధాంతార్థనిర్ణయజాగరూకస్యసర్వజ్ఞస్యకపిలస్యఇతరమతాను వాదాంశేఽభ్రాన్తస్య వ్యాసమతానువాదాంశమాత్రేభ్రాన్తికల్పనస్య భ్రాన్తిమూలకత్వాత్ ॥

నాపిద్వాదశః। గౌతమకణాదప్రభృతిసూత్రకారమతనిరాకరణ ప్రాయపాఠానురోధేనవ్యాస మతనిరాకరణస్యైవౌచిత్యేనతద్భాష్య కృద్భావిశఙ్కరాచార్యమతనిరాకరణస్యాసఙ్గతత్వాత్ । ఇతరథారా మానుజమధ్వశ్రీకంఠాదిభాష్యకృన్మతానామపి నిరాకరణీయత్వప్రసఙ్గః నహిసాఙ్ఖ్యసూత్రేషురామానుజాదిభాష్యకారాభిమత విశిష్టాద్వైతాది నిరాకరణం క్వాప్యుపలభ్యతే । అస్తుభావిశంకరాచార్యపక్షనిరాకర ణం । తథాపినానుపపత్తిః । వ్యాసతాత్పర్యనిర్ణయాయైదంపర్యేణప్రవృ త్తభాష్యకారాణామ్మధ్యేవిశిష్యభగవత్పాదపక్షమేవలక్షీకృత్య నిరాక రణదర్శనేనతదభిమతకేవలాద్వైతమేవ వ్యాసతాత్పర్యవిషయఇత్యవధా ర్యతఇతిసిద్ధంనస్సమీహితం ॥

నాపివేదాన్త్యేకదేశినామాశ్మరథ్యౌడులోమికాశకృత్స్నబా దరీణామ్మధ్యే యస్యకస్యచిన్మతమనూద్యతన్నిరాకరణసంభవాదితిత్ర యోదశః । స్వతన్త్రశాస్త్రప్రవర్తకగౌతమకణాదాదిమతనిరాకరణ ప్రాయపాఠేప్రధానమల్లనిబర్హణన్యాయేనవేదాన్తశాస్త్రప్రవర్తకవ్యా సమతస్యైవనిరాకరణౌచిత్యేనతదేకదేశిభూతాశ్మరథ్యాదిమతనిరాకర ణస్యాన్యాయ్యత్వాత్ । అన్యథా ॥ ఈక్షతేర్నాశబ్దం॥ ఇత్యాదిసూత్రే షుసాఙ్ఖ్యమతనిరాకరణస్థలేపితదేతదేకదేశిభూతపఞ్చశిఖసనన్దనాచార్యాది

మతానామేవనిరాకరణీయత్వాపత్తేః । నచేష్టాపత్తిః । సకలభాష్యేషు
కపిలమతమేవలక్షీకృత్యతన్మతనిరాకరణదర్శనేనతద్విరోధాపత్తేః । య
దిచకపిలోక్తకేవలాద్వైతమతనిరాకరణపరసకలసూత్రాణాం వేదా
న్తైకదేశిభూతాశ్మరథ్యాదిమతనిరాకరణపరత్వంతదాతత్రవ్యాసమత
నిరాకరణాభావాద్యావత్పరమతంననిరాక్రియతేతావత్స్వమతమప్రతిష్ఠి
తమ్భవతీతిన్యాయేనకపిలస్యస్వసిద్ధాన్తాసిద్ధిప్రసఙ్గః॥*

కిఞ్చాశ్మరథ్యాదీనామ్మధ్యేకస్యమతంనిరాక్రియతే।నతావదాశ్మర
థ్యస్య। వాక్యాన్వయాదిత్యధికరణేభగవత్పాదరామానుజ శ్రీకణ్ఠభాష్యే
షుప్రతిజ్ఞాసిద్ధేర్లిఙ్గమాశ్మరథ్యః ॥ ౧-౪-౨౦ ॥ ఇతిసూత్రవ్యాఖ్యానేజీవ

అవస్థితేరితిగుణసూత్రభాష్యేభగవత్పాదైరేతన్మతత్రయం విభజ్యదర్శి
తం ॥ యథా ॥ కాశకృత్స్నస్యాచార్యస్యావికృతఃపరమేశ్వరోజీవోనా
న్యఇతిమతం । ఆశ్మరథ్యస్యతుయద్యపిజీవస్యపరస్మాదనన్యత్వమభిప్రే
తం । తథాప్రతిజ్ఞాసిద్ధేరితిసాపేక్షత్వాభిధానాత్కార్యకారణభావః కి
యానప్యభిప్రేతఇతిగమ్యతే । ఔడులోమిపక్షేపునఃస్పష్టమేవావస్థాన్త
రాపేక్షౌభేదాభేదౌగమ్యేతే । తత్రకాశకృత్స్నీయంమతంశ్రుత్యనుసా
రీతిగమ్యతఇతి ॥

అత్రైతత్సూత్రభాష్యప్రతిపాదితమాశ్మరథ్యాది మతరహస్యం
న్యాయరక్షామణౌశ్రీమదప్పదీక్షితైరిత్థంస్పష్టీకృతం। యథాసుదీప్తాత్పా
వకాద్విస్ఫులింగాస్సహస్రశఃప్రభవన్తేసరూపాః । ఇత్యాదిశ్రుతేః । పర
మాత్మకార్యభూతాఃజీవాఃపరమాత్మనోనాత్యన్తభిన్నాః।కిన్తువహ్ని
కార్యభూతాఃవిస్ఫులింగాఃవహ్నేరివతతోభిన్నాఽభిన్నాస్తే। తథాపిపర
మాత్మనిద్రష్టవ్యత్వేనోపదేష్టవ్యే యదాదిమధ్యావసానేషు జీవాత్మ
త్వవర్ణనేనపరమాత్మనస్తదభేదప్రదర్శనం తత్ప్రతిజ్ఞాసిద్ధేర్లింగం। సర్వవి
జ్ఞానప్రతిజ్ఞాహ్యభేదాంశేనోపపాదనీయా । నతుభేదాంశేనేత్యాశ్మర
థ్యఆచార్యోమన్యతే ॥ ౧-౪-౨౦ ॥

బ్రహ్మణోః కార్యకారణభావప్రయుక్తస్వాభావిక భేదాభేదఏవాశ్మరథ్యాభిమతఇతిప్రతిపాదనేనశ్రుతప్రకాశికాయామయంయాదవపక్షోఽస్మిన్సూత్రేఉపన్యస్తః తత్రహికార్యాత్మనాకారణాత్మనాచజీవ బ్రహ్మణోర్భేదాభేదౌ స్వాభావికౌ మతావిత్యాదినాతదభిమతస్వాభావికభేదాభేదస్యస్పష్టతయాప్రతిపాదనేనచతాదృశస్వాభావికభేదవాదినంప్రతి॥ ఉపాధిభేదేప్యేకస్యనానాయోగఃఆకాశస్యేవఘటాదిభిః॥ ఇత్యాదినౌపాధికభేదమనూద్యైవమేకత్వేనపరివర్తమానస్యనవిరుద్ధధర్మాధ్యాసః॥ఇత్యాదినాతన్నిరాకరణస్యానుచితత్వాత్ ।

అతఏవౌడులోమిమతనిరాకరణపరమేతదిత్యపినిరస్తం । తస్మిన్నేవాధికరణే ॥ ఉత్క్రమిష్యతఏవమ్భావాదిత్యౌడులోమిః॥ ౧-౪-౨౧॥ ఇతిసూత్రస్వారస్యపర్యాలోచనయాముక్తేఃపూర్వంస్వాభావికోభేదః।ముక్త్యనన్తరంస్వాభావికోఽభేదశ్చఔడులోమ్యభిమతఇత్యర్థస్యప్రతిపాదనే

ఔడులోమిస్త్వాచార్యోమన్యతే । సంసారదశాయాంపరమాత్మనోభిన్నఏవజీవః। స్వాభావికానాంకర్తృత్వభోక్తృత్వాదిధర్మాణామాశ్రయస్తత్తద్ధర్మప్రవృత్తినిమిత్తకానాంనామ్నాంచ విషయభూతః సముక్తికాలేస్వకీయంనామరూపజాతంవిహాయపరమాత్మనైక్యం ప్రాప్నోతి। యథానద్యస్స్యందమానాస్సముద్రేఽస్తంగచ్ఛంతినామరూపే విహాయ। తథావిద్వాన్నామరూపాద్విముక్తఃపరాత్పరంపురుషముపైతి దివ్యమితిశ్రవణాత్ । తథాచముక్తికాలేదేహేంద్రియసంఘాతాదుత్క్రమిష్యతోజీవస్యపరమాత్మైక్యంభవిష్యతీతిభవిష్యదైక్యమపేక్ష్య భేదకాలేప్యభేదవర్ణనమితి। ఏతదేవమతం। పాంచరాత్రికాఅప్యాస్థిషత। ఆముక్తేర్భేదఏవస్యాజ్జీవస్యచపరస్యచ। ముక్తస్యతునభేదోఽస్తిభేదహేతోరభావతఇతి॥ ౧-౪-౨౧ ॥న్యా॥ర॥ణి॥

నతమ్పాత్రిపవమేకత్వేనేత్యాది సూత్రోక్తోపాధిభేదనిరాకరణ స్యానవకాశాత్ ।

అయజ్బోధోభాష్యాదిగ్రన్థేషుస్పష్టః ॥ అత్రరామానుజభాష్యే॥ అత్రజీవాత్మనఉత్కాన్తేఃపూర్వమనేవమ్భావఃకింస్వాభావికఃఉతౌపాధికః । తత్రాపిపారమార్థికోఽపారమార్థికోవాఇత్యాదినావికల్ప్యైకమేమిమతంనిరాకృతం । శ్రుతప్రకాశికాయాన్తుసమ్భావితపక్షయోః పరాభిమతంపరిశేషయితుంస్వాభావికౌపాధికవికల్పఃకృతః । శఙ్కరభాష్కరోక్తపక్షద్వయస్యాప్యత్రనిష్యత ఇత్యేకేనైవసూత్రేణ నిరా

రజ్జోరేవభుజంగరూపేణేవ వ్యాధకులసంప్రవృద్ధస్య రాజపుత్రస్యైవవ్యాధభావేనేవచ పరమాత్మనఏవజీవభావేనావస్థితేరాదిమధ్యావసానేషుజీవవర్ణనమిదంపరమాత్మప్రదర్శనమేవభవతి । స్థూలదర్శిలోకప్రతీతిసాకర్యార్థంజీవరూపేణోపక్రమ్య మధ్యావసానయోరపిజీవరూపప్రదర్శనమితికాశకృత్స్నఆచార్యోమన్యతే । నఖలుజీవస్య తేజఃప్రభృతివదనన్యోపాధికంకార్యత్వముపపద్యతే వినాశిత్వప్రసంగాత్ । నన్విష్టాపత్తిఃఅతైవతాన్యేవానువినశ్యతినప్రేత్యసంజ్ఞాఽస్తీత్యుక్తత్వాదితిచేత్ ॥ మైవం । తదనన్తరంఅత్రైవమాభగవాన్మోహాంతమాపీపదత్ నవాఅహమిదంవిజానామీతివాక్యేన కథముప్రకాంతాఽమృతఫలభాక్త్వేనవివక్షితస్యాత్మనోవినాశిత్వంకథఞ్చవిజ్ఞానైకస్వభావత్వేనతస్యసంజ్ఞాభావఇత్యభిప్రాయవత్యామైత్రేయ్యాశంకితేయాజ్ఞవల్క్యేన ॥ నవా అరేఅహంమోహంబ్రవీమీత్యారభ్య తస్యవినాశసంజ్ఞాఽభావవచనయోరభిప్రాయాంతరస్యస్వయమేవవర్ణితత్వాత్ । తత్రఅవినాశీవాఅరేఽయమాత్మా అనుచ్ఛిత్తిధర్మేతి వినాశవచనస్యాభిప్రాయోవర్ణితః । అవినాశీతివినాశకారణశూన్యత్వలక్షణంవినాశాయోగ్యత్వముచ్యతే । విపూర్వాన్నశేర్ణిజంతాత్పచాద్యచిణేరనిటీతిణిలోపేసతివినాశశ

చికీర్షితత్వజ్ఞాపనాయపారమార్థికాపారమార్థికవికల్పః కృతఇత్యాది నా ఔపాధికభేదద్వయమపిభగవత్పాదభట్టభాస్కరాభిమతమితిజ్ఞాపనేనపరి శేషాత్స్వాభావికభేదపక్షొ వాదులో మిసిద్ధాన్తఇతితస్యభాష్యస్యతాత్పర్యం స్పష్టీకృతం ।

అతఏవాస్మద్భగవత్పాదభాష్యేప్యుక్తం ॥ ఔడులోమి పక్షేస్ప ష్టమేవావస్థాన్తరాపేక్షౌభేదాభేదావితివాచస్పత్యేపి ॥ జీవోహిపరమా త్మనోత్యన్తభిన్న ఏవసతుదేహేన్ద్రియమనోబుద్ధ్యాదిసంపర్కాత్స ర్వధాకలుషః । తస్యజ్ఞానధ్యానాదిసాధనసమ్పన్నస్యదేహేన్ద్రియాదిస ఙ్ఘాతాదుత్క్రమిష్యతఃపరమాత్మనైక్యోపపత్తేరితి । కల్పతరుగ్రన్థేపి ఉపాధిసంపర్కహేతుఃకాలుష్యేసజీవపరభేద ఇత్యనేనభాష్యవాచ స్పత్యకల్పతరుగ్రన్థపర్యాలోచనేనౌడులోమిమతేముక్తేఃపూర్వం స్వాభా వికోభేద స్తదనన్తరమభేదఇతిస్పష్టీకృతం ।

శివార్కమణిదీపికాయామపి । సంసారదశాయాంవస్యపరమేశ్వరా ద్భేదేపిమోక్షదశాయాం తద్భావప్రాప్తేర్జీవశబ్దైః పరమేశ్వరాభిధానమి త్యౌడులోమిమతమితిసూత్రంవ్యాచష్టే । ఉత్క్రమిష్యతఇత్యాదినావ

బ్దోవినాశకారణవాచీ । ఏవమవినాశిశబ్దస్యవినాశకారణవద్వ్యతిరిక్తవ రత్వంబృహదారణ్యకఏవజనకయాజ్ఞవల్క్యసంవాదేపిదృశ్యతే । నహిద్ర ష్టుర్దృష్టేర్విపరిలోపోవిద్యతేఅవినాశిత్వాదితి । అనుచ్ఛిత్తిధర్మేత్య త్రధర్మశబ్దస్స్వభావవచనః । ధర్మాఃపుణ్యయమన్యాయస్వభావాచా రసోమపాఇతి । సహజంనిజమాజానంధర్మస్సర్గనిసర్గవదితిచ । త స్యస్వభావవాచిత్వస్మరణాత్ । ఉచ్ఛిత్తిర్వినాశోధర్మస్స్వభావోయ స్యాసోయముచ్ఛిత్తిధర్మాసనభవతీత్యనుచ్ఛిత్తిధర్మాస్వాభావికవినా శరహితఇత్యర్థః । అనేన ఔపాధికవినాశోఽస్యవ్యపదేష్టుం శక్యోఽస్తీతి తదభిప్రాయంప్రాగ్వినాశవచనమిత్యుక్తంభవతి । మాధ్యందినపాఠేతుఅ నుచ్ఛిత్తిధర్మేత్యేతదనన్తరముపాధిరపి విశిష్యదర్శితః మాత్రాఽ

స్థాభేదేనస్వాభావికభేదాభేదవవాదులో౽ప్యభిమతఇతిప్రతిపాదితం । తస్మా
ద్వాదులో౽పింప్రతికపిలో_క్తదూషణానవకాశః ॥

నాపికాశకృత్స్నస్య । తత్త్రి శ్రీకణ్ఠరామానుజభాష్యరీత్యాతన్మ
తమనూద్యతఇత్యుచ్యతే । అస్మద్భగవత్పాదభాష్యరీత్యావా । నాద్యః॥
తస్మిన్నేవాధికరణే ॥ అవస్థితేరితికాశకృత్స్నః॥ ౧-౪-౨౨ ॥ ఇతిసూత్రే
శ్రీకణ్ఠరామానుజభాష్యయోఃకాశకృత్స్నస్యతదభిమతవిశిష్టాద్వైతవాది
త్వప్రతిపాదనేనతన్మ్రితిపూర్వోక్తకపిలదూషణానవకాశాత్ । తదుక్తం
శ్రీకణ్ఠభాష్యే ॥ సర్వశ్రుతిసామరస్యవిచారే ॥ సర్వేషాంచిదచిద్వస్తూనా
మన్తర్యామితయా౽నుప్రవిష్టస్సర్వశరీరస్సర్వశబ్దవాచ్యఃపరమేశ్వరశ్శివ
ఇతివిజ్ఞాయతే । అతఃకాశకృత్స్నమతమేవసమఞ్జసంశ్రుతిసూత్రమహాభి
యుక్తసమ్మతమితి॥

సంసర్గ_స్త్వస్య భవతీతి।మాత్రాదేహేంద్రియాదయఃసంసారదశాయాం
జీవస్యోపాధిత్వేనస్థితాఃతాసాంబ్రహ్మవిద్యయాసమూలం నాశాన్ముక్తికా
లేతాభిరసంసర్గో౽స్య భవతీత్యర్థః ॥ తథాచదేహేంద్రియాదినాశోపాధికో
౽స్యనాశవ్యపదేశఇతిభావః । యత్రహిద్వైతమివభవతితదితరఇతరంప
శ్యతితదితర ఇతరంజిఘ్రతీత్యాదినాయత్రత్వస్యసర్వమాత్మైవా భూత్త
త్కేనకంపశ్యేత్ తత్కేనకంజిఘ్రేదిత్యాదినాచ సంసారదశాయామేవా
పారమార్థికభేదప్రతిభాసవత్త్వాం కర్తృకరణకర్మక్రియాదిభేదసద్భా
వవదూపగంధరసాదివిశేషవిజ్ఞానమస్తి । ముక్తిదశాయాంతుసర్వస్య
భేదప్రపంచస్యవిద్యయాప్రవిలయేనకర్తృకరణకర్మక్రియాదిభేదాభావా
త్ తద్విశేషవిజ్ఞానంనాస్తీత్యుక్త్యాసంజ్ఞాభావవచనంవిశేషవిజ్ఞానాభావపర
మితితదభిప్రాయోవర్ణితః । ఏతేనాశ్మరథ్యాభిమతం జీవస్యపరమాత్మ
నో౽భిన్నాభిన్నత్వమపినిరస్తమ్ । యత్రహిద్వైతమివేతీవకారేణద్వైత
స్యాపారమార్థికత్వద్యోతకేనసర్వథైవభేదస్య నిషిద్ధత్వాత్ తత్కేనకం
పశ్యేదిత్యాదిభిర్భిన్నవస్తుదర్శనస్యనిషిద్ధత్వాచ్చేతి ॥న్యా॥ ౪॥ ౯॥

తథారామా*నుజభాష్యే ॥ స్వశరీరభూతే జీవాత్మన్యాత్మతయా
వస్థితేఽపి జీవశబ్దేన బ్రహ్మప్రతిపాదనమితి కాశకృత్స్నాచార్యో మన్యతే స్మ ।
జీవశబ్దశ్చ జీవస్య పరమాత్మపర్యన్తస్యైవ వాచకో న జీవమాత్రస్యేతీతి ।
నద్వితీయః । యద్యప్యస్మద్భగవత్పాదభాష్యరీత్యా కాశకృత్స్నః కేవలా
ద్వైతవాద్యేవేతి తన్మ్రతిపూర్వోక్తకపిలదూషణం సావకాశమేవ। తథా
పి కాశకృత్స్నమతమేవ వ్యాసమతమితి సకలభాష్యకారమత సమ్మతత్వేన
తన్మతనిరాకరణే వ్యాసమతస్యైవ నిరాకృతత్వసిద్ధ్యా వ్యాసః కేవలాద్వై
తవాదీతి సిద్ధన్నస్సమీహితం ॥

మధ్వభాష్యే తు । కృష్ణద్వైపాయనమతాదేకదేశవిదః పరే వ
దన్తి । యథా ప్రాజ్ఞం న విరోధ ఇత్యాదినా ఽశ్మరథ్యాదులోమికాశకృ
త్స్నానామ్భేదవాదిత్వాఙ్గీకారేణ కపిలోక్తదూషణ విషయత్వప్రసక్తే
రేవాభావాన్న తేషాం వాదిత్వకల్పనా ॥

నాపి బాదరిమతనిరాకరణం । భగవత్పాదరామానుజ శ్రీకణ్ఠమ
ధ్వభాష్యేషు ॥ అభావం బాదరిరాహ హ్యేవం ॥ ౪-౪-౧౦ ॥ ఇతిసూత్ర

అత్రసూత్రే బ్రహ్మవిద్యాభరణే బాదరేర్మతమేవం నిష్కృష్య
దర్శితం ॥ యది శ్రుతిప్రామాణ్యాత్సంకల్పాతిరిక్త సాధనాపేక్షా ఉపాస
కేనాస్తితర్హి ॥ మనసైతాన్కామాన్పశ్యన్రమతే య ఏతే బ్రహ్మలోక
ఇతి శ్రుతిప్రామాణ్యాచ్ఛరీరమపి సవిశేషే ఫలోపభోగే మాస్త్వితి ప్రత్యవ
స్థానాత్సంగతిః । నను మనసేతి నిర్దేశో మనః ప్రాపకో భవిష్యతి కథమేతావ
తాఽశరీరాభావోఽవగంతవ్య ఇతి చేన్న కామాన్పశ్యన్రమత ఇతి భోగప్రతి
పాదనాదేవార్థసిద్ధే మనసేతి నిర్దేశస్యేతరవ్యావర్తకత్వాత్ । నచ భూమ
విద్యాయాం ॥ స ఏకధా భవతి త్రిధా భవతి ॥ ఇత్యాది నిర్దేశస్యైకస్మిన్నేవ శరీ
రభేదోపాధికతయా నిర్వాహణీయతయా శరీరమప్యంతరముక్తౌ స్వీకర్తవ్య
మితి వాచ్యం భూమవిద్యాయాం నిర్విశేషవిషయాయామామ్నాతస్య శరీ

వ్యాఖ్యానేముక్తిదశాయాన్దేహేన్ద్రియాద్యభావమాత్రస్యైవబాదర్యభి
మతత్వప్రతిపాదనేనకేవలాద్వైతస్యాప్రతిపాదనాత్ । నహిశరీరాభావ
ప్రతిపాదనమాత్రేణాభేదస్సిద్ధ్యతి । తథాసతినైయాయికాదీనామపిము
క్తిదశాయాన్తదీయగ్రన్థేషుశరీరాభావప్రతిపాదనేన జీవబ్రహ్మణోరై
క్యాభ్యుపగమాపత్తేః । తథాచ తమ్ప్రతికపిలోక్తదూషణమసమ
ఞ్జసమేవ ॥

తస్మాదుక్తరీత్యాకపిలోక్తసూత్రేషు కేవలాద్వైతాదేరతిస్ఫు
టతయాప్రతీయమానత్వేనతేషామన్యథయితుమశక్యత్వాత్ । తాదృ
శాద్వైతవాద్యన్తరాభావాత్ । అస్మిన్తన్త్రేతన్త్రాన్తరేషువాయత్ర
కుత్రచిద్భేదవాదిత్వేనవ్యాసమహర్షిమురరీకృత్యతదభిమతభేదానువాద
పూర్వకనిరాకరణపరసూత్రాణామభావాత్ । వ్యాససూత్రేషుమహ
తాప్రయత్నేనాసాధారణ్యేనకపిలమేవలక్షీకృత్యతన్మతనిరాకరణేనతద్వ
త్కపిలసూత్రేష్వపివ్యాసమేవ లక్షీకృత్యతన్మతస్యనిరాకరణీయత్వావ
శ్యమ్భావాచ్చవ్యాసపవవాదిత్వేనపర్యవస్యతీతిసుష్ఠూక్తమితి ॥

తథైవానిరుద్ధవృత్తావపిప్రథమాధ్యాయే । ఏకఆత్మేతివేదాన్తి
నః । తథాచ । నిత్యస్సర్వత్రగోహ్యాత్మాకూటస్థోదోషవర్జితః। ఏకస్సభిద్య
తేభ్రాన్త్యామాయయానస్వభావతఇత్యాదినా శ్రీమత్సూతసంహితావచ
నోపష్టమ్భపూర్వకమాత్మైకత్వంవేదాన్త్యభిమత మితిప్రతిపాదితం ।
తత్రైవపఞ్చమాధ్యాయే । శుక్తిరజతాదిష్వనిర్వచనీయత్వమేవ వేదా
న్త్యభిమతమితిజ్ఞాపయితుం ॥ నానిర్వచనీయస్యతదభావాత్ ॥ ఇతిసూ
త్రావతారికాయాంవేదాన్తమతందూషయతీత్యుక్తం ॥

రథేవస్యసవిశేషవిద్యాయాంసంచారయితుమశక్యత్వాత్ । పరమముక్తౌ
ప్రాణభూమవిద్యాఫలభూతాయాం శరీరాసంభవాచ్చతస్యార్థవాదమా
త్రత్వాదితిబాదరేర్న్యాయః ॥ ౪-౪-౧౦ ॥ బ్ర॥ వి॥ భ॥

కిఞ్చయథావేదాన్తశాస్త్రే॥ మహద్దీర్ఘవద్వాహ్రస్వపరిమణ్డలాభ్యాం ॥ ౨-౨-౧౧ ॥ ఇత్యధికరణేభగవతా వ్యాసేనకణాదమతనిరాకరణంకృతం। తద్వద్వైశేషికతన్త్రేభగవతాకణాదేనవ్యాసాభిమతకేవలాద్వైతమేవనిరాకృతం। తథాహివైశేషికతన్త్రేతృతీయాధ్యాయేద్వితీయాహ్నికేస్వసిద్ధాన్తేఆత్మనోలిఙ్గగమ్యత్వమ్ప్రతిపాద్యవేదాన్త్యభిమతాత్మానంఖణ్డయితుం ॥ తస్మాదాగమికః ॥ ౩-౨-౮ ॥ ఇతిసూత్రేణాగమైకసమధిగమ్యమాత్మానమనూద్యతస్యైవాత్మనః। సుఖదుఃఖజ్ఞాననిష్పత్త్యవిశేషాదైకాత్మ్యం। సర్వశరీరాణాం ॥ ౩-౨-౧౯॥ ఇతిసూత్రేణ

అత్రేయంసూత్రరత్నప్రభా । ననుప్రపంచస్యబ్రహ్మోపాదానకత్వేకార్యస్యకారణగుణసజాతీయగుణకత్వస్యావశ్యకత్వాజ్జగతశ్చైతనత్వంస్యాదిత్యాశంక్యతాదృశనియమస్యత్ర్యణుకాదౌ వ్యభిచారమాహ ॥ మహదితి ॥ వైశేషికాస్త్రిభిర్ద్వ్యణుకైస్త్ర్యణుకముత్పద్యతేద్వ్యణుకనిష్ఠాణుత్వంత్ర్యణుకేఽణుత్వంనజనయతి । ఏవంపరమాణుద్వయంద్వ్యణుకంజనయతిపరమాణుగతపారిమాండల్యంద్వ్యణుకేపారిమాండల్యంనజనయతి । కింతుపరమాణుగతద్విత్వసంఖ్యాద్వ్యణుకేఽణుత్వహ్రస్వత్వేజనయతీత్యేవంప్రక్రియాంవదంతి॥ కారణగుణాఃకార్యేస్వసమానజాతీయగుణానారభంతఇత్యపివదంతి । తన్మతరీత్యైవతాదృశనియమస్యద్వ్యణుకపరిమాణేపరమాణుపరిమాణేచ వ్యభిచారేణతాదృశనియమాసంభవః । అతోమహద్దీర్ఘవద్వా । వాశబ్దశ్చార్థకఃఅనుక్తహ్రస్వాణుసముచ్చాయకః । తథాచమహద్దీర్ఘద్వ్యణుకవత్ హ్రస్వాణువచ్చేత్యర్థః । హ్రస్వపరిమండలాభ్యాంహ్రస్వాద్ద్వ్యణుకాన్మహద్దీర్ఘత్ర్యణుకవత్ । పరిమండలాత్ పరమాణోఃహ్రస్వాణువచ్చేత్యర్థః। తథాచహ్రస్వాణుభిన్నపరమాణోఃహ్రస్వాణువత్ । మహద్దీర్ఘభిన్నహ్రస్వాణోఃమహద్దీర్ఘత్ర్యణుకవచ్చాచేతనభిన్నచేతనబ్రహ్మణోఽచేతన జగదుత్పత్తౌనకించిద్బాధకమితిభావః ॥ ౨-౨-౧౧ ॥

తదభిమతమేకత్వమప్యనూద్య॥ నానాత్మానోవ్యవస్థాతః॥ 3-౨-౨౦ శాస్త్రసామర్థ్యాచ్చ ॥ ఇతిసూత్రద్వయేనాత్మైకత్వనిరాకరణపూర్వకమాత్మనానాత్వంవ్యవస్థాపితం। అయమర్థస్తత్సూత్రవ్యాఖ్యానాదాస్పష్టః।తద్యథా। ఏవంసమధిగతస్యాత్మనోనానాత్వైకత్వసన్దేహేపూర్వపక్షమాహ॥ సుఖదుఃఖజ్ఞాననిష్పత్త్యవిశేషాదైకాత్మ్యంసర్వశరీరాణాం।సర్వేషుశరీరేష్వేకఏవాత్మా తల్లిఙ్గానాంసుఖదుఃఖజ్ఞానాదీనాంసర్వత్రావిశేషాదుక్తంసల్లిఙ్గావిశేషాద్విశేషలింగాభావాచ్చైకోభావ ఇతి॥ సిద్ధాన్తమాహ। నానాత్మానోవ్యవస్థాతః॥ ప్రతిశరీరంనానాత్మానఃకుతః। వ్యవస్థాతః। వ్యవతిష్ఠన్తేహిజ్ఞానసుఖాదయః ప్రతిశరీరంనైకాధికరణ్యేనానుసన్ధీయన్తే। ఐకాత్మ్యేత్వేకశరీరఇవానుసన్ధానప్రసఙ్గః। హేత్వన్తరమాహ। శాస్త్రసామర్థ్యాచ్చ। శాస్త్రాణ్యప్యేవంసమర్థితానిభవన్తి। జ్ఞాజ్ఞౌద్వావజావీశనీశౌ। భోక్తాభోగ్యం ప్రేరితారంచమత్వా।ద్వాసుపర్ణాసయుజాసఖాయా। యథాగ్నేఃక్షుద్రావిస్ఫులిఙ్గావ్యుచ్చరన్తి। ఏవమస్మాదాత్మనోవ్యుచ్చరన్తి। ఏకోబహూనాం యోవిదధాతీత్యాదీని॥ ఏకత్వశాస్త్రాణిత్వీశ్వరవిషయాణి। తస్మాత్ప్రతిశరీరంభిన్నాఆత్మానఇత్యాదికణాదసూత్రేతద్వ్యాఖ్యానేష్వాత్మైకత్వమేవ వేదాన్తశాస్త్రాభిమతమిత్యనూద్యనిరాకృతం॥

కిఞ్చయథావేదాన్తశాస్త్రే॥ తర్కాప్రతిష్ఠానాత్॥ ౨-౧-౧౧॥

తర్కేణసమన్వయ విరోధోనాస్తీత్యత్రయుక్త్యంతరమాహ॥ తర్కాప్రతిష్ఠానాదప్యన్యథానుమేయమితిచేదేవమప్యనిర్మోక్షప్రసంగః॥ తర్కాప్రతిష్ఠానాదపి కేవలతర్కస్యాఽప్రతిష్ఠానాదప్యప్రతిష్ఠితత్వాచ్చన తర్కేణసమన్వయవిరోధఇత్యర్థః। తర్కస్యాప్రతిష్ఠితత్వంకథమితిచేదిత్థమ్ఏకేనతార్కికేణాతిప్రయత్నపూర్వకం కేన చిత్తర్కేణానుమితోఽప్యర్థః. అన్యేనసమర్థతరేణాన్యథానీయతే ఏవంతేనాప్యనుమితోఽప్యర్థస్తదన్యేనశ్రేష్ఠతమేనాన్యథానీయతే అతఃతర్కస్యాప్రతిష్ఠితత్వాత్

ఇత్యధికరణేభగవతావ్యాసేనగౌతమమతనిరాకరణంకృతం । తద్వన్న్యాయశాస్త్రేఽపి కేవలాద్వైతమేవవేదాన్తశాస్త్రాభిమత మిత్యనూద్యనిరాకృతమితిద్రష్టవ్యం ॥

కిఞ్చయథావేదాన్తశాస్త్రే॥ ఏతేనయోగఃప్రత్యుక్తః॥ ౨-౧-౩॥ ఇత్యధికరణేభగవతావ్యాసేనపతఞ్జలిమతనిరాకరణంకృతం । తద్వద్యోగశాస్త్రేఽపి కేవలాద్వైతమేవవేదాన్తశాస్త్రాభిమత మిత్యనూద్యనిరాకృతం । తథాహిభోజవృత్తౌ « స్వరూపప్రతిష్ఠావాచేతిశక్తి » రితిసూత్రవ్యాఖ్యానావసరేయేతువేదాన్తవాదిన శ్చిదానన్దమయత్వమాత్మనో మోక్షమ్మన్యన్తేతేషాంనయుక్తఃపక్షః । తథాహిఆనందస్యసుఖరూపత్వాత్సుఖస్యచసదైవసంవేద్యతయైవ ప్రతిభాసాత్సంవేద్యమానత్వఞ్చసంవేదనవ్యతిరేకేణానుపపన్నమితిసంవేదన సంవేద్యయోరభ్యుపగమాదద్వైతహానిరిత్యాదినావేదాన్త్యభిమతత్వేనకేవలాద్వైత మేవానూద్య నిరాకృతం

ధ్యమ్॰ ననుతర్కమాత్రస్యాప్రతిష్ఠితత్వేతర్కాప్రతిష్ఠానాత్తర్కేణసమన్వయవిరోధోనాస్తీత్యేవంరూపస్యాపితర్కస్యాప్రతిష్ఠితత్వాత్ । తేన పరమతనిరాకరణాసంభవాత్కస్యచిత్తర్కస్యాప్రతిష్ఠితత్వేపికస్యచిత్తర్కస్యప్రతిష్ఠితత్వసంభవాత్ప్రతిష్ఠితేనతర్కేణసమన్వయ విరోధోభవతీత్యాశంక్యసమాధత్తే॰ అన్యథానుమేయమితిచేదేవమప్యనిర్మోక్షప్రసంగఇతి॰ అన్యథా అప్రతిష్ఠితతర్కాదన్యేనప్రతిష్ఠితతర్కేణానుమేయంసమన్వయవిరోధన మనుమేయమితిచేదేవమప్యన్యస్యతర్కస్యాప్రతిష్ఠితత్వేప్యనిర్మోక్షప్రసంగః॰ లింగాదిహీనే బ్రహ్మణివేదనిరపేక్షస్యతర్కస్యాప్రతిష్ఠితత్వదోషాదనిర్మోక్షప్రసంగ ఇత్యర్థః తథాచౌపనిషదే బ్రహ్మణివేదనిరపేక్షస్యతర్కస్యాప్రమాణత్వాన్నతేన సమన్వయవిరోధ ఇతిభావః ॥ ౨-౧-౧౧ ॥

కిఞ్చ యథా వేదాన్తశాస్త్రే ॥ ఫలమత ఉపపత్తేః ॥ ౩-౨-౩౮ ॥ ఇ
త్యధికరణే భగవతా వ్యాసేన జైమినిమతనిరాకరణం కృతం। తద్వదస్మిన్మీమాం
సాశాస్త్రేఽపి కేవలాద్వైతమేవ వేదాన్తశాస్త్రాభిమతమిత్యనూద్య నిరాకృ
తం । తథా హి తర్కపాదే వార్త్తికే ॥ స్వయఞ్చ శుద్ధరూపత్వాదభావా
చ్చాన్యవస్తునః । స్వప్నాదివదవిద్యాయాః ప్రవృత్తిస్తస్య కిఙ్కృతా ॥ అ
న్యేనోపప్లవేఽభీష్టే ద్వైతవాదః ప్రసజ్యతే । స్వాభావికీమవిద్యాన్తు నో
చ్ఛేత్తుం కశ్చిదర్హతి ॥ విలక్షణోపపాతే హి నశ్యేత్ స్వాభావికీ క్వచిత్ ।

అత్రేదం భగవత్పాదభాష్యం । తస్యైవ బ్రహ్మణో వ్యావహారి
క్యామీశిత్రీశితవ్యవిభాగావస్థాయామయమన్యస్స్వభావో వర్ణ్యతే।
యదేతదిష్టానిష్టవ్యామిశ్రలక్షణం కర్మఫలం సంసారగోచరం త్రివిధం ప్రసి
ద్ధం జన్తూనాం కిమేతత్కర్మణో భవత్యాహోస్విదీశ్వరాదితి భవతి విచా
రణా । తత్ర తావత్ప్రతిపాద్యతే ఫలమత ఈశ్వరాద్భవితుమర్హతీతి । కు
తః — ఉపపత్తేః । స హి సర్వాధ్యక్షః సృష్టిస్థితిసంహారాన్విచిత్రాన్విదధ
ద్దేశకాలవిశేషాభిజ్ఞత్వాత్కర్మిణాం కర్మానురూపం ఫలం సంపాదయతీ
త్యుపపద్యతే । కర్మణస్త్వనుక్షణవినాశినః కాలాన్తరభావి ఫలం భవతీ
త్యనుపపన్నం । అభావాద్భావానుత్పత్తేః । స్యాదేతత్కర్మ వినశ్యత్స్వ
కాలమేవ స్వానురూపం ఫలం జనయిత్వా వినశ్యతి తత్ఫలం కాలాన్తరితం క
ర్త్రా భోక్ష్యత ఇతి । తదపి న పరిశుద్ధ్యతి ప్రాగ్భోక్తృసంబన్ధాత్ఫలత్వాను
పపత్తేః । యత్కాలం హి యత్సుఖం దుఃఖం వాత్మనా భుజ్యతే తస్యైవ లో
కే ఫలత్వం ప్రసిద్ధం । న హ్యసంబద్ధస్యాత్మనా సుఖస్య దుఃఖస్య వా ఫలత్వం
ప్రతియన్తి లౌకికాః । అథోచ్యేత మా భూత్కర్మానన్తరం ఫలోత్పాదః ।
కర్మకార్యాదపూర్వాత్ఫలముత్పత్స్యత ఇతి । తదపి నోపపద్యతే। అపూ
ర్వస్యాచేతనస్య కాష్ఠలోష్టసమస్య చేతనేనాప్రవర్తితస్య ప్రవృత్త్యనుపప
త్తేః । తదస్తిత్వే చ ప్రమాణాభావాత్ । అర్థాపత్తిః ప్రమాణమితి
చేత్ । న। ఈశ్వరసిద్ధేరర్థాపత్తిక్షయాత్ ॥ ౩-౨-౩౮॥

నత్వేకాత్మాభ్యుపాయానాం హేతురస్తివిలక్షణః ॥ ఇత్యాదినాభట్టపా
దైరపి కేవలాద్వైతమేవానూద్యనిరాకృతం । శాస్త్రదీపికాయాంత
ర్కపాదే॥ స్యాన్మతం । ఆత్మైవైకోజగదాదావాసీత్ । సఏవస్వేచ్ఛ
యాచ్ఛాన్ద్యామాదిప్రపఞ్చరూపేణపరిణమతేబీజమివవృక్షరూపేణ । చిదేక
రసంకథంజడరూపేణపరిణమతఇతి చేన్న పరమార్థతః పరిణామంబ్రూమః
కిన్త్వపరిణతమేవ పరిణతవదేకమేవసదనేకధాముఖమివాదర్శేష్వవిద్యా
వశాద్వివర్తమానమాత్మైవాత్మనశ్ఛిద్రూప మచిద్రూపమివాద్వితీ
యంసద్వితీయమివపశ్యతి । సేయమవిద్యోపాదానా, స్వప్నప్రపఞ్చవన్మ
హదాదిప్రపఞ్చసృష్టిః । తథాచసర్వంఖల్విదంబ్రహ్మ । ఆత్మైవేదంస

ననువేదవిరుద్ధప్రధానకారణత్వప్రతిపాదనేనసాంఖ్యస్మృతేరప్రా
మాణ్యేపిశ్రుతిసిద్ధయోగ ప్రతిపాదకత్వేనయోగస్మృతేఃప్రమాణత్వా
త్ ।తత్రాపిప్రధానకారణత్వావగమేనయోగస్మృత్యాబ్రహ్మణివేదాం
తసమన్వయవిరోధస్స్యాదేవేత్యతఆహ ॥ ఏతేనయోగఃప్రత్యుక్తఃఇతి
ఏతేనసాంఖ్యస్మృతేఃప్రధానకారణత్వాంశేశ్రుతివిరోధేన ప్రత్యాఖ్యాత
త్వేనయోగోయోగస్మృతిరపిప్రత్యుక్తఃనిరాకృతఇత్యర్థః।తథాచయో
గస్మృతేర్యోగాంశేతాత్పర్యవత్త్వేనతత్ప్రకృతి విరోధాభావాత్ప్రామా
ణ్యంప్రధానాంశేతాత్పర్యాభావాన్నతత్రప్రామాణ్యమితి తయా నసమ
న్వయవిరోధస్సాంఖ్యస్మృతేస్తుప్రధానెతాత్పర్యవత్త్వేపితదంశేశ్రుతివిరో
ధేనాప్రామాణ్యాన్నతయాశ్రుతిసమన్వయవిరోధః । ననుయోగస్మృ
తేఃప్రధానేతాత్పర్యాభావే తన్నిరాకరణంకిమర్థమితిచేన్నకించిదాలం
బ్య యోగఃప్రతిపాదనీయఇతిసాంఖ్యస్మృతిప్రసిద్ధంప్రధానాదికమాలం
బనత్వేనగృహీతంతేనతత్రాపిప్రామాణ్యాశంకాయాం తన్నిరాకరణస్యా
ప్యావశ్యకత్వాత్ ననుయోగస్యనశ్రుతిసిద్ధత్వమితిచేన్న త్రిరున్నతంస్థాప్య
సమంశరీరమిత్యాదిశ్రుతిష్వనేకత్రయోగప్రతిపాదనాత్ ।తస్మాన్నయో
గస్మృత్యాబ్రహ్మణిసమన్వయవిరోధఇతిభావః ॥౨-౧-3॥

ర్వం। నేహనానాస్తికిఞ్చన।ఇత్యాదయోబహవ్యోఽద్వైతవాదాః।తథా। ఇన్ద్రోమాయాభిః పురురూపఈయ్యత ఇతిభేదావగతేర్వ్యక్తమేవమాయానిబన్ధనత్వందర్శితం । తథా॥ లోకాన్తంపరాదుర్యోన్యత్రాత్మనో లోకాన్వేదేత్యాదినాఅనాత్మదర్శననిన్దా । మృత్యోస్సమృత్యుమాప్నోతియఇహనానేవపశ్యతీతిచనానాత్వదర్శననిన్దా। సర్వమిదమద్వితీయం బ్రహ్మపరం।అనర్థకరీభేదదృష్టిఃసృష్టిశ్చావిద్యోపాదానేత్యేతమర్థంప్రకటయతీత్యాదినాపార్థసారథిమిశ్రైరపి కేవలాద్వైతమేవవేదాన్తశాస్త్రాభిమతమిత్యనూద్యనిరాకృతం ॥

పాణినితన్త్రేపిభర్తృహరిణోక్తం । యత్రద్రష్టాచదృశ్యఞ్చదర్శనఞ్చాపికల్పితం। తస్యైవార్థస్యసత్యత్వమాహుస్త్రయ్యన్తవేదినఇతి॥

కిఞ్చయథావేదాన్తశాస్త్రే॥పత్యురసామఞ్జస్యాత్ ॥ ౨-౨-౩౭॥ ఇత్యధికరణేభగవతావ్యాసేనపశుపతిమతనిరాకరణంకృతం । తద్వచ్ఛవాగమేపిభగవతాశివేనకేవలాద్వైతమేవవేదాన్తశాస్త్రాభిమత మిత్య

ఇదానీంసత్యాసత్యయోరేకత్రాసంభవదోషేణార్హతమతేనిరస్తేఉపాదానత్వనిమిత్తత్వయోరేకత్రాసంభవాదభిన్నోపాదాననిమిత్తేబ్రహ్మణిశ్రుతిసమన్వయోనసంభవతీతి శైవాదీనామాక్షేపేప్రాప్తేసిద్ధాంతయతి। పత్యురితి ॥ పత్యురీశ్వరస్యజగదుపాదానప్రధానాదిప్రేరకత్వేననిమిత్తత్వమాత్రంసంభవతి। కుతః। అసామంజస్యాత్. ఈశ్వరస్యజగత్సర్జనేప్రవృత్తౌరాగద్వేషాదిప్రసంగాదసామంజస్యంస్యాత్। అతఃప్రధానాదిప్రేరకత్వేననిమిత్తత్వమాత్రంనసంభవతీత్యర్థః । తథాచప్రవృత్తేఃరాగద్వేషాది పూర్వకత్వేనదృష్టత్వాత్ దృష్టానుసారేణకల్పనాయాంరాగద్వేషాదిదోషప్రసంగస్స్యాత్. అస్మాకంతుశ్రుత్యనుసారిత్వేనబహుస్యామితిశ్రుతిమనుసృత్యోపాదానత్వస్యాపిస్వీకారాదనిర్వచనీయత్వాంగీకారాచ్చమన్మతే ఈశ్వరేరాగద్వేషాది ప్రసక్తిర్నాస్తీతిభావః ॥ ౨-౨-౩౭॥

నూన్యనిరాకృతం । తథాహిమృగేన్ద్రసంహితాయాం । జ్ఞానపాదేద్వితీ
యపటలే । భరద్వాజఉవాచ । వేదాన్తసాఙ్ఖ్యసదసత్పారార్థికమతాది
షు । ససాధనాముక్తిరస్తికోఽవిశేషశ్శివాగమే । శక్రఉవాచ । ప్రణేత్ర
సర్వదర్శిత్వాన్నస్ఫుటోవస్తుసఙ్గ్రహః । ఉపాయాస్సఫలాస్తద్వచ్ఛి
వేసర్వమిదంపరం । వేదాన్తేష్వేకఏవాత్మాచిదచిద్వ్యక్తిలక్షితః । ఆ
త్మైవేదఞ్జగత్సర్వంనేహనానాస్తికిఞ్చన । ప్రతిజ్ఞామాత్రమేవేదంనిశ్చ
యఃకింనిబన్ధనః । అథప్రమాణంతత్రాత్మాప్రమేయత్వంప్రపద్యతే ।
యస్త్రైతముభయంతత్రచతుష్టయమపిస్థితం । అద్వైతహానిరేవంస్యా
న్నిష్ప్రమాణకథాన్యథా । భోగసామ్యావిమోక్షౌచయానేష్టావాత్మ
వాదిభిః । నాదత్తేకస్యచిత్పాపంనచైవసుకృతంవిభురితి ॥ అత్రవేదాన్త
సాఙ్ఖ్యాగతకణాదాదిమతేష్వపి ముక్తిస్తత్సాధనాన్యపిసన్తీతితన్మతా
పేక్షయాశివాగమస్యకోఽవిశేషఇతీన్ద్రం ప్రతిభరద్వాజేనప్రశ్నేకృతేసతి
ప్రణేత్రసర్వదర్శిత్వాదిత్యుత్తరవచనేనవేదాన్తాదిశాస్త్రప్రణేతౄణామ
సర్వజ్ఞత్వాత్తన్మతేష్వర్థనిర్ణయోనసమ్భవతీతిసామాన్యతో దూషయి
త్వావిశిష్యవేదాన్తమతమాదౌదూషయితుం, వేదాన్తేష్విత్యాదినాని
ష్ప్రపఞ్చాద్వితీయాత్మస్వరూపవేదాన్తమతమనూద్యతన్నిరాకరణాయ
వికల్పఃకృతః। కింవేదాన్తాఃప్రమాణం ? ఉతాప్రమాణం ? యదిప్రమా
ణంతదాఆత్మాప్రమేయఇతివస్తుద్వయం । యత్రప్రమాణం, ప్రమే
యశ్చ । తత్రప్రమాతాప్రమితిశ్చేతిపునరపివస్తుద్వయమితి వస్తుచతు
ష్టయాపత్త్యాఽద్వైతహానిస్స్యాత్ । ద్వితీయేవేదాన్తమతస్యాప్రా
మాణికత్వమేవ । ఆత్మనఏకత్వాత్ ॥ సర్వేషాంసుఖాద్యనుభవసామ్య
మపిస్యాత్ । అవిమోక్షప్రసఙ్గశ్చేత్యేవమ్ప్రకారేణనిరాకృతం॥ఏతన్మృ
గేన్ద్రసంహితావ్యాఖ్యాతృభిర్భట్టనారాయణశ్రీకణ్ఠాచార్యైఃతద్వ్యా
ఖ్యానవ్యాఖ్యాతృభిరఘోరశివాచార్యైశ్చ వేదాన్తమతానువాదతన్ని
రాకరణప్రకారోవిస్తరేణబహుధాప్రపఞ్చితః । తత్సర్వంగ్రన్థవిస్తర

భయాన్నేహవిలిఖ్యతే। తథాపిజ్ఞాపనార్థంకించిద్విలిఖ్యతే । తత్రభట్ట
నారాయణశ్రీకణ్ఠాచార్యవృత్తిగ్రన్థేవేదాన్తేష్వేకఏవేతి । తథాఏకోవశీ
సర్వభూతాన్తరాత్మా । ఏకంవిశ్వంబహుధాయఃకరోతీత్యాదిశ్రుతిభిః
పరమాత్మైవ సకలచిదచిద్భావావిర్భావతిరోభావ ప్రకృతిభూతపరి
పూర్ణషాడ్గుణ్యాద్భగవత్స్వతన్త్రఏకోపిసన్సంసృ(హృ)త్యర్థంతత్తద్వివిధమ
నోలక్షణోపాధిభేదస్వభావాన్తరానువిధాయీయథావదవగతోభ్యుద
యాయభవతీతివేదాన్తస్యైవతథాతథాద్విచిత్ర్యేణావస్థితేస్సత్యత్వాత్।
ద్వైతప్రతిభానస్యద్విచన్ద్రాదివిజ్ఞానవద్భ్రాన్తత్వాత్ । తథాచాహతత్ర
భగవాన్ త్రిత(భర్త్రృ)హరిః। యథావిశుద్ధమాకాశంతిమిరోపప్లుతోజనః।
సఙ్కీర్ణమివ మాత్రాభిశ్చిత్రాభిరభిమన్యతే । తథేదమమృతంబ్రహ్మ
నిర్వికారమవిద్యయా । కలుషత్వమివాపన్నమ్భేదరూపేప్రవర్తతఇతి ॥
ఏవంచాభిన్నమేవేదంపరంబ్రహ్మపరమాత్మలక్షణం । మనసాంహిసం
సారధర్మైస్సుఖదుఃఖాదిభిర్యోగః । పరమాత్మాతుసూర్యఇవామ్భః
ప్రతిబిమ్బభేదైరుపాధిభిరభిన్నోపిభిన్నఇవప్రతిభాతి । యథాహ్యయం
జ్యోతిరాత్మావివస్వానపోభిన్నాబహుధైకోనుగచ్ఛన్ । ఉపాధినాక్రి
యతేభేదరూపోదేవఃక్షేత్రేష్వేవమజోయమాత్మా॥ తదేతన్నోపపద్యత
ఇతి।అఘోరశివాచార్యకృతేఏతద్వృత్తివ్యాఖ్యానేపి। అథాన్యదర్శనా
స్ఫుటత్వప్రకాశనాయప్రథమంవేదాన్తవాదిమతస్యాస్ఫుటత్వం సూచ
యిత్వాదర్శయితుంవేదాన్తేష్విత్యాదిశ్లోకార్థేన తన్మతముపన్యస్యతే।త
దేవదర్శయత్యాత్మైవేదమిత్యాది । అవిద్యానుబన్ధతోఽసత్యరూప
ఏవపశుమృగాద్యనన్తశరీరభేదేనబహుప్రకారోఽర్థో జీవాత్మభిర్దృశ్యతే
స్వప్నఇవ । స్వప్నేహ్యనన్తపురుషప్రకాశాదిప్రకారోదృశ్యతే। తతశ్చ
ద్విచన్ద్రప్రతిభాసవద్ద్వైతప్రతిభాసోప్యసత్యఇత్యేక ఏవాత్మాశ్రుతితో
యుక్తితశ్చసిద్ధఇతి । తస్మాన్మృగేన్ద్రసంహితాతద్వృత్తితద్వ్యాఖ్యానప
ర్యాలోచనయాకేవలాద్వైతమేవవేదాన్తశాస్త్రాభిమతమితిసిద్ధం ॥

తథాగస్త్యమహర్షిప్రణీతశివరహస్యేపి తృతీయాంశే షట్త్రింశాధ్యాయే॥ నతేగౌతమాకాశనిత్యత్వవాదోమతో వేదవేదాన్తతత్వజ్ఞమూర్తే। నతేజైమినేశ్శబ్దనిత్యత్వవాదోనమిథ్యాత్వవాదోపి వేదాన్తినాం తే॥ నబన్ధోపిమోక్షోపివేదాన్తశాస్త్రే తథాదృష్టిసృష్టిప్రవాదోపిదృష్టః। అవిద్యావిలాసోనకోపీహకల్ప్యే విలాసైర్యతస్తైజగజ్జాలమాసీత్ ॥ న చానన్తవేదాన్తవార్తావిచారేహరారాధకారాధ్యభావాభిమానః। నచేన్నాధునాకర్మమార్గోవినష్ట శ్శివారాధనామార్గవార్తాకుతస్స్యాత్ । ఇతి ॥ అత్రగౌతమాభిమతాకాశనిత్యత్వం జైమిన్యభిమతశబ్దనిత్యత్వం వేదాన్త్యభిమతప్రపఞ్చమిథ్యాత్వంబన్ధమోక్షవ్యవస్థారాహిత్యదృష్టిసృష్ట్యాదికంచానూద్యనిరాకృతం । ఏవఞ్చగౌతమజైమినిసూత్రకారప్రాయపాఠాత్ వేదాన్తిశబ్దస్యాపిబ్రహ్మసూత్రప్రణేతృవ్యాసమహర్షిపరత్వస్యసిద్ధత్వేనకేవలాద్వైతమేవవ్యాసతాత్పర్యవిషయఇతిసిద్ధం ॥

కిఞ్చయథావేదాన్తశాస్త్రే। ఉత్పత్త్యసమ్భవాత్॥౨-౨-౪౨॥

ననువేదవిరుద్ధస్యేశ్వరనిమిత్తత్వమాత్రవాదస్యాసంగత్వేపీశ్వరస్యనిమిత్తత్వముపాదానత్వఞ్చాంగీకుర్వతాం భాగవతానాంసిద్ధాంతస్యసంగతత్వాద్వాసుదేవఃపరమాత్మాపరమార్థతత్వం జగదుపాదానంజగన్నిమిత్తంచతస్మాత్సంకర్షణాఖ్యోజీవఉత్పద్యతే తస్మాత్ప్రద్యుమ్నాఖ్యంమనఉత్పద్యతేతస్మాద నిరుద్ధాఖ్యోహంకార ఉత్పద్యతఇతితైరంగీకృతత్వాజ్జీవస్యేశ్వరాదుత్పన్నత్వేనాఽభేదాసంభవాజ్జీవాభిన్నేబ్రహ్మణ్యుక్తస్య శ్రుతిసమన్వయస్యతన్మతేన విరోధోభవతీత్యాశంకాయాం శ్రుతివిరుద్ధజీవోత్పత్త్యాద్యంశేతన్మతస్యభ్రాంతి మూలకత్వమేవేత్యభిప్రాయేణ వేదావిరుద్ధాంశమంగీకృత్య వేదవిరుద్ధజీవోత్పత్త్యాద్యంశందూషయతి ॥ ఉత్పత్త్యసంభవాదితి ॥ పరమాత్మనో వాసుదేవాజ్జీవోత్పత్తేరసంభవాద్భాగవతమతం జీవోత్పత్త్యాద్యంశేభ్రాంతిమూలకమిత్యర్థః । అన్యథా జీవోత్పత్త్యంగీకారే జీవ

సముదాయఉభయహేతుకేపితదప్రాప్తిః ॥ ౨-౨-౧౮ ॥ నైకస్మిన్నసమ్భ

స్యఘటాదివదనిత్యత్వప్రసక్తాత్త్వదభ్యుపగతో భగవత్ప్రాప్తిరూపమోక్షః కస్యస్యాత్తస్మాజ్జీవోత్పత్తిర్నాఙ్గీకరణీయేతిభావః ॥ ౨-౨-౪౨ ॥
సూ॥౪॥భా॥

వైశేషికాఃపరమాణూచ్ఛేదేనదేహాదీనా మాశుతరవినాశాఙ్గీకారాదాయతనపరమాణూనాం స్థాయిత్వాఙ్గీకారాదర్థవైనాశికాఇత్యుచ్యంతే। సర్వక్షణికవాదినస్తుపూర్ణవైనాశికాఇత్యుచ్యంతేఽర్థవైనాశికమతనిరాకరణేకృతేపూర్ణవైనాశికమతముపస్థితం।అతఃప్రసంగాత్తదపినిరాకరోతి। సముదాయఇతి॥ అత్రబుద్ధమునిశిష్యాఃవైభాషికసౌత్రాంతికవిజ్ఞానవాదిసర్వశూన్యవాద్యాఖ్యాశ్చత్వారః। తత్రవైభాషికసౌత్రాంతికయోర్బాహ్యార్థాః జ్ఞానంచసర్వేక్షణికాస్సత్యభూతాఇత్యత్రసామ్యమతోమతద్వయమేకీకృత్యనిరాక్రియతే।తన్మతప్రక్రియాతుపృథివ్యప్తేజోవాయవశ్చత్వారిభూతాని। భౌతికానిరూపాదివిషయేంద్రియాణిసర్వాణిపరమాణుపుంజస్వరూపాణ్యేవ। పరమాణుపుంజవ్యతిరిక్తమవయవిభూతంకించిత్కార్యంనాస్తి। పరమాణుహేతుకఃపృథివ్యాదిసముదాయోబాహ్యఆధ్యాత్మికస్సముదాయస్స్కంధహేతుకః।స్కంధాశ్చరూపవిజ్ఞానవేదనాసంజ్ఞాసంస్కారాఇతిపంచవిధాః। తత్రసవిషయేంద్రియాణిరూపస్కంధః। అహమిత్యాలయవిజ్ఞానప్రవాహోవిజ్ఞానస్కంధః। సుఖదుఃఖాదిప్రత్యయఃవేదనా స్కంధః।గౌరశ్వఇత్యాదిశబ్దవిశిష్టసవికల్పకప్రత్యయస్సంజ్ఞాస్కంధః।రాగద్వేషమోహాస్సంస్కారస్కంధః।తత్రవిజ్ఞానస్కంధశ్చిత్తమితిఇతరేచత్వారశ్చైత్తాఇత్యుచ్యంతే। పరంచిత్తచైత్తాత్మకఃఆధ్యాత్మికస్సముదాయస్స్కంధహేతుకఇతి। సూత్రార్థస్త్వేవం। ఉభయహేతుకేఽప్యణుహేతుకేస్కంధహేతుకేపి సముదాయేబాహ్యసముదాయేఆంతరసముదాయేచతదప్రాప్తిస్తస్యసముదాయస్యప్రాప్తిరసంభవఃస్థిరచేతనరాహిత్యాదితిశేషః। తథాహ్యచేతనానాం

వాత్ ॥౨-౨-౩౩॥ ఏకఆత్మనశ్శరీరేభావాత్ ॥౩-౩-౫౩॥ ఇత్యధికరణచతుష్టయేపి భగవతా వ్యాసేన పాఞ్చరాత్రబాహ్యార్హతచార్వాకత్రిచతుష్టయనిరాకరణంకృతం । తద్వత్పాఞ్చరాత్రాదిత్రిచతుష్టయేపి కేవలా

స్కన్ధానామణూనాం వా స్వతస్సముదాయాఽయోగాదన్యస్యస్థిరచేతనస్యానంగీకారాత్సముదాయకర్తురభావేఽణూనాంస్కన్ధానాంచసముదాయోనసంభవతీతిభావః ॥ ౨-౨-౧౮- ॥ సూ॥ ౪॥ భా ॥

ఏవంముక్తకచ్ఛానాంబౌద్ధానాంమతేనిరస్తేవివసనానాంజైనానాంమతముపస్థితం। తన్మతసిద్ధాంతస్తుసర్వేషాంపదార్థానామనేకరూపత్వంతథాహివస్తునఏకరూపత్వేసర్వాత్మనాతదస్తీతిప్రాప్యాత్మనాపివస్తునోఽస్తిత్వాత్తత్ప్రాప్త్యర్థముపాదానాదివ్యవహారో నస్యాదతో వస్తునోఽస్తిత్వేపినసర్వాత్మనాఽస్తిత్వంకింతు కథంచిద్రూపేణాఽస్తిత్వంకథఞ్చిద్రూపేణానాస్తిత్వంవక్తవ్యం । తథాసతివస్తునోఘటాదిరూపేణాఽస్తిత్వేపిప్రాప్యాదిరూపేణానాస్తిత్వాత్తత్ప్రాప్త్యర్థముపాదానాదివ్యవహారస్సిద్ధ్యతి । అతస్సప్తభంగనయంవిరుద్ధధర్మద్వయమాదాయసర్వేషుపదార్థేషుయోజయంతి।సప్తభంగనయోనామసత్త్వాస్తిత్వాదిష్వేకస్మిన్వస్తునియోవిరోధభంగస్తస్మిన్న్యాయోయుక్తిస్ససప్తభంగనయః।సఏవంరూపః। స్యాదస్తిస్యాన్నాస్తిస్యాదస్తిచనాస్తిచస్యాదవక్తవ్యస్స్యాదస్తిచవక్తవ్యస్స్యాన్నాస్తిచావక్తవ్యస్స్యాదదస్తినాస్తిచావక్తవ్యఇతి। తస్యాఽయమర్థః। స్యాదిత్యస్యకథంచిదిత్యర్థఃతథాచాఽస్తిత్వవివక్షాయాంకథంచిదస్తీతిప్రథమోభంగః। నాస్తిత్వవివక్షాయాంకథంచిన్నాస్తీతిద్వితీయోభంగః।క్రమేణోభయవివక్షాయాంకథంచిదస్తినాస్తీతితృతీయోభంగః । యుగపదుభయవివక్షాయామస్తిత్వనాస్తిత్వయోర్యుగపద్వక్తుమశక్యత్వాదవక్తవ్యత్వం వస్తునఇతిచతుర్థోభంగః । ఆద్యచతుష్కభంగయోఃక్రమేణవివక్షాయాంపంచమోభంగః। ద్వితీయ

ద్వైతమేవ వేదాన్తశాస్త్రాభిమతమిత్యనూద్య నిరాకృతమితి ద్రష్టవ్యం।
ఏవఞ్చోక్తగ్రన్థేషు తత్ర తత్ర కేవలాద్వైతానువాదపూర్వకనిరాకరణ
స్థలే కేవలాద్వైతస్య వేదాన్తమతత్వప్రతిపాదనేన తాదృశాద్వైతమేవ వే
దాన్తశాస్త్రార్థ ఇతి సిద్ధౌ వ్యాసస్యైవ వేదాన్తశాస్త్ర ప్రవర్తకతయా వే
దాన్తవాదిత్వావశ్యంభావేన కేవలాద్వైతమేవ వ్యాసాభిమతమితి స్పష్టం।
తస్మాత్సర్వవాదిసమ్మతిపన్నకపిలకణాదగౌతమపతఞ్జలి జైమినితన్త్రే
షు సూత్రభాష్యవార్తికవృత్తిగ్రన్థేషు పాశుపతపాఞ్చరాత్రబౌద్ధార్హత
తన్త్రేష్వప్యుక్తరీత్యా దశతన్త్రేషు వేదాన్తిమతనిరాకరణప్రస్తావే కేవలా
ద్వైతస్యైవానూద్యమానత్వాత్। ప్రతివాదివాక్యసమ్భనపూర్వకం
సకలజనహృదయఙ్గమతయా తదేవాద్వైతం వ్యాసతాత్పర్యవిషయ ఇత్యు
త్పశ్యామః॥

ఏవఞ్చ సకలవేదాన్తవాక్యార్థసూచకానాం వ్యాససూత్రాణామ
ద్వితీయే బ్రహ్మణి తాత్పర్యేఽవధారితే తన్మూలభూతానాం సర్వాసాముప
నిషదామప్యద్వితీయే బ్రహ్మణి తాత్పర్యం సిద్ధమేవ।

చతుర్థయోర్వివక్షాయాం షష్ఠో భఙ్గః। ఆద్యద్వితీయచతుర్థానాం వివ
క్షాయాం సప్తమో భఙ్గ ఇత్యేవమేకత్వానేకత్వనిత్యత్వానిత్యత్వాదివిరు
ద్ధధర్మద్వయమాదాయ సర్వత్రోక్తనయో యోజనీయ ఇతి। తథా చ స
ర్వవస్తూనాం సత్త్వాసత్త్వనిత్యత్వానిత్యత్వాదివిరుద్ధానేకధర్మవత్త్వేనానే
కరూపత్వాదేకరూపే నిత్యే బ్రహ్మణి కథం శ్రుతిసమన్వయ ఇతి శఙ్కా
యాం తన్నిరాకరణార్థమాహ। నైకస్మిన్నసమ్భవాదితి। ఏకస్మిన్ పరమా
త్మరూపే వస్తున్యసమ్భవాద్విరుద్ధధర్మాణామసమ్భవాద్వస్తునోఽనేక
రూపవత్త్వం నాస్తీత్యర్థః। తథా చ యదస్తి తదస్త్యేవ। యన్నాస్తి త
న్నాస్త్యేవ। యన్నిత్యం తన్నిత్యమేవ నానిత్యం యథా వస్తుభూతః ప్రత్య
గాత్మా। ఏవం ప్రపఞ్చస్యాపి త్వన్మతేన వస్తుభూతత్వాన్నానేకరూపత్వసం

అత ఏవోక్తం శ్రీమత్సూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవఖణ్డే దశమాధ్యాయే॥ ఏకమేవాద్వితీయంస్యాదిత్యాహశ్రుతిరాదరాత్ । మాయామాత్రమిదం ద్వైతమితిచాహాపరాశ్రుతిః॥ ఏకత్వమ్పశ్యతో మోహః శోకఃక ఇతిచాహహి । ద్వితీయాద్వైభయంనాల్పేసుఖమిత్యపిచాహ

భవః । అస్మన్మతేతుప్రపంచోనసన్నాప్యసత్ । కిన్త్వనిర్వచనీయఏవ। అతస్సర్వవ్యవహారస్సంభవతీతిభావః ॥ ౨-౨-33 ॥ సూ॥ ర॥ భా॥

ఆత్మా దేహస్తదన్యో వా చైతన్యంమదశక్తివత్ ॥
భూతమేలనజం దేహే నాన్యత్రాత్మా వపుస్తతః॥
భూతోపలబ్ధిర్భూతేభ్యో విభిన్నా విషయిత్వతః॥
సైవాత్మా భాతి కాద్దేహాదన్యోసా పరలోకభాక్॥

మనశ్చిదాదీనాంక్రత్వర్థతానాస్తికింతుపురుషార్థత్వమిత్యుక్తే సతికోసౌపురుషఇతిప్రసంగాద్విచార్యతే । తదేతదధికరణంపూర్వోత్తరయోరుభయోః మీమాంసయోః శేషభూతం। స్వర్గమోక్షభాగినఆత్మనః ప్రతిపాద్యత్వాత్ తత్రబౌద్ధాలౌకాయతికాః దేహఏవఆత్మేతిమన్యంతే। అన్వయవ్యతిరేకాభ్యాంచైతన్యస్యదేహఏవోపలంభాత్ । సతిహిదేహేచైతన్యముపలభ్యతేనత్వసతి । నచచైతన్యస్యజాత్యంతరతయాదేహవ్యతిరిక్తఆత్మత్వంశంకనీయం క్రముకనాగవల్లీచూర్ణానాంసంయోగాన్మదశక్తిరివదేహాకారపరిణతేభ్యోభూతేభ్యోజాయమానం చైతన్యంకథంనామజాత్యంతరంస్యాత్ । తస్మాత్ । చేతనోదేహఆత్మా । ఇతిప్రాప్తేబ్రూమః॥ వ్యతిరేకస్తద్భావాభావిత్వాన్నతూపలబ్ధివదితిసిద్ధాంతసూత్రం। పృథివ్యాదీనాంభూతానాముపలబ్ధిర్భూతేభ్యో వ్యతిరిక్తాభవితుమర్హతి । విషయిత్వాత్ । యద్యద్విషయి । తత్తద్విషయాద్వ్యతిరిక్తం । యథారూపాచ్చక్షుః । తథాసతితాదృశచైతన్యమాత్మతత్త్వంవదంతంప్రతికథంభౌతికదేహరూపత్వమాపద్యేత । సత్యేవదేహేచైతన్యముపలభ్యతే । నాసతి। ఇతియావన్వయవ్యతిరేకావుక్తౌతత్రవ్యతిరేకోఽసిద్ధః। అసత్యపిదేహేపరలోక

హి । అత స్తర్కప్రమాణాభ్యాంవస్త్వేకత్వంసునిశ్చితం । ఏవముపామను భూత్యాచవస్త్వేకత్వంసునిశ్చితం । వస్త్వేకత్వంమహావాక్యాదేవజాన న్తియేద్విజాః । తేముచ్యన్తేహిసంసారాద్యథాస్వప్నాత్ప్రబోధతః । భే దదర్శనమాస్థాయము క్తింవాఞ్ఛన్తియేనరాః। తేమహాఘోరసంసారేవ తన్త్యేవనసంశయఇతి ॥ తత్రైవైకోనచత్వారింశే ॥ అథాతస్సమ్ప్ర వక్ష్యామిసమాసేననవిస్తరాత్ । అవిరోధంతువేదానామశేషాణాంమునీ శ్వరాః । ద్వివిధోవేదరాశిస్తుమునయస్సంశ్రితవ్రతాః । సత్యాద్వైత పరఃకశ్చిద్ద్వైతమార్గస్సమాసతః । కల్పితద్వైతనిష్ఠస్తువేదభాగోఽపరో ద్విజాః। సత్యమేవసదాఽద్వైతమసత్యంద్వైతమాస్తికాః।ప్రత్యక్షాదే రగమ్యత్వాదద్వైతస్యతుసర్వదా । తత్రైవార్థవతీసాక్షాదద్వైతశ్రు తిరాస్తికాః।అన్తరేణశ్రుతిమ్భేదోలోకసిద్ధస్సదైవహి। తేననార్థవతీతత్ర శ్రుతిర్మానాతిగామినీతి ॥ తత్రైవబ్రహ్మగీతాయాంపఞ్చమాధ్యాయే॥ త్వంశబ్దార్థోయఆభాతిసోహంశబ్దార్థఏవహి । యోహంశబ్దార్థఆభాతిస త్వంశబ్దార్థఏవహి । త్వమహంశబ్దలక్ష్యార్థస్సాక్షాత్ప్రత్యక్చితిస్సురాః । తచ్ఛబ్దస్యైవలక్ష్యార్థస్సైవనాత్రవిచారణా । త్వమహంశబ్దవాచ్యార్థ స్సైవదేహాదివస్తునః। నతచ్ఛబ్దార్థతాంవక్తిశ్రుతిస్తత్త్వమసీతియా। తద ర్థైక్యవిరుద్ధార్థత్యక్త్వావాచ్యగతంశ్రుతిః । అవిరుద్ధంచిదాకారంలక్ష యిత్వాబ్రవీతిహి । తదర్థేచత్వమర్థైక్యవిరుద్ధాంశంవినైవతు । కారణ త్వాదివాచ్యస్థంలక్షయిత్వాతుకేవలం । చిదాకారంపునస్తస్యత్వమర్థై క్యంబ్రవీతిచ । తత్త్వంశబ్దార్థభూతస్యచిన్మాత్రస్యపరాత్మనః । ఏకత్వంయ త్స్వతస్సిద్ధం సహివాక్యార్థఆస్తికాః । ఇతోన్యథాయోవాక్యార్థ స్సోఽవాక్యార్థోనసంశయఇతి ॥ తత్రైవద్వాదశాధ్యాయే ॥ వేదానామ

గామినశ్చిదాత్మనఃశాస్త్రేణోపలంభాత్। శాస్త్రప్రస్యచప్రామాణ్యంసమ ర్థనీయం । సత్యపిమృతేదేహే చైతన్యానుపలబ్ధేశ్చాన్వయాసిద్ధిః ॥ 3-3-౫3 ॥ వై॥ న్యా॥ లా ॥

స్వార్థే బాధ్యంయేనవదన్తివిమోహితాః। మహాసాహసికాఏవనేత రేహైనసం శయః। మమస్వార్థప్రకారేణవినాయేప్రవదన్తితే॥ అన్ధకూపేనిరాలమ్బే పతన్త్యేవనసంశయః। వేదార్థఃపరమాద్వైతం నేతరత్సురపుఙ్గవాః। నచేదత్రైవమేమూర్థాపతిష్యతినసంశయః। అన్యథావేదవాక్యానామర్థ ఇత్యతిశఙ్కయా। అనిశ్చితార్థాశ్చేన్మూర్ధాయుష్మాకఞ్చపతిష్యతి। ఇ తఃపరంనవక్తవ్యంవిద్యతేసురపుఙ్గవాః। సత్యమేవమయాప్రోక్తంశంభోః పాదంస్పృశామ్యహమితి॥

ఏవంభగవద్గీతాయామపి కేవలాద్వైతపరత్వమేవాఽభ్యుపగన్త వ్యంతత్రైత్రయోదశాధ్యాయే॥ క్షేత్రజ్ఞఞ్చాపిమాంవిద్ధిసర్వక్షేత్రేషు భారత। క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞయోర్జ్ఞానంయత్తజ్జ్ఞానంమతంమమ॥ తత్క్షేత్రం యచ్చయాదృక్చయద్వికారియతశ్చయత్। సచయోయత్ప్రభావశ్చతత్స మాసేనమేశృణు॥ ఋషిభిర్బహుధాగీతంఛన్దోభిర్వివిధైఃపృథక్। బ్ర హ్మసూత్రపదైశ్చైవహేతుమద్భిర్వినిశ్చితైః॥ ఇత్యాదిభగవద్వచనైఃక్షే త్రజ్ఞశబ్దితస్యజీవస్యమామితిబ్రహ్మత్వంప్రతిపాద్యతస్యైవార్థస్యబ్రహ్మ సూత్రప్రతిపాద్యత్వాభిధానేన బ్రహ్మసూత్రాణాఞ్చకేవలాద్వైతపర త్వస్యనిర్ణీతతయాతత్సమానార్థకబ్రహ్మగీతాయామపికేవలాద్వైతపర త్వావధారణాత్॥

అతఏవశాఙ్కరాత్రేపాద్మసంహితాయాం। పరక్షేత్రజ్ఞయో రైక్యమాత్మనోఽస్మిన్నితిచోదితం। క్షేత్రజ్ఞస్యబహుత్వంహిదేహభేదాత్ప్ర తీయతే। ఏకస్యైవతుబింబస్యదర్పణేషుయథాభిదా। భూతపఞ్చక సఙ్ఘాతఃక్షేత్రంతత్రవ్యవస్థితః। జీవోయస్తంవిదుఃప్రాజ్ఞాఃక్షేత్రజ్ఞంపర సమ్మితం। ఇత్యాదినాపరక్షేత్రజ్ఞయోరైక్యముక్తం॥

అతఏవహనుమత్కృతపైశాచభాష్యేప్యుక్తంద్వితీయాధ్యాయే॥ నాసతోవిద్యతేభావోనాభావోవిద్యతేసతః। ఉభయోరపిదృష్టోఽన్త

స్త్వనయో స్తత్త్వదర్శిభిః । అసతో౽విద్యమానస్య రజ్జుసర్పవద్దృష్టనష్టస్వభావస్య జగతో భావస్సత్తా నవిద్యతే । తథా పరమార్థతస్సత ఆత్మనః అభావః అవిద్యమానతా నవిద్యతే। సర్వత్రావ్యభిచారాత్। అనయోస్సదసతోర్దృష్ట ఉపలబ్ధః। అన్తః నిశ్చయః తత్త్వదర్శిభిరాత్మదర్శిభిరిత్యర్థః। తస్మాత్తత్త్వదర్శినాం దృష్టిమాశ్రిత్య శోకం మోహం చ హిత్వా శీతోష్ణాదీన్ తితిక్షస్వేత్యభిప్రాయ ఇతి ॥ తత్రైవాష్టాదశాధ్యాయే। భక్త్యా మామభిజానాతి యావాన్యశ్చాస్మి తత్త్వతః । తతో మాం తత్త్వతో జ్ఞాత్వా విశతే తదనన్తరం ॥ భక్త్యా భజనేన మాం సర్వేశ్వరమభిజానాతి అవగచ్ఛతి యావానహముపాధికృతభిన్నప్రపఞ్చరూపేణ ॥ యశ్చాస్మీతి అపాస్తసమస్తోపాధిస్వరూపేణేతి చ తత్త్వతః పరమార్థతః। ఏవం తతో జ్ఞాత్వా తతో మాం తదనన్తరం। విశతే ప్రవిశతి బ్రహ్మైవ సమ్పద్యత ఇత్యర్థః ఇత్యాదినా ప్రపఞ్చమిథ్యాత్వ ప్రతిపాదన పూర్వకం జీవ బ్రహ్మణోరైక్యం ప్రతిపాదితం.

తథా యాజ్ఞవల్క్యస్మృతావపి । ఆకాశమేకం హి యథా ఘటాదిషు పృథగ్భవేత్ । తథాత్మైకోహ్యనేకశ్చ జలాధారేష్వివాంశుమాన్ ఇత్యాదివచనజాతమపి కేవలాద్వైతమేవ ప్రతిపాదయతి ॥

ఏవం విష్ణుపురాణే౽పి । తద్భావభావమాపన్నస్తథాసౌ పరమాత్మనా । భవత్యభేదీ భేదస్తు తస్యాజ్ఞానకృతో భవేత్ । విభేదజనకే౽జ్ఞానే నాశమాత్యన్తికం గతే। ఆత్మనో బ్రహ్మణో భేదమసన్తం కః కరిష్యతి । జ్ఞానస్వరూపమత్యన్తనిర్మలం పరమార్థతః । తమేవార్థస్వరూపేణ భ్రాన్తిదర్శనతస్స్థితం । ప్రత్యస్తమితభేదం యత్సత్తామాత్రమగోచరం । వచసామాత్మసంవేద్యం తజ్జ్ఞానం బ్రహ్మసంజ్ఞితం। అహం మమేత్యవిద్యేయం వ్యవహారస్తథానయోః । పరమార్థస్త్వసంల్లాప్యో గోచరో వచసాం న యః । అహం హరిస్సర్వమిదం జనార్దనో నాన్యత్తతః కారణకార్యజాతం । ఈదృఙ్మనో యస్య న తస్య భూయో భవోద్భవా ద్వన్ద్వగదా భవన్తి ॥ ఇత్యాదివచనజాతమపి కేవలాద్వైతమేవ ప్రతిపాదయతి ॥

శ్రీమద్భాగవతేప్యేకాదశస్కన్ధే ఏకాదశాధ్యాయే శ్రీకృష్ణః । బద్ధోముక్తఇతివ్యాఖ్యాగుణతోమేనవస్తుతః । గుణస్యమాయామూలత్వాన్నమేమోక్షోనబన్ధనం । శోకమోహౌసుఖందుఃఖందేహాపత్తిశ్చమాయయా । స్వప్నేయథాత్మనఃఖ్యాతిస్సంసృతిర్నతువాస్తవీ । విద్యావిద్యేమమతనూవిద్ధ్యుద్ధవశరీరిణాం । మోక్షబన్ధకరీఆద్యేమాయయామేవినిర్మితే । ఏకస్యైవమమాంశస్యజీవస్యైవమహామతే । బన్ధోస్యావిద్యయానాదిర్విద్యయాచతథేతరః ॥ తృతీయస్కన్ధే ॥ కపిలదేవహూతిసంవాదే । అష్టావింశాధ్యాయే ॥ సర్వభూతేషుచాత్మానంసర్వభూతానిచాత్మని । ఈక్షేతానన్యభావేనభూతేష్వివతథాత్మతాం । స్వయోనిషుయథాజ్యోతిరేకంనానాప్రతీయతే ॥ యోనీనాంగుణవైషమ్యాత్తథాత్మాప్రకృతిస్థితః । తస్మాదిమాంస్వాంప్రకృతిందైవీంసదసదాత్మికాం । దుర్విభావ్యాంపరాభావ్యస్వరూపేణావతిష్ఠతే ॥ ఏకోనత్రింశాధ్యాయే । అర్చాదావర్చయేత్తావదీశ్వరంమాంస్వకర్మకృత్ ॥ యావన్నవేదస్వహృదిసర్వభూతేష్వవస్థితం । ఆత్మనశ్చపరస్యాపియఃకరోత్యన్తరోదరం । తస్యభిన్నదృశోమృత్యుర్విదధేభయముల్బణం ॥ ద్వాత్రింశే । జ్ఞానమాత్రమ్పరంబ్రహ్మపరమాత్మేశ్వరఃపుమాన్ । దృశ్యాదిభిఃపృథగ్భావైర్భగవానేకఈయతే । ఏతావానేవయోగేనసమగ్రేణేహయోగినః । యుజ్యతేభిమతోహ్యర్థోయదసఙ్గస్తుకృత్స్నశః । జ్ఞానమేకమ్పరాచీనైరిన్ద్రియైర్బ్రహ్మనిర్గుణం । అవభాత్యర్థరూపేణభ్రాన్త్యాశబ్దాదిధర్మిణా ॥ త్రయస్త్రింశే ॥ భక్తిప్రవాహయోగేనవైరాగ్యేణబలీయసా ॥ యుక్తానుష్ఠానయోగేనజ్ఞానేనబ్రహ్మయోగినా । విశుద్ధేనతదాత్మానమాత్మనావిశ్వతోముఖః । స్వానుభూత్యాతిరోభూతమాయాగుణవిశేషణం । బ్రహ్మణ్యవస్థితమతిర్భగవత్యాత్మసంశ్రయే । నివృత్తజీవాపత్తిత్వాద్వీతక్లేశాత్మనిర్వృతిః । నిత్యారూఢసమాధిత్వాత్పరావృత్తగుణభ్రమా । నసస్మారతదాత్మానం

స్వప్నదృష్టమివ ప్రకాశితమిత్యాదివచనజాతమపి కేవలాద్వైతమేవ ప్రతిపాదయతి । తథాచ పూర్వోక్తరీత్యా కపిలాదిసూత్రగత కేవలాద్వైతవాదోపోద్బలితశ్రుతిసూత్రస్మృతీతిహాసపురాణానాం కేవలాద్వైతపరత్వస్యైవ నిర్ధారితత్వేన॥ సత్యాద్వైతపరః కశ్చిద్వేదభాగస్సమాసతః। కల్పితాద్వైతనిష్ఠస్తు వేదభాగోఽపరో ద్విజా ఇతి శ్రీమత్సూతసంహితావచనానుసారేణ తత్ర తత్ర భేదప్రతిపాదకానాం శ్రుతిసూత్రస్మృతీతిహాసపురాణానాం కల్పితద్వైతపరత్వమేవార్థ్యయం॥

అతఏవ సాక్షాత్పరమేశ్వరావతారరూపైః సర్వజ్ఞైస్సకలశ్రుతిసూత్రస్మృతీతిహాసపురాణతాత్పర్యవిషయీభూతార్థావధారణధురీణైః శ్రీమద్భగవత్పాదైః సూత్రగీతాసనత్సుజాతసహస్రనామాదిభాష్యేషు కేవలాద్వైతమేవ పరమార్థ ఇత్యతిస్ఫుటతయా ప్రతిపాదితం। అతఏవ బ్రహ్మాండాద్యపురాణే। వ్యాకుర్వన్ వ్యాససూత్రార్థం శ్రుతేరర్థం యథోచివాన్। స ఏవార్థశ్శ్రుతేర్గ్రాహ్యశ్శంకరస్సవితాననా। ఇతి। కూర్మపురాణేపి। కరిష్యత్యవతారాణి శంకరో నీలలోహితః। శ్రౌతస్మార్తప్రతిష్ఠార్థం భక్తానాం హితకామ్యయా। ఉపదేక్ష్యతి తజ్జ్ఞానం శిష్యాణాం బ్రహ్మసంజ్ఞితమితి।

తస్మాత్సకలశ్రుతిసూత్రస్మృతీతిహాసపురాణతాత్పర్యవిషయీభూతం నిరస్తసమస్తసజాతీయవిజాతీయస్వగతభేదం సత్తాం నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తస్వభావం సచ్చిదానన్దఘనమద్వితీయశేషం పరంబ్రహ్మేతి సిద్ధం।

నన్వేవమపి కేవలాద్వైతస్య వ్యాసతాత్పర్యవిషయత్వవ్యవస్థాపనేన రామానుజమధ్వాదిమతవ్యవస్థాపనేపి వ్యాసమహర్షిప్రతివాదినాం కపిలకణాదాదిసూత్రకారాణాం ద్వైతమతం నిరాకృత్య స్వమతమేవాఙ్గీకుర్వాణానాం మతే నిరాకరణం యుక్తం న కేవలాద్వైతస్థాపనం యథా మితి చేన్న హి వయం వ్యాసప్రతివాదికపిలకణాదాదిమతనిరాకరణాయ కేవలాద్వైతప్రమాణోపన్యాసఙ్గం ప్రవర్తామహే। కిన్తర్హి కపిలాద్యనువా

దబలేనవ్యాసతాత్పర్యవిషయీభూతార్థానవధారణాన్మైవ ॥ తస్మింశ్చావధారితేవ్యాసశిష్యైః స్వస్మృతిప్రవర్తనైః స్వైస్సాంఖ్యకపిలకణాదాదిమత నిరాకరణపూర్వకకేవలాద్వైతస్థాపనేయత్నః కర్తవ్యఇతినాస్మాకమేవ నిర్బన్ధః ॥

కిఞ్చభాష్యవివరణవాచస్పత్యపఞ్చదశప్రకరణాదిగ్రన్థేష్వేవశ్రుతియుక్త్యనుభవబలేనకపిలకణాదాదిమతన్నిరాకృత్యకేవలాద్వైతంవ్యవస్థాపితమేవ। నచాభేదశ్రుతియుక్త్యనుభవవద్భేదశ్రుతియుక్త్యనుభవానామపి విద్యమానత్వేనకేవలాద్వైతమేవశ్రుతితాత్పర్యవిషయఇతిసూత్రభాష్యాదిగ్రన్థేషుకథంవ్యవస్థాపితమితివాచ్యం॥ ద్వితీయాద్వైభయఙ్జతోఽర్భవతీత్యాహహిశ్రుతిః। కోమోహఃకస్తథాశోకఏకత్వమనుపశ్యతః॥ ఇతిచాహహింసాసాక్షీశ్రుతిరద్వైతమాత్రకాః। ఏకత్వమితి వాక్యార్థోనానాపక్షోమునిసత్తమాః। స్తుతినిన్దేవిరుద్ధేతేయదిభేదోవివక్షిత ఇతి శ్రీమత్సూతసంహితావచనేనభేదనిన్దాపూర్వకమభేదస్యస్తూయమానత్వాత్। అభేదశ్రుతీనాంషడ్విధతాత్పర్యలిఙ్గాద్యుపేతత్వేనప్రబలత్వాత్। సచనారాయణస్యాంశోభగవాన్బాదరాయణః। ఇత్యాదిభ్యః। సూత్రయామాసవేదాన్తవాక్యార్థంశఙ్కరాఙ్ఘ్రియేత్యాద్యనేకపూర్వోక్తపురాణవచనేన "అథాతోబ్రహ్మజిజ్ఞాసే" త్యాదివ్యాససూత్రాణామేవౌపనిషద బ్రహ్మస్వరూపనిర్ణయైదమ్పర్యేణప్రవృత్తత్వాచ్చవ్యాసాభిమత కేవలాద్వైతమేవ సకలశ్రుతిమహాతాత్పర్యవిషయఇత్యకామేనాప్యభ్యుపగన్తవ్యత్వాత్॥

ననుకపిలకణాదగౌతమపతఞ్జలిజైమినిభిస్సర్వజ్ఞైరేవద్వైతతన్త్రాణాంప్రణీతత్వేనతేషామనుగ్రహాన్యాయేన తదభిమతార్థస్యైవప్రగ్రాహ్యతయాకథంవ్యాససూత్రాభిమతకేవలాద్వైతార్థస్యోపగమోయుక్తః। నచతేషామసర్వజ్ఞానాం [illegible] న్యాయేన తేషాంభ్రాన్తిః కల్ప్యతామితివాచ్యం। సర్వజ్ఞానాంకపిలాదిమహర్షీణాంభ్రాన్తికల్పనస్యానుచితత్వాదితిచేన్న ప్రకృతిపరమాణ్వాదిభిన్నభిన్నజగత్కారణవాదినాంకపిల

ణాదాదీనాంపరస్పరవిరుద్ధతన్త్రప్రవర్తకతయా ఐకమత్యాభావేనభూయోనుగ్రహన్యాయానవతారాత్ । అతఏవప్రోక్తమభియుక్తైః । కపిలో యదిసర్వజ్ఞఃకణాదో నేతికాప్రమా । తావుభౌయదిసర్వజ్ఞౌ మతభేదఃకథమ్భవేదితి । కిఞ్చకణాదస్యాక్షపాదస్యవ్యాసస్యకపిలస్యచ । పతఞ్జలేర్జైమినేశ్చదర్శనానిభవన్తిషడిత్యాదిప్రసిద్ధకణాదగౌతమకపిలవ్యాసపతఞ్జలిజైమినితన్త్రసిద్ధాన్తానాంమధ్యేఏకఏవసిద్ధాన్తో వ్యాసకపిలాది మహర్షిసమ్మతఇతిస్వీకర్తవ్యం। అన్యథాపరస్పరవిరుద్ధసకలతన్త్రసిద్ధాన్తార్థానాన్తదభిమతత్వే తేషాంవ్యాసకపిలాదిసకలమహర్షీణాంభ్రాన్తిరేవస్యాత్ । తత్రయస్మిన్నర్థేఽభ్యుపగమ్యమానేసర్వేషామభ్రాన్తత్వంసిధ్యతి సఏవార్థోగ్రాహ్యః । తతశ్చకపిలకణాదాదితన్త్రసిద్ధాన్తస్యద్వైతాదేశ్శ్రుతివిరుద్ధత్వేనతదభ్యుపగమే తేషాంమహర్షీణాంభ్రాన్త్యాపత్త్యా సకలవేదాన్తతాత్పర్యవిషయీభూతవ్యాసమహర్షిసిద్ధాన్తకేవలాఽద్వైతమేవ తేషాంసర్వేషాంసమ్మతమిత్యస్మిన్నర్థేనవివాదః ॥

వస్తుతస్తుకపిలగౌతమాదిమహర్షీణామపి కేవలాద్వైతమేవాభిమతమితిశ్రీమద్భాగవతాదిపురాణపర్యాలోచనయానిర్ణీయతే । తథాహిశ్రీమద్భాగవతతృతీయస్కన్ధే । జ్ఞానమాత్రంపరంబ్రహ్మపరమాత్మేశ్వరఃపుమాన్ । దృశ్యాదిభిఃపృథగ్భావైర్భగవానేకఈయతే । జ్ఞానమేకంపరాచీనైరిన్ద్రియైర్బ్రహ్మనిర్గుణం । అవభాత్యర్థరూపేణభ్రాన్త్యాశబ్దాదిధర్మిణా ॥ ఇత్యాదిపూర్వోదాహృతవచనైఃకపిలస్యకేవలాద్వైతమేవాభిమతమితినిశ్చీయతే॥

తథాబ్రహ్మాణ్డేవక్తిగౌతమః।నమోఽజపద్యేశ్వరేశాయస్వాప్యహీనాయశమ్భవే । తత్త్వానాంపరతత్త్వాయస్వయమ్భానాయహేతవే । చిచ్ఛక్తిజ్ఞానశక్తిస్సంస్థితాకార్యాణిచలస్సదా । తత్త్వతో యత్స్వరూపం హిఽపద్యతేసపృథగ్గతిః । తస్మై జపేశ్వరేశాయ నమోఽద్వైతస్వరూపిణే ఉత్తమాధమమధ్యమాహీనాయేచజీవాఃపృథగ్విధాః । తత్త్వతో

నాతిరిచ్యన్తేయస్మాత్సాంబాన్మహేశ్వరాత్ । తస్మైనచ్ఛినదేశాయన
మోఽద్వైసర్వసాక్షిణే । యత్సత్త్వాజ్జగతస్సత్త్వాయత్సత్త్వాంనవినాజగత్ ।
యస్యభాసాజగద్భానంయయంవినానజగత్పృథక్ । ఆదిత్యసోమావగ్నిశ్చ
యద్భాసాభాన్తినిత్యశః । తస్మైజప్యేశ్వరేశాయనమోఽద్వైతస్వ
రూపిణే । యదానన్దోఽఖిలానన్దోభాతిస్వయమేవహి । యశ్శివఃపరమా
నన్దోవర్తతేసర్వజన్తుషు । తస్మైజప్యేశ్వరేశాయనమోఽద్వైసర్వసాక్షి
ణే ॥ ఇత్యాదివచనైర్గౌతమస్యకేవలాద్వైతమేవాభిమతమితిప్రతి
పద్యతే ॥

తథాశైవే । ఏకాదశరుద్రసంహితాయాం । వ్యాసజైమినిసం
వాదే । అహంహిభగవత్స్వాత్సాచ్ఛిష్యభూతస్సుశిక్షితః । తథాపిమేఽవరో
క్షస్తుజ్ఞానంనాస్తిమహామునే । తస్యమేముక్త్యుపాయన్తువదకారుణ్య
చేతసా । ఇతిపృష్టోమునిశ్శ్రీమాన్మహాకారుణికోత్తమః । ఆహూయజై
మినింమాశ్చరహస్యేతముపాచహ । వ్యాసః । సాధుపృష్టంత్వయావత్స
లోకానాఞ్చహితప్రదం । వదామ్యహముపాయన్తేశవాన్యేషాంచము
క్తిదం । సాంబమూర్తిప్రసాదేనజ్ఞాతంసుమమవిద్యతే । జ్ఞానాదేవవి
ముక్తిస్స్యాన్నాన్యథాకర్మకోటిభిః । జ్ఞానంవేదాన్తజంజ్ఞానమజ్ఞానఞ్చ
స్యదిష్యతే । జీవబ్రహ్మైక్యవిషయంతదపిస్యాన్నచేతరత్ । తచ్చశమ్భోః
ప్రసాదేసగురోశ్శైవప్రసాదతః । తథావేదాన్తవాక్యానాంతాత్పర్యస్యవి
చారణాత్ । జాయతేతచ్ఛివజ్ఞానంనాన్యథాసత్యమీరితం ॥ ఇత్యాదివ
చనైర్జైమినేఃకేవలాద్వైతమేవాభిమతమిత్యవధార్యతే ॥

తథాస్కాన్దేశేషశివసంవాదే । యథార్థంమత్స్వరూపస్యలోకై
రమితతేజసః । అతిగుహ్యంస్వసంవేద్యంశ్రుణుత్వంవదతోమమ ॥ శివః ।
వదమాయాసముత్పన్నఃప్రపఞ్చఃకర్మణిస్థితః । నైవజానాతిమరణంసు
ఖందుఃఖంభయంద్విషం । కల్ప్యతేనియతంకర్త్రాహిప్సృత్తికాయాంయ
థాఘటః । మాయయామయికల్ప్యన్తేతథాసర్గాదికాఃక్రియాః । సక

లం నిష్కళం చేతి మమ రూపద్వయం స్మృతం । సకలం చక్షుషా గ్రాహ్యం ధ్యేయం చ నియతాత్మభిః॥ నిష్కళం తు నిరాకారం నిరఞ్జనమనామయం । న తద్దృశ్యం చ ధ్యేయం నైవాలోచ్యం నృభిః ఫణిన్ । తథాపి తే ప్రపశ్యన్తి యే బుద్ధ్యా మత్పరాయణాః । నిర్ద్వన్ద్వా నిరహఙ్కారా నిరస్తకలికల్మషాః । ఆశీవిషం ఫణీన్ద్ర త్వాం జ్వలద్వహ్నివిలోచనం । సహస్రశిరసం దృష్ట్వా భవేల్లోకో భయాకులః । అత్రిర్నామ మహాతేజాస్తథా దివ్యస్తపోధనః । అనసూయా చ తత్పత్నీ పుత్రన్త్వాం ప్రాప్తుమిచ్ఛయా । కమలాక్షమజం విష్ణుం ద్వావపూజయతాం చిరం। ప్రదదౌ త్వాం తయోశ్శేషస్సోపి దేవః కృపానిధిః । తదా జన్మభయాద్బాలో లసత్పఞ్చఫణాన్వితః । తత్పత్న్యైస్సానసూయాదృష్టోభూస్త్వం జఙ్కారాఞ్జితా । పుత్రాభిలాషిన్యథ సా కరస్థమ్బాలరూపిణం । విలోక్య సహసా క్షిప్తా త్వాముఞ్చన్మహీతలే । పతఞ్జలిసమాఖ్యోభూస్తదా తత్పాతనాద్భువి । అద్యత్వం తాదృశోభూత్వా సహితః ప్రజ్ఞయానయా । నామ్నా పతఞ్జలిః ఖ్యాతో ధ్యాయన్మాం హృది సన్తతం । ఇత్యాదివచనైః పతఞ్జలిః ఖ్యాతో ధ్యాయన్మాం హృది సన్తతం । ఇత్యాదివచనైః పతఞ్జలేః కేవలాద్వైతమేవాభిమతమిత్యవసీయతే ॥

ఏవమేవ కణాదస్యాపి కేవలాద్వైతమేవాభిమతమితి ద్రష్టవ్యం॥

తస్మాత్కపిలకణాదాదీనాం కేవలాద్వైతమేవాభిమతమితి న కస్యాపి భ్రాన్తికల్పనా । న చోక్తరీత్యా కేవలాద్వైతస్య కపిలకణాదాద్యభిమతత్వే తేషాం వ్యాసాభిమతాద్వైతనిరాకరణాఽయోగేన కేవలాద్వైతానువాదబలేనైవాద్వైతస్య వ్యాసతాత్పర్యవిషయత్వసమర్థనసంరంభో విఫలస్స్యాదితి వాచ్యం । తేషాం కేవలాద్వైతస్య ముఖ్యతాత్పర్యవిషయత్వేఽపి చికీర్షితస్వసిద్ధాన్తాభినివేశమాత్రేణ తన్నిరాకరణసమ్భవాత్ । కార్యాన్తరాభినివేశమాత్రేణ స్వాభిమతార్థనిరాకరణమభియుక్తానామపి దృశ్యతే । తథా హి శ్రీమద్రామాయణే । శ్రీరామచన్ద్రో జానా

తిసంపాదే ॥ అష్టకాపితృదైవత్యమిత్యయంప్రసృతోజనః । అన్నస్యోప
ద్రవంపశ్యమృతోవాకిమశిష్యతి । యదిభుక్తమిహాన్యేనదేహమన్యస్యగ
చ్ఛతి । దద్యాత్ప్రవసతశ్శ్రాద్ధంనతత్పథ్యశనంభవేత్ । దానసంవననా
హ్యేతేగ్రన్థామేధావిభిఃకృతాః । యజస్వదేహిదీక్షస్వతపస్తప్యస్వప
స్త్యజ । ననాస్తిపరమిత్యేతత్కురుబుద్ధింమహామతే । ప్రత్యక్షంయత్తదా
తిష్ఠపరోక్షంపృష్ఠతఃకురు । సతాంబుద్ధింపురస్కృత్యసర్వలోకనిదర్శినీం ।
రాజ్యంత్వంప్రతిగృహ్ణీష్వభరతేనప్రసాదితః ॥ రామః ॥ సత్యఞ్చధర్మ
ఞ్చపరాక్రమఞ్చభూతానుకంపాంప్రియవాదితాంచ । ద్విజాతిదేవాతిథి
పూజనఞ్చపన్థానమాహుస్త్రిదివస్యసన్తః ॥ తేనైవమాజ్ఞాయయథావ
దర్థమేకోదయంసంప్రతిపద్యవిప్రాః। ధర్మంచరన్తస్సకలంయథావత్కా
ఙ్క్షన్తిలోకాగమమప్రమత్తాః । నిన్దామ్యహంకర్మపితుఃకృతంతద్యస్త్వా
మగృహ్ణాద్విషమస్థబుద్ధిం । బుద్ధ్యానయైవంవిధయాచరన్తంసునాస్తికం
ధర్మపథాదపేతం । యథాహిచోరస్సతథాహిబుద్ధస్తథాగతంనాస్తికమ
త్రవిద్ధి। తస్మాద్ధియశ్శక్యతమఃప్రజానాంసనాస్తికేనాభిముఖోబుధస్స్యా
త్ । త్వత్తోజనాఃపూర్వతరేవరాశ్చశుభానికర్మాణిబహూనిచక్రుః । జి
త్వాసదేమంచపరంచలోకంతస్మాద్ద్విజాస్స్వస్తిహుతంకృతంచ ॥ ధ
ర్మేరతాస్సత్పురుషైస్సమేతాస్తేజస్వినోదానగుణప్రధానాః । అహింస
కావీతమలాశ్చలోకేభవన్తిపూజ్యామునయఃప్రధానాః ॥ ఇతిబ్రువన్త
ంవచనంసరోషంరామంమహాత్మానమదీనసత్వం । ఉవాచతథ్యమ్పున
రాస్తికఞ్చసత్యంవచస్సానుశయఞ్చవిప్రః ॥ జాబాలిః ॥ ననాస్తికానాంవ
చనబ్రవీమ్యహంనచాస్తికోహంనచనాస్తికిఞ్చన । సమీక్ష్యకాలమ్పున
రాస్తికోభవంభవేయకాలేపునరేవనాస్తికః ॥ నచాపికాలోయముపాగ
తశ్శనైఃయథామయానాస్తికవాగుదీరితా । నివర్తనార్థన్తవరామకార
ణాత్ప్రసాదనార్థఞ్చమయైతదీరితం ॥ క్రుద్ధమాజ్ఞాయరామంతువసిష్ఠఃప్ర
త్యువాచహ । జాబాలిరపిజానీతేలోకస్యాస్యగతాగతిం ॥ నివర్తయితు
కామస్తుత్వామేతద్వాక్యముక్తవాన్ । ఇత్యాదిజాబాలిశ్రీరామచన్ద్రవి

సిద్ధవచనైర్వ్యస్తతో ధర్మమార్గప్రవర్తకేనజాబాలిమహర్షిణా శ్రీరామచ
న్ద్రనివర్తనార్థం నాస్తికపక్ష మవలమ్బ్య ధర్మమార్గేఽనూద్యనిరాకృతేస
తితత్ప్రయుక్తే శ్రీరామచన్ద్రకోపానన్తరంతస్యనాస్తికత్వాభావప్రతిపాద
నేనజాబాలిమహర్షేర్నాస్తికపక్షస్థాపన సధర్మమార్గనిరాకరణయోస్తాత్ప
ర్యాభావేపిధర్మమార్గానువాదాంశేతాత్పర్యస్యసద్భావాత్ । తద్వత్కా-
పిలకణాదాదీనాంద్వైతస్థాపనాఽద్వైతనిరాకరణయోస్తాత్పర్యాభావేపి
కేవలాద్వైతస్య వ్యాసతాత్పర్యవిషయత్వ సమర్థనసంరంభోఽస్మాకం
సఫలఏవ ॥

నచవేదాన్తవిరుద్ధార్థ ప్రతిపాదకానాఙ్కాపిలకణాదాదితన్త్రాణా
ఙ్కాఽగతిరితివాచ్యం । వేదాన్తతాత్పర్యవిషయకేవలాద్వైతజ్ఞానాయ
తదపేక్షితాసంగోదాసీనసాక్షిరూపత్వంపదార్థ వివేకప్రయోజనతయాసా
ఙ్ఖ్యశాస్త్రస్య । తదపేక్షితయమాద్యష్టాఙ్గయోగప్రతిపాదకతయాయో
గశాస్త్రస్య । తదపేక్షితచిత్తశుద్ధిసమ్పాదకధర్మవిచారపరతయాజైమి
నిశాస్త్రస్య । తదపేక్షితషోడశపదార్థసప్తపదార్థోప పాదనపూర్వకదే-
హేన్ద్రియాది వ్యతిరిక్తాత్మనిర్ణయానుకూలతయా గౌతమకణాదశాస్త్ర
యోశ్చోప యోగసమ్భవాత్ ॥ నచతథాసతి కేవలాద్వైతజ్ఞానోపయో
గిపదార్థమాత్ర నిరూపణస్యైవకర్తవ్యత్వేనతద్విరుద్ధప్రపఞ్చ సత్యత్వా
దికమపి తేషుశాస్త్రేషుకిమర్థంనిరూపితమితివాచ్యం । వేదాన్తశాస్త్రాన
ధికారిణాంమన్దమతీనాం స్థూలారున్ధతీన్యాయేనక్రమేణ బ్రహ్మసత్తా
వధారణాయైవవేదానుకూలశాస్త్రప్రవృత్తిసిద్ధ్యర్థంవస్తుతః ప్రపఞ్చసత్య
త్వాభావేపితత్తత్పురుషవాసనాసిద్ధప్రపఞ్చసత్యత్వా ద్యుపదేశస్యావశ్య
కత్వేన తన్నిరూపణసమ్భవాత్ ॥

ఏవమేవపాఞ్చరాత్రపాశుపతాదితన్త్రాణామపి తాత్పర్యం ద్రష్ట
వ్యం॥పాశుపతపాఞ్చరాత్రప్రణేతృభిశ్శివవిష్ణ్వాదిభి శ్శ్రుతిపురాణాదిషుకే
వలా ద్వైతస్యస్ఫుటతయాప్రతిపాదనేనతదనుకూలతయా తేషాం తన్త్రా

ణామపి కేవలాద్వైతపరత్వస్యసిద్ధత్వాత్ ॥ తత్రతత్రపాఞ్చరాత్రపాశుప
తాదితన్త్రేషు కేవలాద్వైతస్యస్ఫుటతయా ప్రతిపాదనాచ్చ । అతఏవపూ
ర్వమేవోక్తం ॥ పరక్షేత్రజ్ఞయోరైక్యమాత్మనో మోక్షే హి చోదితం । ఇత్యా
దినా । తథాచతత్రత్యభేదవాక్యానాం కేవలాద్వైతజ్ఞానోపయోగిత్వే
నవిష్ణ్వాద్యుపాసనాపరత్వమిత్యవధేయం ॥

ఏవమేవబౌద్ధచార్వాకాదిబాహ్యతన్త్రాణామపి తాత్పర్యం ద్రష్ట
వ్యం । బౌద్ధచార్వాకాదిబాహ్యతన్త్రప్రణేతృభిర్భగవద్బుద్ధ బృహస్పతి
ప్రభృతిభిశ్శ్రీమత్సూతసంహితాదిపురాణేషు కేవలాద్వైతమభ్యుపగత
మితిప్రతిపాదనేనతదీయతన్త్రాణామపితత్రైవ తాత్పర్యవర్ణనస్యయుక్త
త్వాత్ ॥ తత్రత్యప్రపఞ్చశూన్యత్వప్రతిపాదకవచనానాం ప్రపఞ్చస్య
హేయత్వసూచనద్వారా కేవలాద్వైతజ్ఞానోపయోగివైరాగ్యసమ్పాద
కతయాచరితార్థత్వేనప్రపఞ్చశూన్యత్వే తాత్పర్యాభావాత్ ॥ దేహాత్మ
త్వాదివిరుద్ధాంశప్రతిపాదకవచనానాన్తు । అనేకజన్మార్జితదురితవాసనా
క్రాన్తపురుషవిశేషాణాంఝటితి దేహవిలక్షణాత్మజ్ఞానాసమ్భవేన స్థూలా
రున్ధతీన్యాయేన దేహవిలక్షణాత్మజ్ఞానోపయోగిత్వాత్ ॥

ననుసకలశ్రుతిస్మృతిపురాణాదిషు వైదిక వ్యతిరిక్తతన్త్రాణామ
గ్రాహ్యత్వప్రతిపాదనాత్కథం తేషాం వేదాన్తశాస్త్రోపయోగిత్వోపపాద
నమితి చేత్సత్యం । తేషుతన్త్రేష్వవాన్తరతాత్పర్యేణ తత్తత్సిద్ధాన్త
త్వేనప్రతిపాద్యమానస్య వేదాన్తవిరుద్ధార్థస్య వ్యవహారమార్గికత్వబుద్ధ్యా
తేషామనుపాదేయత్వేఽప్యుక్తరీత్యా తేషాం తన్త్రాణామపి పరమ్పరయా వే
దాన్తశాస్త్రోపయోగిత్వమితి బుద్ధ్యా ఉపాదేయత్వేన తదుపపాదనసంభ
వాత్ । తస్మాద్బౌద్ధచార్వాకపాఞ్చరాత్రపాశుపతన్యాయవైశేషికపూర్వ
మీమాంసాసాఙ్ఖ్యయోగతన్త్రాణామప్యుక్తరీత్యా వేదాన్తశాస్త్రోప
యోగిత్వం సమ్భవతీతి న కాప్యనుపపత్తిః ॥

అతఏవోక్తం శ్రీమత్సూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవఖణ్డే ద్వా
వింశాధ్యాయే ॥ అథాతస్సమ్ప్రవక్ష్యామి మార్గప్రామాణ్యనిర్ణయం । శ్ర

యాసహితాయయాయం శ్రుణుధ్వం మునిపుఙ్గవాః ॥ వేదాంశ్చధర్మశా
స్త్రాణిపురాణంభారతంతథా । వేదాఙ్గాన్యుపవేదాంశ్చకామికాద్యాగ
మానపి ॥ కాపాలంలాకులఞ్చైవతయోశ్చైదాన్ద్విజర్షభాః । తథాపాశు
పతంసోమంభైరవప్రముఖాగమాన్ ॥ తేషామేవోపవేదాంశ్చశతశోఽ
థసహస్రశః । విష్ణ్వాగమాంస్తథాబ్రాహ్మన్బుద్ధానాగ్నాగమానపి॥ లో
కాయతం తర్కశాస్త్రంబహువిస్తరసంయుతం। మీమాంసామతిగమ్భీ
రాంసాఙ్ఖ్యయోగంతథైవచ॥ అనేకభేదాన్యన్యానితథాశాస్త్రాన్తరాణ్య
పి । నిర్మమేశఙ్కరస్సాక్షాత్సర్వజ్ఞస్సఙ్గ్రహేణతు ॥ ప్రసాదాదేవరుద్ర
స్యబ్రహ్మవిష్ణ్వాదయస్సురాః ॥ సిద్ధవిద్యాధరాయక్షరాక్షసాద్యాస్త
థైవచ ॥ మునయశ్చమనుష్యాశ్చయథాభాగంద్విజోత్తమాః । తాన్యేవ
విస్తరేణైవసఙ్గ్రహేణైవవాపునః ॥ కుర్వన్తితానిమానానికథితానిమనీ
షిభిః । అధికారివిభేదేననైకస్యైవసదాద్విజాః॥ తత్రైకైకేతేపిమార్గాస్తు
నహన్తవ్యామనీషిభిః । యథాతోయప్రవాహాణాంసముద్రఃపరమావ
ధిః । తథైవసర్వమార్గాణాంసాక్షాన్నిష్ఠామహేశ్వరః ॥ యేనయేనప్రకా
రేణజనైరేభిరుపాసితః । తత్తన్మార్గానుగుణ్యేనసాధకత్వముపైతిసః ॥ త
త్ప్రసాదాత్క్రమాన్మార్గాన్విశిష్టానేతిమానవః । తత్రతత్రస్థితోదే
వఃప్రసాదంకురుతేఽస్యతు ॥ సోపానక్రమతోదేవోవేదమార్గస్యకార
ణం । వేదమార్గస్థితోదేవస్సాక్షాన్ముక్తేస్తుకారణం ॥ తత్రాపికర్మభాగ
స్థోజ్ఞానశ్రద్ధాప్రదోహరః । జ్ఞానభాగస్థితశ్శమ్భుర్జ్ఞానద్వారేణమోక్షదః॥
ఏకరూపాపరాముక్తిస్తత్తద్విషయామతిః । ఏకరూపాభవేన్నైవనా
నారూపాభవిష్యతి ॥ వేదాన్తశ్శఙ్కరంసాక్షాన్నిర్విశేషాద్వయాత్మనా ।
వక్తిమార్గాన్తరాన్నైవతతోవిద్యాతువేదజా ॥ అతోమార్గాన్తరా
జ్జాతామతయోమతిమత్తరాః। అవిద్యానైవవిద్యాస్స్యురితిసమ్యఙ్నిరూ
పణం ॥ తస్మాన్మార్గాన్తరాణాన్తుప్రామాణ్యంవేదవిత్తమాః । ముక్తేర
న్యత్రనాత్రైవక్రమేణైవాత్మమానతా ॥ అతోవేదాన్తమార్గస్థోమహా
దేవోఽచిరేణతు । ముక్తిందదాతినాన్యత్రస్థితస్సోపిక్రమేణతు ॥ దదా
తిపరమాంముక్తిమిత్యేషాశాశ్వతీశ్రుతిః ॥ అతోవేదాశ్రయోమర్త్యో
నాన్యమార్గంసమాశ్రయేత్ ॥ వేదమార్గైకనిష్ఠానాంనకించిదపిదుర్లభం।

అద్వైతైవపరమామ్ ముక్తిర్నచాన్యాత్రతుపుష్కలా ॥ అతో౽ధికారి భేదేనమార్గో మానంనసంశయః । ఈశ్వరస్యస్వరూపేచబన్ధహేతౌ తథైవచ ॥ జగతఃకారణేముక్త్యాజ్ఞానాదౌచతథైవచ । మార్గాణాంయేవి రుద్ధాంశావేదాన్తేనవిచక్షణాః ॥ తేపిమందమతీనాశ్చమహామోహావృ తాత్మనాం । వాఞ్ఛామాత్రానుగుణ్యేన ప్రవృత్త్యానయథార్థతః ॥ దర్శ యిత్వాత్రణంమర్త్యోయధావస్తీంగాంయథాగ్రహీత్ ॥ దర్శయిత్వాత థాతేషామిదంపూర్వంమహేశ్వరః । పశ్చాత్పాకానుగుణ్యేనదదాతిజ్ఞా నముత్తమం ॥ తస్మాదుక్తేనమార్గేణశివేనకథితాఅమీ ॥ మార్గామా నంనచామానంమృషావాదీకథంశివః । మహాకారుణికోదేవస్సర్వజ్ఞోని ర్మలఃఖలు ॥ తథాపివేదోమార్గాణాముత్తమస్సర్వసాధకః ॥ సర్వముక్తం సమాసేనమార్గప్రామాణ్యనిర్ణయం । ఏవంబుధ్వాశ్రుతౌశ్రద్ధాంకురు ధ్వంయత్నతో ద్విజాః ॥ ఇతి ॥

తస్మాత్సకలశ్రుతిసూత్రస్మృతీతిహాసపురాణా౽౽గమతన్త్రాణాం వ్యాసాభిమతకేవలాద్వైతఏవతాత్పర్యస్యావధారితత్వేనతాదృశాద్వై తమేవపరమార్థఇతిసిద్ధం॥

ఇతి శ్రీమద్రాధామాధవసంవాదాద్యనేకప్రబన్ధనిర్మాణధురీణస్య
శ్రీ వేఙ్కటపతికవి సార్వభౌమస్యతనూభవేన సుదన్తాకల్యా
ణాద్యనేకప్రబన్ధరచనాచాతురీధౌరేయస్య అళగిరిక
వేరనుజేన వీణావాదనప్రవీణేన వేదాన్తసిద్ధాన్త
రహస్యార్థప్రకాశనధురంధరేణ
శ్రీమదయ్యణ్ణవిద్వన్మణినా
విరచితే
వ్యాసతాత్పర్య నిర్ణయే
కేవలాద్వైత వివేకోనామ
ప్రథమః పరిచ్ఛేదః
ఓంతత్సత్.

శ్రీశఙ్కరగురవేనమః

శ్రీవ్యాసతాత్పర్యనిర్ణయః.

ద్వితీయపరిచ్ఛేదః.

సమస్తజగదాధారసగుణబ్రహ్మనిర్ణయం ।
భగవత్పాదసిద్ధాన్తమనుసృత్యకరోమ్యహం ॥

అత్ర కేచిదప్పయ్యదీక్షితచరణానామద్వైతవిద్యాచార్యాణాం పరమతాత్పర్యవిషయీభూతార్థమవిజ్ఞాయతత్కృతశివతత్త్వ వివేకాదిగ్రన్థానాలోక్యబ్రహ్మ విష్ణుశివాపేక్షయాతురీయశివస్య వ్యావహారికాధిక్యంవర్ణయన్తి।తద్భ్రమనివారణవ్యాజేనసగుణబ్రహ్మనిర్ణయాయద్వితీయపరిచ్ఛేదఆరభ్యతే॥

నన్వస్తువ్యాసతాత్పర్యవిషయీభూతకేవలాద్వైతస్వరూపం సత్యజ్ఞానానన్దాత్మకంనిర్విశేషంపరంబ్రహ్మ ॥ తజ్జ్ఞానప్రాప్తిఃకథమితిచేదుచ్యతే । నాయమాత్మాప్రవచనేనలభ్యోనమేధయానబహునాశ్రుతేనయమేవైషవృణుతే తేనలభ్యస్తస్యైషఆత్మావృణుతేతనూంస్వాం । ఇతిక్షేత్రంతథాజ్ఞానంజ్ఞేయంచోక్తంసమాసతః । మద్భక్తఏతద్విజ్ఞాయ మద్భావాయోపపద్యతే। ఈశ్వరానుగ్రహాదేవపుంసామద్వైతవాసనా। మహాభయపరిత్రాణాద్విప్రాణామేవజాయతే । అతీవశుద్ధచిత్తానాం ప్రసాదాదేవమేహరే ॥ ఇచ్ఛాసాయుజ్యరూపాయాంముక్తౌసమ్యగ్విజాయతే । మమప్రసాదహీనానాంసాతున్ముక్తౌనజాయతే ॥ వేదమార్గైకనిష్ఠానాంమద్భక్తానాంమహాత్మనాం । ప్రవృత్తిపర్యన్తాశ్రద్ధాసాతున్మ

క్త్వానజాయతే॥ అనేకజన్మసంసిద్ధశ్రౌతస్మార్తానువర్తినాం । పరమా
త్మైకవిజ్ఞానంజాయతేసురపుఙ్గవాః ॥ యుష్మాకమపిసర్వేషాంశివస్యప
రమాత్మనః। పరమాద్వైతవిజ్ఞానంప్రసాదాదేవనాన్యథా॥ఇత్యాదిశ్రుతి
స్మృతిపురాణేషుపరమేశ్వరప్రసాదాదేవ కేవలాద్వైతవిజ్ఞానప్రాప్తిరితి
ప్రతిపాదనేనప్రాచీనబహుజన్మార్జితపుణ్యపరిపాకవిశుద్ధచిత్తస్యపురుషస్య
పరమేశ్వరప్రసాదాదేవతాదృశం బ్రహ్మజ్ఞానంశ్రవణాదిద్వారాసమ్పద్య
తే। అన్యేషాన్తుపరమేశ్వరప్రసాదహీనానాంగౌతమదధీచిశాపగ్రస్తానాం
మహాపాపామ్బునిధినిమగ్నానాం కేవలాద్వైతజ్ఞానరుచిరపినజాయతే ।
ప్రత్యుతప్రద్వేషఏవజాయతే । అతఏవోక్తంశ్రీమత్సూతసంహితా
యాం ॥ గౌతమస్యమునేశ్శాపాద్దధీచిమునిశాపతః । పూర్వజన్మకృతా
త్పాపాదయమర్థోనరోచతే ॥ మహాపాపవతాంనౄణాంపరమాద్వైత
వేదనే। ప్రద్వేషోజాయతేసాక్షాద్వేదజన్యేశివేపిచేతి । తస్మాత్కేవలా
ద్వైతజ్ఞానస్యపరమేశ్వరప్రసాదాధీనత్వేన తత్ప్రసాదాయతదుపాసనమవ
శ్యంకర్తవ్యం ॥

అథకశ్చమహేశ్వరః యస్యప్రసాదాద్బ్రహ్మజ్ఞానప్రాప్తి రితి
చేదత్రాభిధీయతే। మాయాంతుప్రకృతిం విద్యాన్మాయినంతుమహే
శ్వరం । అస్మాన్మాయీసృజతేవిశ్వమేతత్ ॥ ఈశ్వరోజగతఃకర్తామా
యయాస్వీయయాపురా। అభేదేనస్థితఃపూర్వకల్పవాసనయాన్వితః॥ కా
లకర్మానుగుణ్యేనస్వాభిన్నస్వీయమాయయా । అభిన్నోపితయాస్వస్య
భేదంకల్పయతిప్రభుః ॥ కల్పితోయంద్విజాభేదోనాభేదంబాధతేసదా ॥
కల్పితానామవస్తుత్వాదవిరోధశ్చసిధ్యతి । పునఃపూర్వక్షణోత్పన్నవాస
నాబలతోఽనఘాః ॥ ఈక్షితాపూర్వవద్భూత్వాస్వశక్త్యాపరయా
యుతః ॥ ఇత్యాదిశ్రుతిపురాణపర్యాలోచనయా మాయోపహితచైత
న్యమేవపరమేశ్వరఇత్యుచ్యతే, తస్యైవపరమేశ్వరస్య" యతోవాఇ
మానిభూతానిజాయన్తే॥ తదైక్షతబహుస్యాంప్రజాయేయేతి॥ జన్మా
ద్యస్యయతః॥ ప్రకృతిశ్చప్రతిజ్ఞాదృష్టాన్తానుపరోధాత్॥ ఇత్యాదిశ్రుతి

సూత్రేభ్యోజగజ్జన్మాదికారణత్వంప్రతిపాద్యతే । సృష్ట్యాదిషుమాయాసం
బన్ధమాత్రస్యైవప్రయోజకత్వాత్ ॥ జగజ్జన్మాదికారణత్వంచాభిన్నని
మిత్తోపాదానత్వేపర్యవసన్నం । తత్రోపాదానత్వంచసార్వధ్యస్తసమస్త
ప్రపఞ్చాధిష్ఠానత్వంవక్తవ్యం । ఏతచ్చామూర్తవ్యాపకరూపేణైవపర
మేశ్వరస్యసమ్భవతి । నతువిగ్రహోపహితపరిచ్ఛిన్నరూపేణ । విగ్ర
హస్యసర్వత్రప్రపఞ్చేనుస్యూతత్వాభావాత్ । తస్యైవమాయోపహి
తస్యసర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వాద్యనన్తకల్యాణగుణశాలిత్వమభ్యుపగమ్యతే।
పరాస్యశక్తిర్వివిధైవశ్రూయతే స్వాభావికీజ్ఞానబలక్రియాచ। ఇత్యాది
శ్రుతేః । అతఏవసర్వోపేతాచతద్దర్శనాదిత్యధికరణేవికరణత్వాన్నేతిచే
త్తదుక్తమితిసూత్రభాష్యే ॥ అపాణిపాదోజవనోగ్రహీతాపశ్యత్య
చక్షుస్సశృణోత్యకర్ణః । ఇత్యకరణస్యాపిబ్రహ్మణస్సర్వసామర్థ్యందర్శ
యతీత్యాదినాపరమేశ్వరస్య శరీరాపేక్షాంవినాపిసకలసామర్థ్యమస్తీతి
సిద్ధాన్తితం । తథాచ। పూర్వోక్తజగజ్జన్మాదికారణత్వరూపలక్షణలక్షి
తఃమాయాబిమ్బభూతఃపరమేశ్వరఏకఏవసర్వోపాస్యః । తత్ప్రతిబి
మ్బోజీవఉపాసకః । సోప్యన్తఃకరణభేదాదనేకరూపతయావ్యవహ్రి
యతే॥ ఏకఏవహిభూతాత్మాభూతేభూతేవ్యవస్థితః । ఏకధాబహుధా
చైవదృశ్యతేజలచన్ద్రవత్ ॥ ఇత్యాదిశ్రుతేఃపరమేశ్వరస్త్వేకఏవసన్భ
క్తానుగ్రహార్థంస్వేచ్ఛయైవ బ్రహ్మవిష్ణుశివాదిలీలావిగ్రహాన్పరిగృహ్ణాతీ
త్యభ్యుపగమ్యతే ॥ అమూర్తోపాసనస్యోత్తమాధికారివిషయత్వేపిమా
యోపహితస్యామూర్తస్యపరమేశ్వరస్య మన్దాధికారిణాంబుధ్యనారో
హేణతదుపాసనస్యతాదృశైఃకర్తుమశక్యత్వాత్ ॥ తదుక్తంరామతాపి
న్యాం॥ చిన్మయస్యాద్వితీయస్యనిష్కళస్యాశరీరిణః । ఉపాసకానాం
కార్యార్థంబ్రహ్మణోరూపకల్పనేతి ॥ జ్ఞానవాసిష్ఠేపి ॥ నదేవఃపుణ్డ
రీకాక్షోనచదేవస్త్రిలోచనః ॥ నదేవోదేహరూపోసౌనదేవశ్చిత్తరూప
కః । అకృత్రిమమనాద్యన్తంవేదనందేవఉచ్యతే । అజ్ఞాతశివతత్త్వానాం
సాకారాద్యర్చనంస్మృతం । యోజనాధ్వన్యశక్తస్యక్రోశాధ్వాపరిక

ల్ప్యతే ॥ ఇతి ॥ పాఞ్చరాత్రేపి ॥ నతేరూపంనచాకారో నాయుధానినచాస్పదం । తథాపిపురుషాకారో భక్తానాంత్వంప్రకాశసే॥ శివాగమేపి॥ యతీనాంమంత్రిణాంచైవజ్ఞానినాంయోగినాంతథా । ధ్యానపూజానిమిత్తంహితనుంగృహ్ణాతిచేచ్ఛయా ॥ ఇతి ॥ అతఏవఅన్తస్తద్ధర్మోపదేశాదిత్యధికరణేషు । స్యాత్పరమేశ్వరస్యాపీచ్ఛావశాన్మాయామయంరూపంసాధకానుగ్రహార్థమిత్యాదిభాష్య సన్దర్భేణాఽశరీరస్యాపిపరమేశ్వరస్యాదిత్యమణ్డలాద్యన్తర్వర్తిహిరణ్మయ పురుషాదిరూపేణోపాస్యత్వ మితి సిద్ధాన్తితం॥

ననుజగత్కారణస్యసదసద్రూపసాధారణతయావాదివిప్రతిపత్తివిషయత్వాచ్ఛూన్యవాదవ్యావృత్తయే ॥ సదేవసోమ్యేదమగ్రఆసీదితి శ్రుత్యాసద్రూపత్వంప్రతిపాద్యతే । తస్యసద్రూపస్యజగత్కారణస్యచేతనాచేతనసాధారణతయా వాదివిప్రతిపత్తివిషయత్వాత్సాఙ్ఖ్యవైశేషికాద్యభిమతప్రకృతిపరమాణ్వాదిజగత్కారణవాదవ్యావృత్తయే ॥ ఆత్మావాఇదమేకఏవాగ్రఆసీదితిశ్రుత్యాచేతనత్వంప్రతిపాద్యతే । తస్యనతశ్చేతనస్యజగత్కారణస్యజీవబ్రహ్మసాధారణరూపతయావాది విప్రతిపత్తివిషయత్వాద్ధిరణ్యగర్భేంద్రాగ్నిసూర్యాదిజీవవ్యావృత్తయే బ్రహ్మవాఇదమేకఏవాగ్రఆసీదితిశ్రుత్యాబ్రహ్మరూపత్వంప్రతిపాద్యతే । తస్యసతశ్చేతనస్యబ్రహ్మణోజగజ్జన్మాదికారణస్యశివనారాయణాదిసాధారణరూపతయావాదివిప్రతిపత్తివిషయత్వాత్తద్వ్యావృత్తయేభాగవతన్యాయేన ॥ యదాతమస్తన్నదివానరాత్రిర్నసన్నచాసచ్ఛివఏవకేవలః ॥ ఇత్యాదిశ్రుత్యాశివరూపత్వంవా । ఏకోహవైనారాయణఆసీత్ ।ఇత్యాదిశ్రుత్యావిష్ణురూపత్వంవాస్త్వితిచేదుచ్యతే। అత్రకింభేదపక్షమాశ్రిత్యశివస్యవిష్ణోర్వాజగత్కారణత్వముచ్యతే।అభేదపక్షమాశ్రిత్యవా। నాద్యః। ప్రథమపరిచ్ఛేదఏవభేదశంకాపంకప్రక్షాళనస్యకృతత్వేనపునఃపునస్తద్వైషవాదస్యలజ్జావహత్వాత్ । అతఏవద్వితీయపరిచ్ఛేదారంభేరామానుజ

మధ్వశ్రీకంఠాదిభేదప్రతిపాదకభాష్యాణామమూలకత్వజ్ఞాపనాయభగవ
త్పాదసిద్ధాంతమనుసృత్యసగుణబ్రహ్మనిర్ణయంకరోమీత్యస్మాభిర్నాం
దీశ్లోకప్రతిపాదితం।నద్వితీయః।ఛాగపశున్యాయస్థలే“అగ్నీషోమీయంప
శుమాలభేత”ఇత్యత్రశ్రుతస్యపశుశబ్దస్యఛాగగవాది సాధారణతయాసా
మాన్యస్యానుష్ఠానాయోగేనతదనుష్ఠానాయవిశేషాకాంక్షాయాం “అ
గ్నీషోమాభ్యాంఛాగస్యవపాయామేదస” ఇతి మంత్రవర్ణపర్యాలోచ
నయాసామాన్యవిశేషన్యాయావతారేణ విశేషపర్యవసానాభ్యుపగమేపి
ప్రకృతేతాదృశన్యాయానవతారేణజగత్కారణస్యబ్రహ్మణః దేవతా
విశేషపర్యవసానాభావాత్॥తథాహి॥సత్యంజ్ఞానమనంతంబ్రహ్మ॥ ఆనం
దోబ్రహ్మేతివ్యజానాత్॥ ఇత్యాదిశ్రుత్యాసచ్చిదానందాఖండస్వరూప
త్వంబ్రహ్మణఃప్రతిపాద్యతే తస్యబ్రహ్మణోనిర్విశేషత్వాజ్జగజ్జన్మాదికార
ణత్వంనోపపద్యతఇతికృత్వా।అస్మాన్మాయీసృజతేవిశ్వమేతత్।మాయి
నంతుమహేశ్వరం।ఇత్యాదిశ్రుత్యామాయోపహితవేషేణ జగజ్జన్మాది
కారణత్వముపపాద్యతే।ఏతాదృశమాయోపహితబ్రహ్మణఏవ ఛాందో
గ్యైతరేయ తైత్తిరీయశాఖాదిషువాక్యాంతర మనపేక్ష్యైవసదాదిప
దైరనూద్యసదాదిపదవాచ్యంబ్రహ్మైవజగత్కారణమితినిశ్చితత్వేనవిశే
షాకాంక్షాభావాత్సామాన్యవిశేషన్యాయోత్రానుచితఏవ ॥

కించ అభేదపక్షేశివస్యనారాయణస్యవాజగత్కారణత్వమితివి
చారఏవనసంభవతి। ఉభయోర్భేదాభావాత్। నచశివనారాయణయో
స్స్వరూపకృతభేదాభావేఽపి తయోరౌపాధికభేదమంగీకృత్యఛాగపశు
న్యాయావతారేణోవిరోధఇతివాచ్యం । ఉపాసనాప్రకరణే శివనారా
యణయోరౌపాధికభేదలేశోపినాస్తీత్యస్యబహుధావక్ష్యమాణత్వాత్।
నచతథాపి శివనారాయణయోరన్యతరస్యజీవభావమేవాఙ్గీకృత్య తదితర
స్యజగత్కారణత్వమస్త్వితివాచ్యం శ్లో॥ బ్రహ్మావిష్ణుశ్చరుద్రశ్చవిభక్తా
అపిపండితాః । పరమాత్మవిభాగస్థాఃనజీవవ్యూహసంస్థితాః॥ ఇత్యాదిబ
హుప్రమాణైస్త్రిమూర్తీనామీశ్వరభావస్యవక్ష్యమాణత్వాత్॥

॥ఇ) నద్బ్రహ్మాదిసామాన్యశబ్దానాంశివేనారాయణేవావిశేషేప
ర్యవసానమిత్యభ్యుపగమేః సర్వాననశిరోగ్రీవస్సర్వభూతగుహాశయః । స
ర్వవ్యాపీచభగవాంస్తస్మాత్సర్వగతశ్శివః ॥ అంతర్బహిశ్చతత్సర్వంవ్యాప
నారాయణస్థితః।ఇత్యాదిశ్రుత్యాశివనారాయణశబ్దయోర్వ్యాపకపర
త్వముచ్యతే । " ఉమాసహాయంపరమేశ్వరంప్రభుంత్రిలోచనంనీలకం
ఠంప్రశాంతం । ధ్యాత్వామునిర్గచ్ఛతిభూతయోనింసమస్తసాక్షింతమ
సఃపరస్తాత్ ॥ అథపునరేవనారాయణః । సోఽన్యత్కామంమనసాఽ
ధ్యాయత । తస్యధ్యానాన్తస్థస్యలలాటాత్త్ర్యక్షశ్శూలపాణిఃపురుషోఽ
జాయత । ఇత్యాదిశ్రుత్యావిగ్రహవిశిష్టపరత్వముచ్యతేవా । నాద్యః॥స
త్యంజ్ఞానమనంతంబ్రహ్మేతిశ్రుత్యంతరగతబ్రహ్మపదేనైవచరితార్థత్వే
నబ్రహ్మశివనారాయణశబ్దానాం హస్తకరపాణిశబ్దవద్వ్యాపకస్వరూపప
ర్యాయత్వాద్విశేషాకాంక్షాఽభావేనఛాగపశున్యాయస్యానవతారాత్ ।
బ్రహ్మశివనారాయణశబ్దానామేకార్థపరత్వేఽపి " బ్రహ్మవాదినోవద
న్తి " " అథాతోబ్రహ్మజిజ్ఞాసా " " యంబ్రహ్మవేదాన్తవిదోవదన్తి "
త్యాదిశ్రుతిసూత్రపురాణేషువేదాన్తవాదినాం బ్రహ్మశబ్దవ్యవహారస్యై
వసుప్రసిద్ధత్వాచ్చ ॥

నద్వితీయః । వికల్పాసహత్వాత్ తత్రాపికిం కేవలవిగ్రహస్య
జగత్కారణత్వముచ్యతే ? ఉతకేవలబ్రహ్మణః తద్విశిష్టస్యవా ? నా
ద్యః। కేవలవిగ్రహస్య మాయాకార్యత్వాచ్చేతనత్వాభావేన వ్యాపక
త్వాభావేనచనిమిత్తోపాదానకారణద్వయరూపత్వాసమ్భవాత్ । నచ
శ్లో॥ ఘృతకాఠిన్యవద్విప్రాఃకేవలంకృపయైవతు। ఆవిర్భూతంమహానంద
తాండవంకరుణాలయం ॥ ఇత్యాదిస్కాందవచనమనుసృత్యఘృతకాఠి
న్యదృష్టాంతేన విగ్రహవిగ్రహిణోరభేదమంగీకృత్య తద్విగ్రహస్యజగ
త్కారణత్వేకోదోషఇతివాచ్యం విగ్రహస్యపరిఛిన్నత్వాత్ విగ్రహిణో
ఽపరిచ్ఛిన్నత్వాచ్చతయోరభేదస్యవక్తుమశక్యత్వాత్ । నచవిగ్రహస్యా
ప్యపరిచ్ఛిన్నత్వేబాధకాభావఇతివాచ్యంవిగ్రహస్యసావయవత్వేనతస్యా

పరిచ్ఛిన్నత్వస్య వక్తుమనర్హత్వాత్। శ్లో॥ సత్త్వంరజస్తమఇతిప్రకృ
తేర్గుణాస్తైర్యుక్తఃపరఃపురుషఏకఇహాస్యధత్తే। స్థిత్యాదయేహరివిరించి
హరేతిసంజ్ఞాంశ్రేయాంసితత్రఖలుసత్త్వతనోర్నృణాంస్యు॥ రిత్యాది
భాగవతపురాణాదివచనేషుభగవద్విగ్రహస్యమాయామయత్వేన ప్రతి
పాదితత్వాచ్చ।నచవిగ్రహవిగ్రహిణోరైక్యప్రతిపాదకస్కాందపురాణా
దివచనానాంకాగతిరితివాచ్యంపూర్వోక్తస్కాందపురాణాదివచనానాం
బాధితార్థప్రతిపాదకత్వేనస్వార్థేతాత్పర్యాభావేఽపి ఉపాసకానా మపివి
శ్వాసోత్పాదనేతాత్పర్యమితివక్తుంశక్యత్వాత్ । నద్వితీయః। తత్రాపికిం
మాయాతీతశుద్ధబ్రహ్మణోజగత్కారణత్వముచ్యతే ? మాయోపహిత
స్యవా ? నాద్యః " అస్మాన్మాయీసృజతేవిశ్వమేతత్ " " మాయిన
న్తుమహేశ్వర " మిత్యాదిశ్రుత్యనుసారేణమాయాసంబంధమంతరా ని
ర్విశేషస్యమాయాతీతబ్రహ్మణఃప్రపంచహేతుత్వాభావాత్। ద్వితీయే
ఇష్టాపత్తిః।త్వయావిగ్రహవిశిష్టస్యైవ జగత్కారణత్వాభ్యుపగమేన
త్వదనిష్టప్రసంగశ్చ । నాపితృతీయః।తత్రాపికింవిగ్రహవిశిష్టస్యనిమిత్త
త్వముచ్యతే ? ఉపాదానత్వముచ్యతేవా ? పక్షద్వయేపిసిద్ధాన్తహానిప్ర
సంగః । సత్త్వప్రధానమాయోపహితవేషేణ బ్రహ్మణోనిమిత్తత్వంత
మః ప్రధానమాయోపహితవేషేణ బ్రహ్మణఉపాదానత్వమితి స
కలగ్రంధకారైఃప్రతిపాదితత్వాత్ ।తదుక్తంపంచదశీప్రకరణే విద్యా
రణ్యగురుచరణైః॥ శ్లో॥ జగతోయదుపాదానంమాయామాదాయతా
మసీం । నిమిత్తంశుద్ధసత్త్వాంతాముచ్యతేబ్రహ్మతద్గిరా।ఇతి॥ నచైవంస
తిపురుషసూక్తకైవల్యతాపనీయాదిశ్రుతిషువిగ్రహవిశిష్టస్యైవ జగ
త్కారణత్వప్రతిపాదనేనతచ్ఛ్రుతీనాంకాగతిరితివాచ్యం॥ శ్లో॥ కానిచి
ద్వేదవాక్యానిబ్రహ్మణోవేదపారగాః। రుద్రమూర్తింసమాశ్రిత్యశివేపర
మకారణే। పర్యవస్యంతివిప్రేంద్రాస్తథావాక్యానికానిచిత్ । ఆగ్నే
యీంమూర్తిమాశ్రిత్యశ్రుతివాక్యానికానిచిత్। సూర్యమూర్తింముని
శ్రేష్ఠాస్తథావాక్యానికానిచిత్। పురాణైర్దశభిర్విప్రాఃప్రోక్తోరుద్రస్త

ష్ఠైవచ। చతుర్భిర్భగవాన్విష్ణుర్ద్వాభ్యాంబ్రహ్మా ప్రకీర్తితః। అగ్ని శ్చైకేనవిప్రేంద్రాస్తథైకేనదివాకరః। ఏవంమూర్త్యభిధానేనద్వారేణై వమునీశ్వరాః। ప్రతిపాద్యోమహాదేవస్థితస్సర్వాసుమూర్తిషు। సఏ వమోచకస్సాక్షాచ్ఛివస్సత్యాదిలక్షణః॥ ఇత్యాదివక్ష్యమాణస్కాంద వచనేషు "శివేపరమకారణే" "స్థితస్సర్వాసుమూర్తిషు" ఇత్యుప క్రమోపసంహారపర్యాలోచనయామాయోపహితాఽమూర్త పరమే శ్వరగతజగత్కారణత్వమేవశివవిష్ణ్వాదివిగ్రహోపాసనాయతత్తద్వి గ్రహవిశిష్టేషుప్రతిపాద్యతఇతిపురుషసూక్తకైవల్యతాపనీయాదిశ్రుతి తాత్పర్యవర్ణనోపపత్తేః। విగ్రహవిశిష్టస్యైవ జగత్కారణత్వపక్షే శివవిగ్రహవిశిష్టస్యనారాయణవిగ్రహవిశిష్టస్యవాజగత్కారణత్వమితి వినిగమకాభావాచ్చ "యదిశ్వేతాశ్వతరాథర్వశిఖాదిశ్రుత్యాశివవిగ్రహ విశిష్టస్యైవసర్వకారణత్వం। తథాఅథపునరేవనారాయణస్సోఽన్యత్కా మోమనసాధ్యాయతతస్యధ్యానాన్తస్థస్యలలాటాత్త్ర్యక్షః శూలపాణిఃపు రుషోఽజాయత" ఇత్యాదిమహోపనిషదాదిశ్రుత్యనుసారేణ వైష్ణ వాభిమతవిగ్రహవిశిష్టనారాయణస్యసకలకారణత్వంకింనస్యాత్। నచబ్ర హ్మావిష్ణురుద్రేంద్రాస్తేసంప్రసూయంతే। కారణంతుధ్యేయస్సర్వైశ్వర్య సంపన్నస్సర్వేశ్వరశ్శంభురాకాశమధ్యే। ఇత్యాదిశ్రుత్యా నారాయణస్య శివజన్యత్వంప్రతిపాద్యతఇతినతస్యసర్వకారణత్వమితివాచ్యం। నారాయ ణాద్రుద్రోజాయతఇత్యాదిశ్రుత్యాశివస్యాపినారాయణజన్యత్వప్రతిపా దనేనతస్యాపిసర్వకారణత్వానుపపత్తేస్తుల్యత్వాత్। తస్మాద్వినిగమనావి రహేణశివవిష్ణ్వాద్యభిన్నఃఅస్మదభిమతమాయోపహితాఽమూర్తపర మేశ్వరఏవసర్వకారణమిత్యభ్యుపేయం॥

ఏతేనబ్రహ్మావిష్ణురుద్రేంద్రాస్తే సంప్రసూయంతేఇతిశ్రుత్యాబ్ర హ్మాదిత్రిమూర్తీనాముత్పత్తి ప్రతిపాదనేనతేషాంజీవభావఏవనబ్రహ్మ భావఇతి కథముపాస్యత్వమిత్యపిశంకాగళహస్తితా॥ అథాస్యపురుష స్యచత్వారిస్థానానిభవంతినాభిర్హృదయంకంఠోమూర్ధాచ। అత్రచ

తుష్వాదం బ్రహ్మవిభాతిజాగరితే బ్రహ్మా । స్వప్నే విష్ణుః సుషుప్తౌ రుద్రః తురీయమక్షరమితి బ్రహ్మోపనిషదాదివచనేన॥ శ్లో॥ ఏకఏవశివస్సాక్షాత్సృష్టిస్థిత్యంతహేతవే। బ్రహ్మవిష్ణుశివాత్మాభిః కలనాభిర్విజృంభతే। బ్రహ్మా విష్ణుశ్చరుద్రశ్చవిభక్తా అపిపండితాః । పరమాత్మవిభాగస్థానజీవవ్యూహసంస్థితాః । పుణ్యాపాపాదృతాజీవారాగద్వేషమలావృతాః।జన్మనాశాభిభూతాశ్చసదాసంసారిణోఽవశాః। బ్రహ్మావిష్ణుమహేశానాం తథాతేషాంద్విజర్షభాః । ఆవిర్భావవిశేషాణాంపుణ్యాపాపాదయోనహి। ఆజ్ఞయాపరతత్త్వస్యజీవానాంహితకామ్యయా। ఆవిర్భావతిరోభావౌతేషాం కేవలమాస్థితాః । హరిర్బ్రహ్మాహరస్తేషామావిర్భావాశ్చసుప్రతాః । సదాసంసారిభిర్జ్ఞైరుపాస్యాభుక్తిముక్తయే । సృష్టిస్థిత్యంతకరణీంబ్రహ్మవిష్ణుశివాత్మికాం । ససంజ్ఞాంయాతిభగవానేకఏవజనార్దనః । సత్వంరజస్తమఇతిప్రకృతేర్గుణాస్తైర్యుక్తః పరః పురుషఏకఇహాస్యధత్తే। స్థిత్యాదయేహరివిరించిహరేతి సంజ్ఞాంశ్రేయాంసితత్రఖలుసత్వతనోర్నృణాంస్యుః॥ ఇత్యాదిశ్రీమత్సూతసంహితావిష్ణుపురాణభాగవతవచనైశ్చబ్రహ్మాదిత్రిమూర్తీనాంబ్రహ్మకోటిత్వముముక్షూపాస్యత్వావిర్భావతిరోభావాదిప్రతిపాదనేనజీవత్వానుపాస్యత్వజన్యత్వాదిశంకాంకురానవకాశాత్ । తతశ్చమాయోపహితస్యజగత్కారణస్యఏకస్యైవపరమేశ్వరస్యస్వమాయాగతసత్వాదిగుణోపాధితస్స్వేచ్ఛయైవ బ్రహ్మాది త్రిమూర్తిరూపతయాఆవిర్భావాభ్యుపగమేన "బ్రహ్మవిష్ణురుద్రేంద్రాస్తేసంప్రసూయంతే" ఇతిశ్రుతేస్తాదృశావిర్భావపరత్వమేవాభ్యుపగమ్యతే॥

నను కారణంతుధ్యేయః సర్వైశ్వర్యసంపన్నస్సర్వేశ్వరశ్శంభురాకాశమధ్యఇత్యాదిశ్రుతిబలేనశివస్యైవసర్వకారణత్వమస్తు । నారాయణాద్రుద్రోజాయత ఇతిశ్రుతేర్గుణమూర్తిశివపరత్వేనతురీయశివస్యసర్వకారణత్వేబాధకాభావాదితిచేత్తత్ర కింవిగ్రహోపహితరూపేణతురీయశివస్యసర్వకారణత్వముచ్యతేతదుపలక్షితరూపేణవా। నాద్యః కల్పకకల్పకానాంహృదయాకల్పమల్పమపికల్పయతి। తురీయవిగ్రహస్యాపిసావ

యవత్వేనకార్యత్వస్యావశ్యంభావితయాతత్రాపి విగ్రహోపహితకార
ణాన్తరాపేక్షాయామనవస్థాపత్తేః। నచానాదిరేవపరమేశ్వరస్యవిగ్రహః క
శ్చిదస్తీతివాచ్యంవిగ్రహమాత్రస్యమాయయా జన్యత్వేనానాదిత్వేమానా
భావాత్ । అపాణిపాదోజవనోగ్రహీతాపశ్యత్యచక్షుస్సశృణోత్యక
ర్ణః॥వికరణత్వాన్నేతిచేత్తదుక్తం।అకరణస్యాపి బ్రహ్మణస్సర్వసామ
ర్థ్యందర్శయతీత్యాదిశ్రుతిసూత్రభాష్యవిరోధప్రసంగాత్। విగ్రహోప
హితరూపేణపరమేశ్వరస్యనిమిత్తోపాదానత్వంనాస్తీతిపూర్వమేవ నిరా
కృతత్వాచ్చ। ద్వితీయేవిగ్రహోపహితరూపస్యైవాస్మదభిమతమా
యోపలక్షితచైతన్యరూపత్వేనఘటకుటీవృత్తాంతన్యాయేనతస్యైవసకల
కారణత్వమిత్యస్మదిష్టసిద్ధిః॥

నన్వేవమపిజగత్సృష్ట్యాద్యర్థంతురీయవిగ్రహాభ్యుపగమేపి "కా
రణంతుధ్యేయస్సర్వైశ్వర్యసంపన్నస్సర్వేశ్వరశ్శంభురాకాశమధ్యే" ఇ
త్యధర్వశిఖావాక్యానుసారేణఉపాసనార్థం తురీయపరమశివమూర్తి
రభ్యుపగమ్యతాం।అతఏవ బ్రహ్మాదిత్రిమూర్త్యపేక్షయాతురీయమూర్తి
విశిష్టస్యపరమశివస్యఉత్కర్షోపిసంభవతీతిచేదుచ్యతే। అధర్వశిరసి
ధ్యాయీతేశానంప్రధ్యాయితవ్యంసర్వమిదం బ్రహ్మవిష్ణురుద్రేంద్రాస్తే
సంప్రసూయంతే సర్వాణిచేంద్రియాణిసహభూతైర్నకారణంకారణా
నాంధాతాధ్యాతాకారణంతుధ్యేయః సర్వైశ్వర్యసంపన్నస్సర్వేశ్వర
శ్శంభురాకాశమధ్యే। ఇత్యత్రధ్యాయీతేశానంకారణంతుధ్యేయఇత్యనే
నఈశానాదిశబ్దవాచ్యస్య జగత్కారణీభూతస్యపరమేశ్వరస్యధ్యేయత్వం
విధీయతే। కారణత్వంచతస్యమాయోపహితామూర్తరూపేణైవేత్య
స్మాభిఃప్రాక్ప్రతిపాదితం। తదనుసారేణశంభురాకాశమధ్యేశివఏకోధ్యే
యఇత్యత్రాపిశంభుశివాదిశబ్దానా మప్యమూర్తశివపరత్వమేవ స్వీకృత్య
తాదృశశివస్యైవధ్యేయత్వంవిధీయతఇత్యభ్యుపగంతవ్యం। తతశ్చాధ
ర్వశిఖోపనిషదఃతాదృశపరమేశ్వరస్యధ్యేయత్వప్రతిపాదనమాత్రతాత్ప
ర్యకత్వేపినతురీయమూర్తిప్రతిపాదనేతాత్పర్యంసిద్ధ్యతి। యదిచఉమాస

హేయం పరమేశ్వరం ప్రభుమిత్యాదికైవల్యశ్రుత్యావుమాసహాయత్వత్రి
లోచనత్వనీలకంఠత్వాదిగుణవిశిష్ట పరమేశ్వరస్య ధ్యేయత్వావగమాత్త
దనురోధేనగుణోపసంహారన్యాయేనసకలత్రాపి తాదృశశివస్యైవధ్యేయ
త్వంకల్పనీయమిత్యుచ్యతే । తథాపి తాదృశగుణమూర్తిశివరూపేణోపా
సనార్థమారోపితతాదృశశివరూపేణవా పరమేశ్వరోపాసనంసంభవతీతి
సతదర్థంతురీయమూర్తికల్పనాయథ్యాయీతేశాన మిత్యత్రగుణమూ
ర్తిశివస్యైవధ్యేయత్వంవిధాయ తన్నిత్యాహార్థ ముపాస్యభూతగుణ
మూర్తిశివస్యపరబ్రహ్మత్వఖ్యాపనాయకారణంతుధ్యేయ ఇత్యాదినాఽ
మూర్తపరమేశ్వరరూపేణవ్యవస్థాపితంకారణత్వ సర్వేశ్వరత్వాదికంతద
భిన్నతయాగుణమూర్తిశివేపిప్రతిపాద్యతే । "బ్రహ్మావిష్ణురుద్రేంద్రాస్తే
సంప్రసూయంతే" ఇతిశ్రుతేః పరమేశ్వరస్యస్వేచ్ఛయైవావిర్భావపరత్వే
నాప్యుపపన్నతయాతస్యైవగుణమూర్తి రుద్రరూపేణకారణత్వంచావి
రుద్ధమితినకాప్యనుపపత్తిః। ఏవమేవస్కాందశివాదిపురాణానామపి తా
త్పర్యంద్రష్టవ్యం। అతఏవస్కాందే కానిచిద్వేదవాక్యాని బ్రహ్మాణంవేద
పారగాః । రుద్రమూర్తింసమాశ్రిత్య శివేపరమకారణే। పర్యవస్యంతివిప్రేం
ద్రాస్తథావాక్యానికానిచిత్ । విష్ణుమూర్తింసమాశ్రిత్య బ్రహ్మమూ
ర్తించకానిచిత్ । ఆగ్నేయీంమూర్తిమాశ్రిత్య శ్రుతివాక్యానికానిచి
త్ । సూర్యమూర్తింసమాశ్రిత్య తథైవాన్యానికానిచిత్ । పురాణై
ర్దశభిర్విప్రాః ప్రోక్తోరుద్రస్తథైవచ । చతుర్భిర్భగవాన్విష్ణుర్ద్వాభ్యాంబ్ర
హ్మా ప్రకీర్తితః । అగ్నిరేకేనవిప్రేన్ద్రాస్తథైకేనదివాకరః ఏవంమూ
ర్త్యభిధానేనద్వారేణైవమునీశ్వరాః। ప్రతిపాద్యోమహాదేవస్స్థితస్సర్వా
సుమూర్తిషు । సఏవమోచకస్సాక్షాచ్ఛివస్సత్యాదిలక్షణః । బ్రహ్మా
విష్ణుమహాదేవైరుపాస్యస్సర్వదాద్విజాః । ఇతి । అత్రబ్రహ్మవిష్ణ్వాది
మూర్తివిశిష్టరూపేణపరమేశ్వరోపాసనార్థం బ్రహ్మాదిసకలమూర్త్య
నుస్యూతః జగత్కారణీభూతమాయోపహితామూర్తరూపఏవ పరమే
శ్వరః పరమశివమహాదేవాదిశబ్దితస్సర్వైశ్చవేదాంతైః పురాణైశ్చ రుద్ర

మూర్తివిశిష్టరూపేణకైశ్చిద్విష్ణుమూర్తివిశిష్టరూపేణకైశ్చిద్బ్రహ్మమూ
ర్తివిశిష్టరూపేణకైశ్చిదగ్నిసూర్యమూర్తివిశిష్టరూపేణచప్రతిపాద్యత ఇ
త్యయమర్థోజ్ఞాయతే । తతశ్చశివపరత్వేనప్రసిద్ధాని కైవల్యాథర్వశి
ఖాదిశ్రుతివాక్యానిస్కాందశైవాదిపురాణానిచగుణమూర్తిశివరూపేణ
పరమేశ్వరోపాసనార్థమేవ మాయోపహితామూర్త పరమేశ్వరజగ
త్కారణత్వాదికం గుణమూర్తిశివేపిప్రతిపాదయంతీతితాత్పర్యం స్పష్టీ
కృతం । అతఏవశ్రీమద్భాగవతేచతుర్థస్కంధేఅత్రిమహర్షితపశ్చర్యా
ప్రకరణే॥ శ్లో॥ ప్రాణాయామేనసంయమ్యమనోవర్షశతంమునిః । అ
తిష్ఠదేకపాదేననిర్ద్వంద్వోఽనిలభోజనః । శరణంతంప్రపద్యేహంయఏ
వజగదీశ్వరః । ప్రజామాత్మసమాంమహ్యంప్రయచ్ఛత్వితిచింతయన్ ।
ఇత్యారభ్యవిశ్వోద్భవస్థితిలయేషువిభజ్యమానైర్మాయాగుణైరనుయు
గంవిగృహీతదేహాః । తేబ్రహ్మవిష్ణుగిరిశాఃప్రణతోఽస్మ్యహంవస్తే
భ్యఃకఏవభగవాన్మ ఇహోపహూతః । ఏకోమయేహభగవాన్ వివిధ
ప్రధానైశ్చిత్తీకృతఃప్రజననాయకథన్నుయూయం।అత్రాగతాస్తనుభృ
తాంమనసోపిదూరాద్బ్రూతప్రసీదతమహానిహవిస్మయోమే । మైత్రే
యః । ఇతితస్యవచశ్శ్రుత్వాత్రయస్తేవిబుధర్షభాః । ప్రత్యాచుఃశ్లక్ష్ణ
యావాచాప్రహస్యతమృషింవిభో । దేవాః । యథాకృతస్తేసంకల్పో
భావ్యంతేనైవనాన్యథా । సత్సంకల్పస్యతేబ్రహ్మన్యద్వైధ్యాయసితే
వయం । అథాస్మదంశభూతాస్తేఆత్మజామునిపుంగవ । భవితారోంగ
భద్రంతేవిస్రప్స్యంతిచతేయశః । ఏవంకామవరందత్వాప్రతిజగ్ముస్సు
రేశ్వరాః।ఇత్యంతేనవచనజాతేనఏకమేవజగదీశ్వరముద్దిశ్య ప్రజార్థంతప
స్యత స్తస్య సంకల్పస్యాత్రిమహర్షేర్బ్రహ్మవిష్ణురుద్రాత్మకమూర్తిత్ర
యరూపేణైవప్రసన్నోజగదీశ్వరస్తదభిలషితఫలందత్వా యథాస్థానం
గత ఇతిప్రతిపాదనాత్త్రిమూర్తివ్యతిరేకేణమూలభూతమూర్త్యంతరం
జగదీశ్వరస్యనాస్తీతితాత్పర్యంస్వీకృతం॥ నన్వేవంసతిఅరూపస్యశివస్యాపి
మూర్తిర్ధ్యేయాస్త్యుపాసకైః । ఉమార్ధవిగ్రహాశుద్ధా త్రినేత్రా

చంద్రశేఖరా। నీలగ్రీవాపరానందప్రమోదాత్తాండవప్రియా। బ్రహ్మ
విష్ణుమహాదేవైరుపాస్యా గుణమూర్తిభిః। సర్వమూర్తివిహీనస్య సర్వ
భూతాధిపస్య తు। తథాప్యేషా పరామూర్తిరిత్యేషా శాశ్వతీ శ్రుతిః॥ ఇత్యా
దిస్కాందవచనేషు తురీయశివమూర్తేర్గుణమూర్త్యుపాస్యత్వప్రతిపా
దనదర్శనాత్తాదృశవచనానాం కా గతిరితి చేన్న స్మృతిపురాణాద్యష్టాదశ
విద్యానాం వేదమూలకత్వేన ప్రవృత్తత్వేపి క్వచిత్క్వచిత్ప్రదేశేషు వైదిక
విరుద్ధశైవవైష్ణవాద్యాగమానుసారేణ తాదృశాధికారిణం ప్రతి ప్రవ
ృత్తత్వాత్ వైదికానాం తదంశో న గ్రాహ్య ఇతి పురాణవచనైరేవ తత్ర
తత్ర వ్యవస్థాపితత్వాత్। తదుక్తం శ్రీమత్సూతసంహితాయాం। పరమేశ్వ
రవిజ్ఞానాన్ముచ్యతే భవబంధనాత్। పారమేశ్వరవిజ్ఞానం వేదాదేవ నచాన్య
తః। ఆగమాంతరజన్యం తు జ్ఞానం న జ్ఞానమాస్తికాః। అష్టాదశానాం విద్యా
నాం వేదాదన్యాశ్చ విత్తమాః। విద్యా వేదానుసారేణ ప్రవృత్తాస్సర్వశోభ
నాః। తథాపి తాసు సర్వాసు కశ్చిదంశః క్వచిత్క్వచిత్। శైవాగమానుసారే
ణ తత్ప్రభేదానుసారతః। విష్ణ్వాగమానుసారేణ తత్ప్రభేదానుసారతః। బ్ర
హ్మాగమానుసారేణ తత్ప్రభేదానుసారతః। అధికారివిభేదేన క్రమేణై
వ విముక్తయే। ప్రవర్తతే మునిశ్రేష్ఠాస్సత్యమేవ మయోదితం। తత్
తంత్రేషు యే మర్త్యా దీక్షితా మునిసత్తమాః। సోంశస్తైరేవ సంగ్రాహ్యా
స్సర్వథా నైవ వైదికైరితి। సౌరసంహితాయామపి। యస్తు వేదవిరుద్ధాంశః
పురాణేష్వఖిలేషు చ। తదంశస్తు పరిత్యాజ్యస్సర్వథా సకలైరపి। తంత్రావ
లంబనేనైవ పురాణాని చ కానిచిత్। సాక్షాద్వేదవిరుద్ధార్థం ప్రవదం
తి క్వచిత్క్వచిత్। అధికారివిభేదేన నైవ వేదపరం ప్రతి॥ అస్తు వా తురీ
యశివమూర్తిః తథాపి గుణమూర్త్యపేక్షయా తురీయమూర్తి విశిష్ట
స్యోత్కర్ష ఇత్యనుపపన్నం। తురీయమూర్తేరివ తద్గుణమూర్తీనామపి శివ
పరమేశ్వరమూర్తిత్వేన తదనుస్యూతపరమేశ్వరస్యైకతయా తరతమభా
వాసంభవాత్। నచ పరమేశ్వరవిగ్రహస్య గుణమూర్త్యావిర్భావహేతు
త్వేన బ్రహ్మాద్యపేక్షయా పరమశివస్యోత్కర్ష ఇతి వాచ్యం సర్వాసాం

తుశ్వరమూర్తీనామీశ్వరోపాధిభూతమాయామూర్తి ప్రయుక్తత్వేన
తురీయమూర్తివద్గుణమూర్తీనామపి స్వేచ్ఛాకల్పితత్వాత్॥ అస్తువా
గుణమూర్తీనాంతురీయవిగ్రహాదావిర్భావస్తథాపినానుపపత్తిః। య
థారామానుజమతేపిరామకృష్ణాదీనాం నారాయణావిర్భావరూపత్వేపి
నారాయణాపేక్షయాతేషాం నాపకర్షః తద్వద్బ్రహ్మాదిత్రిమూర్తీనాంప
రమశివాపేక్షయానాపకర్షఃఅన్యథా "నారాయణాద్రుద్రోజాయతే" ఇతి
శ్రుత్యారుద్రస్యనారాయణాదావిర్భావప్రతిపాదనేనశైవమతేరుద్రస్య
నారాయణాపేక్షయా అపకర్షాపత్తేః।నచేష్టాపత్తిః। పరమశివవాదిభిఃరు
ద్రస్యనారాయణాపేక్షయాఉత్కర్షస్యైవాంగీకారాత్ ॥ ననువిష్ణుశివ
యోరీశ్వరభావసంభవేపి చతుర్ముఖస్యబ్రహ్మణః జీవసమష్టిరూపహిర
ణ్యగర్భత్వేనప్రసిద్ధతయాకథమీశ్వరభావఇతిచేన్న। ప్రతీతాద్భౌతికాద
ష్టామ్యాతానిమునిపుంగవాః । ఉత్కృష్టానితథాతేభ్యో జీవాత్మాచేత
నఃప్రభుః । సమష్టివ్యష్టిభావేనసోపిభిన్నఃపరస్పరం । వ్యష్టయశ్చతథాభి
న్నాస్తాశ్చభావానుసారతః। దేవతిర్యఙ్మనుష్యాదిశరీరంప్రాప్యవంతిహి।
ఆసాంసమష్టిభూతస్తుశ్రేష్ఠస్సర్వాత్మనాబుధాః । తతోవిశిష్టాస్సకలా
బ్రహ్మణస్తువిభూతయః । తాశ్చాన్యోన్యవిశిష్టాస్స్యుర్యథాజీవామునీ
శ్వరాః। తాసాంబ్రహ్మాధికస్తస్మాద్విష్ణుశ్శ్రేష్ఠఃప్రకీర్తితః । సోపిస్వ
వ్యష్టిభూతేభ్యోవరిష్ఠఃపరికీర్తితః। తతోరుద్రోధికస్సోపిస్వవ్యష్టిభ్యోధిక
స్స్మృతః। బ్రహ్మావిష్ణుశ్చరుద్రశ్చపరతత్త్వవిభూతయః। తేషాంత్రయా
ణామధికస్సర్వకారణమీశ్వరః। తతోధికంపరంతత్త్వంజ్ఞానమానందమ
ద్వయం॥ఇత్యాదిశ్రీమత్సూతసంహితావచనేషుఆసాంసమష్టిభూత ఇత్య
నేనదేవతిర్యఙ్మనుష్యాదిసకలజీవసమష్టిరూపత్వేన హిరణ్యగర్భస్యసమష్టి
జీవత్వంప్రతిపాద్యతతోవిశిష్టా స్సకలాబ్రహ్మణస్తువిభూతయః । తా
సాంబ్రహ్మాధికఇత్యనేనహిరణ్యగర్భాపేక్షయా త్రిమూర్త్యంతర్గతస్య
బ్రహ్మణస్తద్విభూతీనాంచఉత్కర్షోపపాదనపూర్వకంభిన్నతయా ప్రతిపా
దితస్యబ్రహ్మణః "బ్రహ్మావిష్ణుశ్చరుద్రశ్చపరతత్త్వవిభూతయః" ఇతి

వచనానుసారేణ ఈశ్వరభావసిద్ధేః॥ నను బ్రహ్మాదిత్రిమూర్తీనామీశ్వరభా
వసత్త్వేఽపి ఉదాహృతస్కాందవచనేషు జీవానామీశ్వరకోటిప్రవిష్టానాం
బ్రహ్మాదీనాం మధ్యే శివస్యైవాధిక్యప్రతిపాదనేన తదుపాసనస్యైవాధి
క్యమస్త్వితి చేన్న తత్ర కిం విశేషణభూతవిగ్రహమాత్రోపాసనస్యాధిక్య
ముచ్యతే ఉత విశేష్యమాత్రస్య। ఆహోస్విద్విగ్రహవిశిష్టస్య వా। నాద్యః
కేవలవిగ్రహస్య మాయాకార్యత్వేన చేతనత్వాభావాత్। ఉపాసకాభిమత
ఫలప్రదానసామర్థ్యాభావేన ప్రయోజనమనుద్దిశ్య న మందోఽపి ప్రవర్తత ఇ
తి న్యాయేనానుపాస్యమానకేవలవిగ్రహాధిక్యకల్పనస్యాప్రయోజకత్వా
త్। న ద్వితీయః। తత్రాపి కిం మాయాతీతశుద్ధబ్రహ్మస్వరూపస్యాధిక్యము
చ్యతే। మాయోపహితస్య వా। పక్షద్వయేఽప్యనవకాశాత్ "ఏకమేవా
ద్వితీయ" మిత్యాదిశ్రుత్యా మాయాతీతశుద్ధబ్రహ్మస్వరూపస్యైకత్వా
త్। అస్మాన్మాయీ సృజతే విశ్వమేతదిత్యాదిశ్రుత్యా" మాయోపహిత
బ్రహ్మస్వరూపస్యాప్యేకత్వాచ్చ పదార్థద్వయమంతరా న్యూనాధికభావ
కల్పనస్యాభిత్తిచిత్రాయమాణత్వాత్। నాపి తృతీయః। తత్రాపి కిం విశేషణ
తారతమ్యాద్విశేష్యస్యాపి తారతమ్యమభ్యుపగమ్యత ఇత్యుచ్యతే విశిష్టం
పదార్థాంతరమితి కృత్వా ప్రమాణబలాదుమార్ధవిగ్రహవిశిష్టస్యాధిక్య
ముచ్యతే వా। నాద్యః। యథా ఏకస్యైవ దేవదత్తస్య తత్తద్వ్యాపారభేదేన
యాచకపాచకనర్తకపాఠకశాస్త్ర్యాదిసంజ్ఞామాత్రభేదం వినా సంజ్ఞిభేదవ్య
వహారస్తత్ప్రయుక్తతరతమభావోఽపి నాస్తి। తద్వన్మాయోపహితస్యైక
స్యైవ పరమేశ్వరస్య సత్త్వాదితత్తద్గుణవైశిష్ట్యభేదేన బ్రహ్మవిష్ణుశివాదిసం
జ్ఞామాత్రభేదం వినా సంజ్ఞిభేదస్య తత్ప్రయుక్తతరతమభావస్యాపి వక్తుమ
శక్యత్వాత్। తదుక్తం విష్ణుపురాణే "సృష్టిస్థిత్యంతకరణీం బ్రహ్మవిష్ణుశివా
త్మికాం। స సంజ్ఞాం యాతి భగవానేక ఏవ జనార్దన" ఇతి। అన్యథా ఉపాధిభేదా
దుపధేయభేదస్యావశ్యాభ్యుపగమే సత్త్వప్రధానమాయోపాధినా నిమి
త్తత్వమన్యస్య తమఃప్రధానమాయోపాధినా ఉపాదానత్వమన్యస్యేతి కార
ణద్వయస్యావశ్యమంగీకర్తవ్యత్వేన పూర్వోక్తాభిన్ననిమిత్తోపాదానత్వాసి

ద్ధాంతహానిప్రసంగాత్ ।కించపరమేశ్వరస్యసంజ్ఞాభేదమాదాయతరతమ
భావాభ్యుపగమేఉత్తమాధమమధ్యమేశ్వరప్రసంగేన ఈశ్వరనానాత్వా
పత్త్యాయతోవాఇమానిభూతానిజాయంతేయేనజాతాని జీవంతీత్యాది
పరమేశ్వరైకత్వబోధకశ్రుతివిరోధాపత్తేః।నచపూర్వోక్తాభిన్ననిమిత్తో
పాదానత్వస్యసృష్టిస్థితిసంహారకర్తృత్వస్యచవిశేష్యాదిభేదాభిప్రాయేణ
చరితార్థతయాయతోవాఇమానిభూతానీత్యాదిపరమేశ్వరైకత్వబోధ
కశ్రుతివిరోధోనాస్తీతివాచ్యం విశేష్యమాత్రస్యనిర్విశేషబ్రహ్మణః
మాయాసంబంధమంతరాజగత్సృష్ట్యాదిసామర్థ్యాభావేనవిశేష్యైక్యప్ర
తిపాదనస్యవ్యర్థత్వాత్ ।నన్వేవంసతిఉపాధిభేదాదుపధేయభేదానభ్యుపగ
మే జీవేశ్వరయోరప్యుపాధికృతభేదాభావేన తత్ప్రయుక్తతారతమ్యాభా
వేనసర్వజ్ఞత్వకించిజ్జ్ఞత్వవ్యవస్థాభావాజ్జీవస్యాపిజగత్కర్తృత్వం ఈశ్వర
స్యాపిసంసారిత్వమిత్యాద్యతిప్రసంగాదితిచేన్న యథాబింబప్రతిబింబ
యోరభేదేపి దర్పణగతపీతత్వశ్యామత్వచలనత్వాదిమలినధర్మాక్రాంత
త్వంప్రతిబింబస్యైవబింబస్యతద్గతమాలిన్యలేశోపినాస్తి। తద్వద్రజస్త
మోభిభూతమలినసత్త్వానాంజీవానాంతత్తదంతఃకరణోపాధిభేదకృత తా
రతమ్యస్యసత్త్వేపిరజస్తమోనభిభూతశుద్ధసత్త్వప్రధానమాయోపాధికా
నాంబ్రహ్మాదిత్రిమూర్తీనామీశ్వరత్వసర్వజ్ఞత్వనియామకత్వవశీకృత
మాయత్వానావృతచైతన్యత్వాదీనాంతుల్యత్వేనఏకస్యైవ దేవదత్త
స్యకంబళదుకూలాది పరిధానవదేకస్యైవపరమేశ్వరస్య సత్త్వాదిగుణ
మూర్తిపరిగ్రహాసంభవేనమూర్తిభేదమాత్రేణ తరతమభావాఽసంభ
వాత్ ॥యోబ్రహ్మావిష్ణురుద్రాణాంభేదముత్తమభావతః।సాధయేదుదర
వ్యాధియుక్తోభవతిమానవః॥ఇతిశాతాతపస్మృత్యాదివచనైః త్రిమూర్తీ
నాంతరతమభావస్యనిందితత్వాచ్చ।అస్తువావిశేషణతారతమ్యాద్విశేష్య
స్యాపితారతమ్యంతథాపినానుపపత్తిః।వక్ష్యమాణరీత్యావిష్ణుత్వశివత్వో
పాధిభూతవిశేషణోత్కర్షప్రతిపాదకవచనానాంతుల్యతయావిద్యమా
నత్వేనతయోస్తారతమ్యస్యవక్తుమశక్యత్వాత్ ॥

ననుయస్యమాయాగతంసత్త్వంశరీరంస్యాత్తమోగుణః । సం
హారాయత్రిమూర్తీనాంసరుద్రస్స్యాన్నచాపరః । తథాయస్యతమస్సా
త్త్వాచ్ఛరీరంసాత్త్వికోగుణః । పాలనాయత్రిమూర్తీనాంసవిష్ణుస్స్యాన్న
చాపరః । రజోయస్యశరీరంస్యాత్తదేవోత్పాదనాయచ । త్రిమూర్తీ
నాంతుసబ్రహ్మాభవేద్విప్రానచాపరః । అస్తిరుద్రస్యవిప్రేంద్రా అంత
స్సత్త్వంబహిస్తమః । విష్ణురంతస్తమస్సత్త్వంబహిరస్తిరజోగుణః । అం
తర్బహిశ్చవిప్రేంద్రాఅస్తితస్యప్రజాపతేః । అతోఽవేక్ష్యగుణంసత్త్వం
మనుష్యావివదంతిహి । హరిశ్శ్రేష్ఠోహరశ్శ్రేష్ఠఇతిహామోహాన్నైభవం ।
సత్త్వాభావాత్ప్రజానాథంవరిష్ఠంనైవమన్వతే ॥ ఇత్యాదిస్కాందవచన
పర్యాలోచనయాయత్రయత్రసాత్త్వికత్వేనవిష్ణూత్కర్ష ప్రతిపాదక
వచనానిసంతితాన్యుక్తరీత్యాపాలనాదిగుణపరత్వపరాణీత్య భ్యుపగంత
వ్యం । యత్రయత్రతామసత్వేన శివనికర్ష ప్రతిపాదకవచనానిసంతి
తాన్యుక్తరీత్యాసంహారాదిగుణపరత్వపరాణీత్యభ్యుపగంతవ్యం । తతశ్చ
విష్ణుత్వశివత్వోపాధిద్వయతారతమ్యవిచారేతమోగుణోపాధిక విష్ణ్వపే
క్షయాసత్త్వగుణోపాధికశివస్యోత్కర్షస్స్యాదితిచేన్న “సత్త్వంరజస్త
మఇతిప్రకృతేర్గుణాస్తైర్యుక్తఃపరఃపురుషఏకఇహాస్యధత్తే । స్థిత్యాదయే
హరివిరించిహరేతిసంజ్ఞాంశ్రేయాంసి తత్రఖలుసత్త్వతనోర్నృణాం
స్యుః” ఇత్యాదిభాగవతవచనేఽపి “సత్త్వంరజస్తమ” ఇత్యాదినాప్రకృ
తిస్వరూపసత్త్వాదిగుణత్రయముపక్రమ్య “తైర్యుక్తఃపరఃపురుషఏక
ఇహాస్యధత్తే । స్థిత్యాదయేహరివిరించిహరేతిసంజ్ఞా”మిత్యాదినాఏకఏవమా
యోపహితస్సత్త్వాదిగుణత్రయయుక్తస్సన్ స్థిత్యుత్పత్తిసంహారవ్యాపా
రార్థంక్రమేణవిష్ణుబ్రహ్మశివసంజ్ఞాంలభతఇతిప్రతిపాద్యసత్త్వతనోర్నృ
ణాంస్యురిత్యాదినాసత్త్వమయవిగ్రహవిశిష్టస్యవిష్ణోస్సర్వాతిశయజ్ఞాప
నాత్సత్త్వరజస్తమోగుణత్రయక్రమేణప్రాప్తప్రాయపాఠానురోధేనర
జస్తమోమయవిగ్రహవిశిష్టయో ర్బ్రహ్మశివయోర్నికృష్టోపాధికత్వా
న్నికర్షస్యావశ్యమంగీకర్తవ్యత్వేనసత్త్వోపాధికవిష్ణూత్కర్షాంగీకారస్యా

షితుల్యత్వాత్ । నచభాగవతాదిపురాణానాంవిష్ణుపారమ్యైదంపర్యేణ ప్రవృత్తత్వేనతత్ప్రకరణేనహినిందాన్యాయేనతామసవిగ్రహవిశిష్ట శివని కర్షోపపాదనస్య విష్ణుప్రశంసాపరత్వాదితివాచ్యం స్కాందాదిపురాణానామపిశివపారమ్యైదంపర్యేణప్రవృత్తత్వేనతత్ప్రకరణేపి నహినిందాన్యాయేనతామసవిగ్రహవిశిష్టవిష్ణునికర్షోపపాదనస్య శివప్రశంసాపరత్వావిశేషాత్॥

ననుభాగవతాదిషుతామసవిగ్రహవిశిష్టత్వేనప్రతిపాద్యమానస్య శివనికర్షస్య "కాలమేఘసమచ్ఛాయఃకంథాశూలకపాలధృత్ । తేషామావిరభూచ్ఛంభుఃస్మయమానముఖాంబుజ" ఇత్యాదిబ్రహ్మాండపురాణవచనమనుసృత్యశివస్యావస్థాంతరపరిగృహీత నీలవిగ్రహవిశిష్టత్వేన చరితార్థతయా "శుద్ధస్ఫటికసంకాశంచంద్రలేఖావతంసకం । త్రిలోచనంచతుర్బాహుంనీలగ్రీవంపరాత్పరం । ధ్యాయేన్నిత్యంసదాసోహమితిబ్రహ్మవిదాంవర" ఇత్యాదిస్కాందవచనపర్యాలోచన యాస్వాభావికశ్వేతవిగ్రహప్రయుక్తాతిశయస్యసిద్ధత్వాదితి చేన్నస్కాందాదిపురాణేష్వపితామసవిగ్రహవిశిష్టత్వేనప్రతిపాద్యమానస్యవిష్ణునికర్షస్య "ఆలోలతులసీమాలమారూఢవినతాసుతం । జ్యోతిరిందీవరశ్యామమావిరస్తుమమాగ్రతః" ఇత్యాదిపురాణవచనమనుసృత్యవిష్ణోరవసరాంతరపరిగృహీతనీలవిగ్రహవిశిష్టత్వేనచరితార్థతయా "గోక్షీరాభంపుండరీకాయతాక్షంచక్రాబ్జాఢ్యంభూషణైర్భూషితాంగం । శ్రీభూమిభ్యామర్చితం యోగపీఠేధ్యాయేద్దేవంపూజయేత్పౌరుషేణే" త్యాదిబహుప్రమాణైః పురుషసూక్తవాసుదేవనృసింహధ్యానాదిషుస్వాభావికశ్వేత విగ్రహపరిగ్రహప్రయుక్తాతిశయస్యతుల్యత్వాత్ । ప్రత్యుత స్కాందభాగవతవచనతాత్పర్యపర్యాలోచనయాఅంతస్సత్త్వబహిస్తమఉపాధివిశిష్టశివాపేక్షయాబాహ్యాభ్యంతరసత్త్వోపాధివిశిష్టవిష్ణూత్కర్షస్యైవ ప్రతీయమానత్వాత్ । యది "అష్టమూర్తిరనేకాత్మాసాత్త్వికశ్శుద్ధవిగ్రహః"

ఇతి శివరహస్యోక్తవచనబలేన శివస్యాపిబాహ్యాభ్యంతరసత్త్వగుణోపాధివిశిష్టత్వమస్త్వేత్యుచ్యేత తర్హి పూర్వోక్తరీత్యా విష్ణుశివయోర్విశేషణతారతమ్యప్రతిపాదకవచనానాంతుల్యత్వేన హరిహరయోస్సామ్యాపత్త్యాఽస్మదిష్టసిద్ధిః। నచఉపధేయవదుపాధీనామప్యైకరూప్యే విష్ణురుద్రాదిభేదవ్యవహారోనోపపద్యేత ఇతివాచ్యం లక్ష్మీపతిత్వపార్వతీపతిత్వాదివిశిష్టవిగ్రహేణవాస్థిత్యాదిరూపవ్యాపారేణవా విష్ణురుద్రాదిసంజ్ఞాభేదప్రయోజకవ్యవహారస్యవ్యవస్థితత్వాత్॥

నన్వేవంసతిబాహ్యాభ్యంతరసత్త్వోపాధివశాత్తుల్యత్వేన ప్రతిపాద్యమానవిష్ణుశివాపేక్షయా" రజోయస్యశరీరంస్యాత్త దేవ్యోత్పాదనాయచ। త్రిమూర్తీనాంతుసబ్రహ్మభవేద్విప్రానచాపరః" ఇత్యాదిపూర్వోదాహృతవచనరీత్యా బ్రహ్మణస్సత్త్వసంబంధమంతరా బాహ్యాభ్యంతరరజోగుణవిశిష్టత్వేనతస్యనికర్షాపత్తిరితిచేన్న తురీయశివస్యాపిగుణసామ్యావస్థప్రకృత్యుపాధివిశిష్టత్వేనహరిహరయోరివ కేవలసత్త్వోపాధివిశిష్టత్వాభావేన రజస్తమోగుణశబలితసత్త్వోపాధిప్రయుక్తనికర్షస్య కేనాప్యనివార్యత్వాత్।నచబాహ్యాఽభ్యంతరరజోగుణోపాధివిశిష్టత్వాద్బ్రహ్మణస్సత్త్వగుణసంబంధలేశాభావేనబ్రహ్మాపేక్షయాగుణత్రయవిశిష్టోపాధికస్యతురీయశివస్య సత్త్వసంబంధప్రయుక్తాతిశయస్యవక్తుముచితత్వాదితివాచ్యంగుణత్రయవిశిష్టస్యతురీయశివస్యతమోగుణప్రయుక్తనికర్షస్యైవావశ్యంభావేనతురీయశివాపేక్షయాబ్రహ్మణస్తమోగుణప్రయుక్తమాలిన్యాభావేనతస్యాప్యుత్కృష్టత్వేనవక్తవ్యత్వాత్। నచేష్టాపత్తిః।తురీయశివవాదిభిర్వ్యష్టిగుణోపాధికత్రిమూర్త్యపేక్షయా గుణత్రయసమష్టివిశిష్టతురీయశివోత్కర్షస్యైవాంగీకారాత్। తస్మాద్విశేషణతారతమ్యాంగీకారానంగీకారపక్షయోరపివశీకృతమాయత్వానావృతచైతన్యత్వాదేరీశ్వరకోటిప్రవిష్టానాంబ్రహ్మాదిత్రిమూర్తీనాం మాయోపహితవిశేష్యస్వరూపనిష్ఠత్వేనతత్తారతమ్యోక్తిరయుక్తా। ఏవంచశక్త్యైక్యాత్తేషాంబ్రహ్మాదీనాంతరతమభావస్యబాధితత్వేన ఉదా

హ్మాతస్కాందవచనానాం నబ్రహ్మాదిత్రిమూర్తి తారతమ్యప్రతిపాదనే తాత్పర్యంకింతు "అథాతస్సంప్రవక్ష్యామిపరాత్పరతరంపదం।తతోఽధికం పరంతత్త్వంజ్ఞానమానందమద్వయ"మిత్యాద్యుపక్రమోపసంహారపర్యాలోచనయానిష్కృష్టరూపేణనిర్విశేషబ్రహ్మప్రతిపాదన ఏవతాత్పర్యమిత్యవగంతవ్యం॥

యదుక్తంవిశిష్టంపదార్థాంతర మితికృత్వా ప్రమాణబలామూర్ధవిగ్రహవిశిష్టస్యైవాధిక్యముచ్యతఇతి।తదపినోపపద్యతే। విష్ణుశివప్రతిపాదకేషుసకలశ్రుతిస్మృతిపురాణాదిషు ముముక్షూపాస్యత్వజ్ఞానప్రదాతృత్వాదీనాముభయసాధారణత్వ ప్రతిపాదనేసతియోస్తారతమ్యకల్పనమయుక్తమిత్యస్యవక్ష్యమాణత్వాత్ ॥

నన్వేవమపి "యోబ్రహ్మాణంవిదధాతిపూర్వంయోవైవేదాంశ్చప్రహిణోతితస్మై। తగ్ంహదేవమాత్మబుద్ధిప్రకాశంముముక్షుర్వైశరణమహంప్రపద్యే।ఉమాసహాయంపరమేశ్వరంప్రభుంత్రిలోచనం నీలకంఠంప్రశాంతం। ధ్యాత్వామునిర్గచ్ఛతిభూతయోనింసమస్తసాక్షింతమసఃపరస్తా"దిత్యాదినాపరమశివస్యముముక్షూపాస్యత్వప్రతిపాదనాత్తస్యమోక్షప్రదాతృత్వేనఉత్కర్షస్స్యాదితిచేత్సత్యం "క్షీరోదార్ణవశాయినంనృకేసరిణంయోగిధ్యేయం పరమపదంసామజానీయాద్యోజానీతేసోమృతత్వంగచ్ఛతిఅథకస్మాదుచ్యతేనమామీతియస్మాద్యంసర్వేదేవానమంతిముముక్షవోబ్రహ్మవాదినశ్చ ఆత్మైవనృసింహోదేవోబ్రహ్మభవతియఏవంవేదసోఽకామోనిష్కామఆప్తకామఆత్మకామోనతస్యప్రాణాఉత్క్రామంతిఅత్రైవసమవలీయంతేబ్రహ్మైవసన్ బ్రహ్మాప్యేతీత్యాదినృసింహతాపనీయశ్రుత్యా "సదారామోహమిత్యేవతత్త్వతఃప్రవదంతియే। నతేసంసారిణోనూనంరామఏవనసంశయః। రామఏవవిజ్ఞేయస్సత్యానందచిదాత్మకః। నమఃపదంసువిజ్ఞేయంపూర్ణానందైకవిగ్రహం।సదామనంతిహృదయేసర్వేదేవాముముక్షవ" ఇత్యాదిరామతాపనీయశ్రుత్యాసత్పుండరీకనయనంమేఘాభంవైద్యుతాంబరం।ద్వి

భుజం వేణుముద్రాఢ్యం వనమాలినమీశ్వరం। గోపగోపాంగనోపేతం సు
రద్రుమతలాశ్రయం। దివ్యాలంకరణోపేతం రక్తపంకజమధ్యగం। కాళిందీ
జలకల్లోలసంగిమారుతసేవితం। చింతయంశ్చేతసా కృష్ణం ముక్తో భవతి
సంసృతేః। కృష్ణ ఏకోపి సన్ బహుధా యో విభాతి। తం పీఠస్థం యే ను యజంతి
ధీరాః। తేషాం సుఖం శాశ్వతం నేతరేషాం। నిత్యో నిత్యానాం చేతనశ్చేత
నానామేకో బహూనాం యో విదధాతి కామాన్। తం పీఠస్థం యే ను యజం
తి విప్రాస్తేషాం సిద్ధిః శాశ్వతీ నేతరేషాం। యో బ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వం
యో వై విద్యాస్తస్మై గోపాయతి గాయతి స్మ కృష్ణః। తం దేవమాత్మ
బుద్ధిప్రకాశం ముముక్షుర్వై శరణమముం వ్రజేత్। గోపాలోహమితి భా
వయేత్స మోక్షమశ్నుతే స బ్రహ్మత్వమధిగచ్ఛతి స బ్రహ్మవిద్భవతీత్యాది గో
పాలతాపనీయశ్రుత్యా "శుద్ధో దేవ ఏకో నారాయణః న ద్వితీయోస్తి కశ్చి
ద్య ఏవం వేద స విష్ణురేవ భవతి స విష్ణురేవ భవతి" ఇత్యాదినా నారాయణోప
నిషద్వచనేన "అవజానంతి మాం మూఢా మానుషీం తనుమాశ్రితం। ప
రం భావమజానంతో మమ భూతమహేశ్వరం। మోఘాశా మోఘకర్మా
ణో మోఘజ్ఞానా విచేతసః। రాక్షసీమాసురీం చైవ ప్రకృతిం మోహినీం
శ్రితాః। మహాత్మానస్తు మాం పార్థ దైవీం ప్రకృతిమాశ్రితాః। భజంత్య
నన్యమనసో జ్ఞాత్వా భూతాదిమవ్యయం। సతతం కీర్తయంతో మాం యతం
తశ్చ దృఢవ్రతాః। నమస్యంతశ్చ మాం భక్త్యా నిత్యయుక్తా ఉపాసత ఇ
త్యాదిభగవద్వచనైశ్చ విష్ణోరపి ముముక్షూపాస్యత్వప్రతిపాదనేన మో
క్షప్రదాతృత్వస్య సిద్ధత్వాత్॥

నచ "సంసారమోచకస్సాక్షాచ్ఛివ ఏవ న చాపరః। అన్యాశ్చ దేవతా
స్సర్వాః ప్రణాడ్యైవ తు మోచకాః" ఇత్యాది స్కాందవచనానురోధేన పర
శివోపాసనస్య సాక్షాన్మోక్షసాధనత్వం విష్ణ్వాద్యుపాసనస్య ప్రణాడ్యా
మోక్షసాధనత్వమితి వాచ్యం దైవీ హ్యేషా గుణమయీ మమ మాయా దు
రత్యయా। మామేవ యే ప్రపద్యంతే మాయామేతాం తరంతి తే। న మాం
దుష్కృతినో మూఢాః ప్రపద్యంతే నరాధమాః। మాయయాపహృత

జ్ఞానాఆసురంభావమాశ్రితాః । కామైస్తైస్తైర్హృతజ్ఞానాః ప్రపద్యంతే న్యదేవతాః । తంతంనియమమాస్థాయ ప్రకృత్యానియతాస్స్వయా। యోయోయాంయాంతనుంభక్తశ్శ్రద్ధయార్చితుమిచ్ఛతి । తస్యతస్యాచలాంశ్రద్ధాంతామేవవిదధామ్యహం । సతయాశ్రద్ధయాయుక్తస్తస్యారాధనమీహతే । లభతేచతతఃకామాన్మయైవవిహితాన్హితాన్ । అంతవత్తుఫలంతేషాంతద్భవత్యల్పమేధసాం । దేవాన్దేవయజోయాంతిమద్భక్తాయాంతిమామపి । ఓమిత్యేకాక్షరంబ్రహ్మవ్యాహరన్మామనుస్మరన్ । యఃప్రయాతిత్యజన్దేహంసయాతిపరమాంగతిం । అనన్యచేతాస్సతతంయోమాంస్మరతినిత్యశః । తస్యాహంసులభఃపార్థనిత్యయుక్తస్యయోగినః । మాముపేత్యపునర్జన్మదుఃఖాలయమశాశ్వతం। నాప్నువంతిమహాత్మానస్సంసిద్ధింపరమాంగతాః । ఆబ్రహ్మభువనాల్లోకాః పునరావృత్తినోఽర్జున । మాముపేత్యతుకౌంతేయపునర్జన్మనవిద్యతే । ఇత్యాదిభగవద్వచనానురోధేనవిష్ణూపాసనస్యైవసాక్షాన్మోక్షసాధనత్వంశివాద్యుపాసనస్యప్రణాడ్యామోక్షసాధనత్వ మిత్యర్థస్యావిశిష్టత్వాత్ ।"బ్రహ్మవిదాప్నోతిపరం "నాన్యఃపంథాఅయనాయవిద్యతే" ఇత్యాదినాజ్ఞానస్యైవసాక్షాన్మోక్షసాధనత్వావగమేన ఉపాసనమాత్రస్యప్రణాడ్యామోక్షసాధనత్వమిత్యర్థస్యైవవక్తవ్యత్వాచ్చ ॥

నన్వేవమపి "యాంయాంమూర్తిం సమారాధ్యబ్రహ్మభావనయాజనాః । ఆరాధయంతితేసర్వేక్రమాజ్జానంతిశంకరం । రుద్రస్యమూర్తిమారాధ్యప్రసాదాత్క్రమవర్జితాః । అయత్నేనైవజానంతిశివంసర్వత్రసంస్థితం" మిత్యాదిస్కాందవచనానురోధేన శివోపాసనస్యైవసాక్షాద్జ్ఞానసాధనత్వంవిష్ణూపాసనస్య శివోపాసనద్వారాజ్ఞానసాధనత్వమితి చేన్న "యేషాంత్వంతగతంపాపంజనానాంపుణ్యకర్మణాం । తేద్వంద్వమోహనిర్ముక్తాభజంతేమాందృఢవ్రతాః । జరామరణమోక్షాయమామాశ్రిత్యయతంతియే । తేబ్రహ్మతద్విదుఃకృత్స్నమధ్యాత్మంకర్మచాఖిలం । యేత్వన్యదేవతాభక్తాయజంతేశ్రద్ధయాన్వితాః । తేపిమా

మేవ

మేవకాం తేయయజంత్యవిధిపూర్వకం। అహంహిసర్వయజ్ఞానాంభోక్తా చప్రభురేవచ।నతుమామభిజానంతితత్త్వేనాతశ్చ్యవంతిత" ఇత్యాదిభగవద్వచనేన "నిరాకృతత్వాచ్ఛ్రుతియుక్తిమానతోయథాంబుభేదోదశది గ్భ్రమాదయః। యావన్నపశ్యేదఖిలంమదాత్మకం తావన్మదారాధనతత్పరోభవేత్। శ్రద్ధాళురత్యూర్జితభక్తిలక్షణోయస్తస్యదృశ్యోహమహర్నిశంహృది। రహస్యమేతచ్ఛ్రుతిసారసంగ్రహంమయావినిశ్చిత్యతవోదితంప్రియా"దితిశ్రీరామవచనేన "భాస్కరస్యతుయోభక్తస్సప్తజన్మాంతరంనరః। తస్యైవతుప్రసాదేనరుద్రభక్తః ప్రజాయతే। శంకరస్యతుయోభక్తస్సప్తజన్మాంతరంనరః।తస్యైవతుప్రసాదేనవిష్ణుభక్తః ప్రజాయతేవాసుదేవస్యయోభక్తస్సప్తజన్మాంతరంనరః। తస్యైవతుప్రసాదేనవాసుదేవే[illegible]యతే॥ ఇత్యాదివామనపురాణానుసారేణచవిష్ణూపాసనస్యసాక్షాద్జ్ఞానసాధనత్వంశివాద్యుపాసనస్యవిష్ణూపాసనద్వారాజ్ఞానసాధనత్వమిత్యర్థస్యతుల్యత్వాత్। నచ"త్వందేవేషుబ్రాహ్మణోస్యహంమనుష్యేషు బ్రాహ్మణోవై బ్రాహ్మణముపధావత్యుపత్వాధావమి"తిశ్రుత్యాశివస్యైవబ్రాహ్మణోపాస్యత్వంప్రతిపాద్యతఇతివాచ్యం అథకస్మాదుచ్యతేనమామీతియస్మాద్యంసర్వేదేవానమంతి ముముక్షవోబ్రహ్మవాదినశ్చతంపీఠస్థంయేనుయజంతివిప్రాస్తేషాం సిద్ధిశ్శాశ్వతీనేతరేషా" మిత్యాదిపూర్వోదాహృతనృసింహగోపాలతాపనీయాదిశ్రుత్యా "మాంహిపార్థవ్యపాశ్రిత్యయేపిస్యుఃపాపయోనయః। స్త్రియోవైశ్యాస్తథాశూద్రాస్తేపియాంతిపరాంగతిం। కింపునర్బ్రాహ్మణాఃపుణ్యాభక్తారాజర్షయస్తథే"త్యాదిభగవద్వచనైశ్చవిష్ణోరపి బ్రాహ్మణో[illegible]త్వమిత్యర్థస్యసమానత్వాత్। తస్మాచ్ఛివస్యతురీయమూర్త్యభ్యు[illegible]పిస్వేచ్ఛాకల్పితసకలపరమేశ్వరవిగ్రహేషు అనావృతచైతన్యత్వ

ముముక్షూపాస్యత్వజ్ఞానప్రదాతృత్వాదివిశిష్ట పరమేశ్వరస్యైకరూపతేయావిద్యమానత్వేనతత్రతరతమభావోక్తిరయుక్తా॥

కించయథాప్రమాణబలేనశివస్యతురీయమూర్తిరభ్యుపగంతుం శక్యతే। నచవిష్ణోస్తురీయమూర్తిసద్భావేప్రమాణాభావఇతివాచ్యం"ఏకోహవై నారాయణఆసీన్న బ్రహ్మానచశంకరస్సమునిర్ధ్యాత్వాసమచింతయత్ తతఏతేవ్యజాయంత।విశ్వోహిరణ్యగర్భోఽగ్నిర్యమవరుణవిష్ణురుద్రేంద్రా" ఇత్యాదిపైంగిరహస్యబ్రాహ్మణేన సర్వభూతస్థమేకంనారాయణంకారణపురుషమిత్యాదినారాయణోపనిషద్వచనేన జాగరితేబ్రహ్మాస్వప్నేవిష్ణుస్సుషుప్తౌరుద్రస్తురీయమక్షరంసఆదిత్యోవిష్ణుశ్చేశ్వరశ్చేత్యాదిబ్రహ్మోపనిషద్వచనేనయోవైనృసింహోదేవోభగవాన్యశ్చబ్రహ్మాతస్మైవైనమోనమః।యోవైనృసింహోదేవోభగవాన్యశ్చవిష్ణుస్తస్మైవైనమోనమః। యోవైనృసింహోదేవోభగవాన్యశ్చమహేశ్వరస్తస్మైవైనమోనమః॥ ఇత్యాదినృసింహతాపనీయశ్రుత్యా యోవైశ్రీరామచంద్రస్సభగవానద్వైతపరమానందోయోబ్రహ్మావిష్ణురీశ్వరస్తస్మైవైనమోనమః । ఇత్యాదిరామతాపనీయశ్రుత్యా అర్ధమాత్రాత్మకఃకృష్ణోయస్మిన్విశ్వంప్రతిష్ఠితం। కృష్ణాత్మికాజగత్కర్త్రీమూలప్రకృతిరుక్మిణీత్యాదిగోపాలతాపనీయశ్రుత్యాచ తురీయనారాయణనృసింహరామగోపాలానామపిప్రతిపాదనాత్ । నచోక్తపైంగిరహస్యబ్రాహ్మణాదిషునారాయణాదీనాం మాయోపహితబ్రహ్మాభేదాభిప్రాయేణతత్రనారాయణాదిశబ్దప్రయోగఇతినతురీయనారాయణాదిప్రతిపాదనమితివాచ్యం అథర్వశిఖాదిష్వపి శివస్య మాయోపహిత బ్రహ్మాభేదాభిప్రాయేణ శంభుశివాదిశబ్దప్రయోగోపపన్నత్వాత్ ॥

యదిచాథర్వశిఖాదిష్వవిరోధాభావాజ్జగత్కారణ బ్రహ్మణ ఏవ
ఉపాసనార్థం శంభుశివాదిశబ్దేన తురీయశివమూర్తిః ప్రతిపాద్యత ఇత్య
భ్యుపగమ్యతే తర్హి పైంగిరహస్య బ్రాహ్మణాదిష్వపివిరోధాభావేన జగ
త్కారణబ్రహ్మణ ఏవఉపాసనార్థంనారాయణనృసింహాదిశబ్దైస్తురీయనా
రాయణాదిమూర్తయః ప్రతిపాద్యంతఇతి ప్రకృతేపిదీయతాందృష్టిః। తత
శ్చోక్తసకలప్రమాణానామవిరోధమిచ్ఛద్భి రచ్ఛమతిభిర్మాత్సర్యము
త్సార్య "చిజ్జడానాంతుయోద్రష్టాసోచ్యుతోజ్ఞానవిగ్రహః। సఏవహిమ
హాదేవస్సఏవహిమహాహరిః । యస్త్వాంద్వేష్టిసమాంద్వేష్టియస్త్వామ
నుసమామను । ఆవయోరంతరంనాస్తిశబ్దైరర్థైర్జగత్పతే । నామానితవ
గోవిందయానిలోకేమహాంతిచ। తాన్యేవమమనామానినాత్రకార్యావి
చారణా" ఇత్యాదిస్కాందోపనిషద్భారతాదివచనానుసారేణసకలవైదిక
సమ్మతభగవత్పాదాభిమత కేవలాద్వైతమార్గమేవానుసృత్యహరిహర
యోరర్థతశ్శబ్దతశ్చభేదమేవాంగీకృత్య విష్ణూత్కర్షప్రతిపాదకానాంశి
వోత్కర్షప్రతిపాదకానాంసకలశ్రుతిస్మృతీతిహాసపురాణానా మవిరో
ధస్సమర్థనీయః । తస్మాత్తురీయమూర్త్యనభ్యుపగమపక్షేతురీయశివమూ
ర్త్యభ్యుపగమపక్షే తురీయశివమూర్త్యభ్యుపగమవత్తురీయవిష్ణుమూ
ర్త్యభ్యుపగమపక్షేపిబ్రహ్మాదిగుణమూర్తిషు పరమశివపరమవిష్ణ్వాది
తురీయమూర్తిష్వప్యనుస్యూతః పరమేశ్వరఏకఏవేతినతరతమభావకల్ప
నా। అన్యథాఏకస్యైవపరమేశ్వరస్యతరతమభావాభ్యుపగమేఉత్తమాధ
మమధ్యమేశ్వరభావప్రసంగేనఈశ్వరనానాత్వాపత్త్యాయతోవాఇమాని
భూతానిజాయంతేయేనజాతానిజీవంతీత్యాదిపరమేశ్వరైకత్వబోధకశ్రు
త్యవిరోధాపత్తేరితిపూర్వమేవోక్తత్వాత్॥

కించమంత్రశాస్త్రేషుబ్రహ్మవిష్ణురుద్రగౌర్యాదీనామీశ్వరభా
పాద్యప్రధానతయాఉపాసనావిధానేనతచ్ఛాస్త్రవిరోధాపత్తిః। త

దుక్తంమంత్రశాస్త్రే। ఏకస్సర్వేశ్వరోభాతిత్యాదృశ్యైతేభిన్నవత్సదా।
ఘటాకాశమఠాకాశభేదేనతుయథానభః। భోగమోక్షప్రదోదేవఃపర
మాత్మాజగన్మయః।నానోపాస్యంతియోగీంద్రాస్తమేవానంతవిగ్రహం।
మహాదేవోవాసుదేవశ్శివోవిష్ణుస్సర్వోహరిః । రుద్రోవిరించఃపాకారి
రిత్యేతైశ్శబ్దితఃపుమాన్।ప్రకృతిర్మోహినీవిద్యాదక్షకన్యాద్రిజారమా।
వాణీరుద్రాంగిరాకాళీరుద్రతారాజగత్ప్రసూః। గాయత్రీబ్రహ్మవిద్యేతి
దేవస్త్రైకాహిశబ్దితా। ఏకమేవపరంబ్రహ్మపుంస్త్రీరూపవిభాగశః॥ ద్వి
ధాభూతంతయోరేకముపాస్యసుఖమాప్నుయాదితి॥

ననుబ్రహ్మవిష్ణురుద్రాణామీశ్వరకోటిప్రవిష్టత్వే పరస్పరముపా
స్యోపాసకభావప్రతిపాదకశ్రుతిస్మృతీతిహాసపురాణాదీనాంకాగతిరితిచే
దుచ్యతే। మయాప్రమాణంహికృతంలోకస్తదనువర్తతే । నహిదే
యోస్తికశ్చిన్మేవరఃపాండవనందన । ఇతిసంచింత్యమనసాపురాహంవిశ్వ
మీశ్వరం । పుత్రార్థమారాధితవానహమాత్మానమాత్మనేతి మోక్ష
ఫర్మ్మపార్థంప్రతిభగవద్వచనేనఅవాప్తసకలకామస్య శ్రీకృష్ణస్యశివోపా
సనంలోకానుగ్రహార్థమిత్యుపగమ్యతే। అనేనన్యాయేనశివస్యాపిక్వచిద్వి
ష్ణూపాసనంలోకానుగ్రహార్థమేవేతిసిద్ధం। తతశ్చవిష్ణుశివాదిపరస్పరోపా
సనప్రతిపాదకవచనానాంసర్వేషాంతాదృశప్రతిపాదనద్వారాతత్తస్మా
త్స్యుపాసనావశ్యకత్వతాపరత్వమేవఇతరథాఈశ్వరకోటిప్రవిష్టానాం
బ్రహ్మాదీనాంస్వప్రయోజనార్థమేవపరస్పరోపాసనమిత్యభ్యుపగమే పర
మేశ్వరస్యనిత్యముక్తత్వాపహతపాప్మత్వాదివిరోధాపత్తేః॥

నన్వేవంసతిశివతత్త్వవివేకబ్రహ్మతర్కస్తవాదిగ్రంథేషు అ
య్యదీక్షితచరణైర్విష్ణోశ్శివాపేక్షయానికర్షప్రతిపాదనేన రఘునాథా
వతారేషు కౌసల్యాగర్భవాసశోకమోహాదిజీవలింగప్రతిపాదనే

ష్ణోర్జీవభావఏవ తేషామభిమత ఇతి ప్రతీతేస్తద్విరోధప్రసంగ ఇతి చేన్న శివ తత్త్వవివేకాదిగ్రంథేషు అప్పయదీక్షితచరణైః ప్రతివాదినిరాకరణాయ విష్ణోశ్శివాపేక్షయా నికర్షప్రతిపాదనేఽపి వస్తుతస్తేషాం తత్ర తాత్పర్యాభావేన తత్ప్రతిపాదనస్య న హి నిందాన్యాయేన శివోపాసనావశ్యకర్తవ్యత్వపరత్వాత్। అత ఏవ తైరుక్తం మధ్వమతవిధ్వంసనే। శివం విష్ణుం వాయదవ్యస్యభిదధతి శాస్త్రస్య విషయం తదిష్టం గ్రాహ్యం నస్సగుణమపి తద్బ్రహ్మ భజతాం। విరోధో నాతీవ స్ఫురతి న హి నిందా నయవిదాం న సూత్రాణామర్థాంతరమపి భవద్వార్యముచిత॥ మితి॥ శివకర్ణామృతేఽపి యత్తు నారాయణపరం బ్రహ్మేతి తదపి నారాయణస్య శివాభేదపక్షేన కించిద్విరుధ్యతే భేదపక్షే తు నారాయణస్య పరబ్రహ్మభావనాసిద్ధతద్భావోప వర్ణనపరతయా నేయమితి। శివానందలహర్యామపి సిద్ధాంతలేశసంగ్రహేఽపి నచ పరమేశ్వరస్య రఘునాథాద్యవతారే తపస్విత్వదుఃఖసంసర్గాదిశ్రవణాన్ముక్తానామీశ్వరభావే పునర్బంధాపత్తిః। తస్య విప్రశాపామోఘత్వాదిస్వకృతమర్యాదాపరిపాలనాయ కథంచిద్భృగుశాపాదిసత్యత్వం ప్రత్యాయయితుం నటవదీశ్వరస్య తదభినయమా[illegible]రత్వాత్। అన్యథా తస్య నిత్యముక్తత్వనిరగ్రహస్వాతంత్ర్యసమాభ్యధికరాహిత్యాదిశ్రుతివిరోధాదితి। తస్మాద్వ్యాసాభిమతకేవలాద్వైతసచ్చిదానందాఖండనిర్విశేషపరబ్రహ్మణ ఏవ మాయోపహితామూర్తరూపేణ జగజ్జన్మాదికారణత్వం తద్రూపేణ బ్రహ్మవిష్ణురుద్రరామకృష్ణాదిరూపేణ చ ముముక్షూపాస్యత్వం తత్ప్రసాదాదేవ బ్రహ్మజ్ఞానప్రాప్తిశ్చేతి సర్వం రమణీయం॥ వ్యాసతాత్పర్యనిర్ణీతిపూర్ణచంద్రప్రభామిమాం। సమాస్వాద్యాభినందంతు సన్మనీషిచకోరకాః। బాదరాయణసిద్ధాంతకేవలాద్వైతడిండిమః। ఉద్ఘోష్యతాం విపశ్చిద్భిర్హృద్భేదీ భేదవాదినాం॥

ధ్వాంతమాధ్వంపురేఽస్మిన్న[illegible]సాఽలక్షితాలక్ష్మణేయా
ంతీయానటుంఠాకధ్వనయత భవతాఽభాస్వరాభాస[illegible]రీయాః॥

అయ్యణ్ణయ్యాభిధానఃకపిలకణభుగాద్యుక్తనానానువాద
బ్రహ్మ(ప్రో)ల్లాసిహస్తోజగతివిజయతేదైవ్వతిమత్తేభసింహః ॥
కపిలకణాదాదికృతైస్సూత్రైర్ద్వైతాభిమానిమత్తేభాః ।
అయ్యానసుధీరబంధీదద్వైతాఖ్యేజయస్తంభే ॥
శ్రీకంఠమధ్వయాదవభాస్కరరామానుజాదిభాష్యాణాం ।
మూలోచ్ఛేదనమకరోద్వ్యాసమతస్థాపనాచార్యః ॥

ఇతి శ్రీమద్రాధామాధవసంవాదాద్యనేకప్రబన్ధనిర్మాణధురీణస్య
శ్రీ వేంకటపతికవి సార్వభౌమస్యతనూభవేన సుదన్త్రాకల్యా
ణాద్యనేకప్రబన్ధరచనాచాతురీధౌరేయస్య అళగిరిక
వేరనుజేన వీణావాదనప్రవీణేన వేదాన్తసిద్ధాన్త
రహస్యార్థప్రకాశనధురంధరేణ
శ్రీమదయ్యణ్ణవిద్వన్మణినా
విరచితే
వ్యాసతాత్పర్య నిర్ణయే
సగుణబ్రహ్మవిచారోనామ
ద్వితీయః పరిచ్ఛేదః
ఓం శ్రీ శివార్పణమస్తు
ఓం శ్రీ గురుచరణారవిందాభ్యాంనమః
ఓంతత్సత్.

S. V. N. Press, Tirupati—1909.

10637